

บ้านเมืองของเราแดง : แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม*

เขียนโดย เบเนดิก แอนเดอร์สัน

แปลโดย เกษียร เตชะพีระ

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

คราที่นั้นฝูงสัตว์ทั้งหลาย

จะเกิดความอันตรายเป็นแผ่นดิน

ด้วยพระมหากษัตริย์ได้ทรงทศพิธราชธรรม

จึงเกิดเชื้อเป็นมหัศจรรย์สืบหกประการ

คือเดือนดาวดินฟ้าจะอาเพศ

อุบัติเหตุเกิดทั่วทุกที่สถาน

มหาเมฆจะลุกเป็นเพลิงกาล

เกิดนิมิตพิศดานทุกบ้านเมือง

* แปลจาก “Withdrawal Symptoms: Social and Cultural Aspects of the October 6 Coup,” *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 9:3 (July – September 1977), 13 – 30

Ben Anderson หรืออาจารย์เบ็น เกยบรรายภูมิหลังตัวเองว่าเป็นคน “หลากหลายประเทศหลายใจกั๊ก” กล่าวคือ “เกิดเมืองจีน โตในสามประเทศ (จีน, อเมริกา, อังกฤษ) พูดสำเนียงอังกฤษพื้นสมัย ถือนั่งเรือเดินทางไอร์แลนด์ อาศัยอยู่ในอเมริกา และอุทิศตัวให้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” อาจารย์รักเมืองไทยเหมือนบ้านแห่งที่สองรองจากอินโดนีเซีย อาจารย์ได้ติดตามศึกษาการเมืองและประวัติศาสตร์กลุ่มประเทศภูมิภาคนี้มานานร่วมสี่ทศวรรษ และติดตามศึกษาสยามอย่างเข้มข้นจริงจังนับแต่หลังเหตุการณ์มหาปีติ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมาจนมีลูกศิษย์ลูกหาเคลื่อนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเมืองไทย

โดยการทำงานอาชีพอาจารย์เป็นศาสตราจารย์ด้านรัฐศาสตร์และเอเชียศึกษา ณ มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ ผลงานที่เด่น ๆ ของอาจารย์ก็เช่น *Java in a Time of Revolution* (2515), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*(2526), *Language and Power: Exploring Political Cultures in Indonesia*(2533), และล่าสุด *The Spectre of Comparisons* (2541)

อาจารย์บอกว่าความหวังยิ่งใหญ่ของอาจารย์ในปัจจุบันคือได้กลับเข้าอินโดนีเซียในจังหวะรัฐบาลซูฮาร์โตซึ่งสั่งห้ามอาจารย์เข้าประเทศมากกว่าสี่สิบปีถึงกาลล่มสลาย แล้วเลยไปร่วมฉลองการประกาศเอกราชที่ติมอร์ตะวันออก

พระคงคาจะแดงเดือดคั่งเลือดคนก
อกแผ่นดินเป็นบ้าฟ้าจะเหลือง
ผีปากี่จะวังเข้าสิงเมือง
ผีเมืองนั้นจะออกไปอยู่ไพร...
กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอย
น้ำเต้าอันลายนั่นจะถอยจม

เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา

บทนำ

อันว่ารัฐประหารโดยทหารนั้นในตัวเองไม่ใช่ของใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (หรือสมัยโบราณก็ตามที) แต่อย่างไรก็ตาม เคยมีรัฐประหารสำเร็จอย่างน้อยแปดครั้งและที่ไม่สำเร็จอีกมากกว่านั้นนับแต่รัฐประหารโค่นระบอบสมบูรณาญาสิทธิเมื่อปี 2475 เป็นต้นมา¹ ฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกที่หนังสือพิมพ์และนักวิชาการตะวันตกบางคนบรรยายเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ว่าเป็น “แบบฉบับ” ของการเมืองไทย และกระทั่งเป็น “การกลับคืนสู่ภาวะปกติ” หลังใจแตกหลงระเหิงไปกับประชาธิปไตยเสียสามปี² อย่างไรก็ตามเอาเข้าจริง 6 ตุลาฯ นับเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อชัดเจนในประวัติศาสตร์ไทยด้วยเหตุต่างกันยิ่งสองประการ ประการแรก ผู้นำตัวเฒ่าส่วนใหญ่ของฝ่ายค้านปีกซ้ายถูกกฎหมายในช่วงปี 2516–2519 พวกเขาย่างเข้าป่าไปร่วมขบวนการต่อต้านซึ่งกำลังฮึกเหิมหาญและมีชัยยิ่งขึ้นทุกทีแทนที่จะทนทรมานติดคุกติดตะรางหรือถูกเนรเทศเหมือนคนรุ่นก่อนในประวัติศาสตร์ ประการที่สอง รัฐประหารครั้งนี้มิใช่ปฏิบัติการจู่โจมเฉียบพลันเฉพาะกิจในหมู่ชนชั้นนำด้วยกันเอง หากเป็นจุดสุดยอดของขบวนการรณรงค์ข่มขู่คุกคาม ทำร้าย และลอบสังหารอย่างเปิดเผยโจ่งแจ้งต่อสาธารณชนยาวนานต่อกันสองปีโดยพวกฝ่ายขวา ซึ่งสัญลักษณ์ดีที่สุดในยุคของมันก็คือการประสานกันก่อมีอบสร้าง ความรุนแรงเมื่อ 6 ตุลาฯ นั้นเอง³

มาตรการทางการเมืองด้วยน้ำมือกลุ่มปกครองเป็นบุคลิกปกติของการเมืองไทย ไม่ว่าจะสมัยอยู่ภายใต้เผด็จการจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปลายพุทธทศวรรษ 2470 ต่อดันพุทธทศวรรษ 2480, สมัยอยู่ภายใต้อำนาจการเมืองสามเส้าของ ป. พิบูลสงคราม – เผ่า ศรียานนท์ – สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในพุทธทศวรรษ 2490,⁴ หรือสมัยระบอบสฤษดิ์ ธนะรัชต์ – ถนอม กิตติขจร – ประภาส จารุเสถียร ในพุทธทศวรรษที่ 2500 ถึงกลางพุทธทศวรรษที่ 2510⁵ แต่มาตรการเหล่านี้ซึ่งบางทีก็มีการทรมานควบด้วยนั้น มีลักษณะแบบฉบับเป็นมาตรการ “เชิงบริหาร” ดำเนินการโดยเครื่องมือเครื่องมือทางการของรัฐ และบ่อยครั้งแอบทำกันลับ ๆ สาธารณชนไม่ค่อยรู้เรื่องราวว่าเกิดอะไรขึ้น และที่แน่ ๆ ก็คือไม่ได้มีส่วนร่วมฆ่าด้วยอย่างมีนัยสำคัญใด ๆ สิ่งที่น่าแปลกตาตื่นใจเกี่ยวกับความทารุณโหดร้ายในช่วงปี 2517–2519 ก็คือ ลักษณะที่ไม่ได้เป็นไปในเชิงบริหาร เปิดเผยต่อหน้าธารกำนัล และกระทั่งมีมีอบเข้าร่วมด้วยของมัน ในเดือนสิงหาคม 2518 ชาวกรุงเทพฯ ได้ชมมหรสพที่ไม่นึกไม่ฝันว่าจะเป็นไปได้มาก่อนในคราวบ้านรโหฐานของฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ถูกฝูงตำรวจขี่เมาบุกปล้นทุกทำลาย⁶ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2519 ดร.บุญสนอง บุญโยทยาน เลขธิการพรรคสังคมนิยมฯ ก็ถูกดักข่มสังหารโดยมือปืนอาชีพบริเวณบ้านย่านชานเมือง⁷ พวกอันธพาลรับจ้างยิ่งสำแดงความรุนแรงด้วยลีลาที่ “ผิดจารีตธรรมเนียม” มากขึ้นทุกที อาทิ เทียวประเบิดในที่สาธารณะไม่เลือกหน้า⁸ ซึ่งแตกต่างอย่างหน้ามือเป็นหลังมือจากมาตรการที่ทำกันอย่างสุ่มแม้นยำในยุคก่อน มีผู้บริสุทธิ์ไม่รู้อิโหน้อเ็นตายไป 10 คนเมื่อระเบิดมือถูกปาเข้าใส่ที่ชุมนุมหาเสียงเลือกตั้งของพรรคพลังใหม่ที่จังหวัดชัยนาทเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2519⁹ และการรุมฆ่าจับแขวนคออย่างสยดสยองเมื่อวันที่ 6 ตุลาคมนั้น ก็เกิดขึ้น ณ สถานที่เปิดเผยโจ่งแจ้งต่อหน้าธารกำนัลที่สุดในสยามประเทศ นั่นคือ สนามหลวงอันเป็นมหาตุรัสใจกลางพระนครเบื้องหน้าพระบรมมหาราชวัง

สิ่งที่ผมใคร่นำเสนอในบทความนี้ก็คือสำรวจค้นคว้าสาเหตุที่มาของความรุนแรงในระดับและลีลาใหม่นี้ เพราะผมเชื่อว่ามันเป็นอาการบ่งบอกวิกฤตทางสังคม, วัฒนธรรมและการเมืองปัจจุบันในสยาม ข้อถกเถียงของผมจะคลี่คลายไปในสองแนวที่เกี่ยวข้องกัน แนวหนึ่งว่าด้วยการก่อตัวทางชนชั้นและอีกแนวหนึ่งว่าด้วยความพลิกผันปั่นป่วนทางอุดมการณ์

โครงสร้างทางชนชั้นของสังคมไทยได้เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วนับแต่ต้นพุทธทศวรรษที่ 2500 มา เหนืออื่นใดชั้นชนกระฎุมพีใหม่ ๆ ได้ปรากฏตัวขึ้น แน่ละว่าพวกเขายังค่อนข้างเล็กและเปราะบางอยู่ แต่ในแง่มุมต่าง ๆ ที่สำคัญพวกเขาก็อยู่นอกชนชั้นสูงศักดิ์นา-ข้าราชการเก่า และเป็นปฏิปักษ์ต่อพวกนั้นบ้างบางส่วน ชั้นชนใหม่เหล่านี้ซึ่งหมายรวมทั้งคนชั้นกลางและนายทุนน้อยด้วยนั้นถูกฟุมฟักขึ้นมาจากเศรษฐกิจบูมครั้งใหญ่ยุคสงครามเวียดนามในพุทธทศวรรษ 2500 ต่อต้นพุทธทศวรรษ 2510 เมื่อชาวอเมริกันกับทุนอเมริกันทะลักหลังไหลเข้าประเทศในระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน (โดยมีญี่ปุ่นตามหลังมาอย่างรวดเร็ว) ชั้นชนเหล่านี้แหละที่เป็นฐานทางสังคมให้แก่ขบวนการฝ่ายขวากึ่งมหาชนซึ่งแตกต่างจากฝ่ายขวาจำพวกขุนนางและข้าราชการยุคก่อนอย่างชัดเจน นี่มิได้เป็นการเสนอแนะว่ากลุ่มปกครองเก่าจำพวกนายพล นายธนาคาร ข้าราชการและเจ้านายไม่ได้กุมกุมญาเงาอำนาจการเมืองที่แท้จริงไว้ในมืออีกต่อไปแล้ว หากมุ่งเสนอว่ากลุ่มปกครองเหล่านี้ได้พบพันธมิตรใหม่ “ในหมุ่มมหาชน” ซึ่งอาจกลายเป็นภัยคุกคามพวกเขาได้ในภายภาคหน้า¹⁰

ความพลิกผันปั่นป่วนทางอุดมการณ์ก็สืบเนื่องมาจากผลกระทบของการที่ทะเลาะเข้ามาของอเมริกันเป็นอันมากด้วยเหมือนกัน และด้านหลักแล้วก็แสดงออกในการปฏิวัติทางปัญญาซึ่งระเบิดขึ้นใน “ยุคประชาธิปไตย” ระหว่าง 2516-2519 หมุ่มสาวชาวไทยจำนวนมากได้แสดงปฏิกิริยาโต้ตอบต่อสภาพโหมะทางปัญญาและการฉวยใช้สัญลักษณ์ตามคตินิยมประเพณีอย่างหยาบช้ำโดยเผด็จการสฤษดิ์ – ถนอม – ประภาส ด้วยการตั้งคำถามเอาอย่างเปิดเผยต่อแกนกลางของวัฒนธรรมเก่าที่กุมอำนาจนำอยู่ ในทางกลับกัน ก็มีการตอบโต้ด้วยการโฆษณาชวนเชื่อและอบรมลัทธิอุดมการณ์หัวรุนแรงเรื่องชาติ-ศาสน์-กษัตริย์ เพิ่มทวีขึ้นมามหาศาลอย่างสำนึกจงใจ ซึ่งนับว่าแตกต่างตรงข้ามกับ “คตินิยมประเพณี” แบบหัวโบราณที่เป็นหลักมาแต่ก่อน “ชาติ-

ศาสน์-กษัตริย์” กลับกลายเป็นสโมสรทางอุดมการณ์ของกลุ่มสังคมที่เฉพาะเจาะจงเปิดเผยใจแข็งยิ่งขึ้นทุกทีมากกว่าจะถูกมองว่าเป็น “ไทยโดยธรรมชาติ” โดยคนทั่วไปดังก่อน เห็นชัดว่าปฏิบัติการทางอุดมการณ์อย่างสำนึกงใจของฝ่ายขวาดังกล่าวนี้มุ่งต่อผู้ชมผู้ฟังที่เป็นชั้นชนกระฎุมพีใหม่ทั้งหลาย ส่วนผู้ปฏิบัติการโฆษณาชวนเชื่อก็มีทั้งพวกคลั่งอุดมการณ์ในชั้นชนต่าง ๆ นี้เองและพวกกลุ่มปกครองที่ฉลาดใช้คนอื่นเป็นเครื่องมือ

ความทุกข์ร้อนของชนชั้นใหม่

ในต้นพุทธทศวรรษ 2490 ถึงต้นพุทธทศวรรษ 2510 นักสังคมศาสตร์ตะวันตกส่วนใหญ่มองว่าสยามปกครองกันใน “ระบบการเมืองแบบราชการ” กล่าวคือ เป็นระบบการเมืองที่ถูกครอบงำอย่างสมบูรณ์โดยระบบราชการซึ่งหวงอำนาจไว้เองอย่างถาวรเป็นส่วนใหญ่และดำเนินการ “สร้างความทันสมัย” ขึ้นมา¹¹ ได้ระบบราชการนี้ลงไปก็มีแต่ชนชั้นพ่อค้าเงินซึ่งถูกตั้งแง่เคียดจันท์และชาวนาที่ไม่มีการแตกตัวภายในเป็นชั้นชนต่าง ๆ โดยที่ทั้งคู่ต่างก็มีสำนึกการเมืองต่ำและถูกกีดกันออกไปจนแทบไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นที่เข้าใจกันว่าความสัมพันธ์ระหว่างระบบราชการกับชาวนาเป็นไปอย่างกลมเกลียวและไม่เอาर्डเอาเปรียบกัน โดยทั่วไป¹² เป็นแต่แลกเปลี่ยนภาษีอากร แรงงานและความเคารพยำเกรง กับ ความมั่นคง รุ่งโรจน์ และเอกลักษณ์ทางศาสนาตามธรรมเนียมดั้งเดิมเท่านั้น ด้วยพระปรีชาสามารถและสายพระเนตรเล็งการณ์ไกลของพระมหากษัตริย์ราชเจ้าแห่งราชจักรีวงศ์ ในศตวรรษก่อนสยามเป็นประเทศเดียวในบรรดารัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหลายที่ไม่เสียเมืองแก่จักรวรรดินิยมยุโรปหรืออเมริกา และจะนั่นจึงหลีกเลี่ยงภัยร้ายของการรีดไถค่าเช่าที่ดินสูงลิบ ระบบเจ้าที่ดินแบบปล่อยเช่าแล้วตัวเองไปอยู่ที่อื่น ชาวนาติดหนี้สินยึดเยื้อรุงรัง และการเกิดชนชั้นกรรมาชีพไร้ทรัพย์สินที่ดินขึ้นมาในชนบทอันเป็นสภาพแบบฉบับของเขตที่ตกเป็นเมืองขึ้นไปได้ เศรษฐกิจสยามซึ่งกระทั่งถึงพุทธทศวรรษ 2510 ก็หาได้พัฒนาไปไกลแต่อย่างใดไม่นั้น โดยเนื้อแท้แล้วก็อยู่ในกำมือของจีนอพยพผู้ไม่มีวันแสดงบทบาทการเมืองที่แข็งขันทรงพลังโดยอิสระได้ เนื่องจากสถานะคนต่างด้าวข้าวนอกนาของตน¹³ ทว่าภาพสยามประเทศอันสงบสันติ เข้มแข็งมั่นคงและเป็นอิสระข้างต้นนี้นับว่าจอมปลอมในหลายแง่ที่สำคัญทีเดียว ทุกตะวันตก “ที่ปรึกษา” ชาวตะวันตก และหมอสอนศาสนากับวัฒนธรรมชาวตะวันตกทรงอิทธิพลซึ่งขาดต่อประวัติศาสตร์สยาม หลังต้นพุทธทศวรรษ 2490 ต่อต้นพุทธทศวรรษ 2500¹⁴ แต่ในอีกแง่หนึ่ง เมื่อเปรียบกับความเปลี่ยนแปลงที่นำมาโดยการบุกทะลวงเข้ามาของอเมริกันกับญี่ปุ่นในยุคสงครามเวียดนามแล้ว ช่วงปีก่อนต้นพุทธทศวรรษ 2500 ถึงต้นพุทธทศวรรษ 2510 กลับดูประหนึ่งค่อนข้างเป็น “ยุคทอง” ไปเลยทีเดียว แม้จนกระทั่งปี พ.ศ. 2503 เรายังพอจะบรรยายกรุงเทพฯได้ว่าเป็น “เวนิสตะวันออก” คือเป็นเมืองท่าราชธานีแบบเก่าที่ชวนหลับไหล ดารดาษไปด้วยคูคลอง วิถีวาอารามและปราสาทราชวัง แต่ 15 ปีให้หลัง ปรากฏว่าคูคลองหลายสายถูกถมทำถนนและวัดวาหลายแห่งก็ทรุดโทรมลง ศูนย์กลางทั้งหมดของเมืองหลวงแห่งนี้ได้เคลื่อนย้ายไปทางทิศตะวันออกห่างเขตพระราชฐานและย่านคนจีนริมแม่น้ำเจ้าพระยา ออกไปยังเขตใหม่ที่มีลักษณะสากลซึ่งถูกครอบงำแต่เคลื่อนกลาดไปด้วยบรรดาอาคารสำนักงานโอโถง ธนาคาร โรงแรมและศูนย์การค้า เมืองทั้งเมืองขยายตัวลุกลาม

เร็วราวโรคมะเร็ง เขมื่อบกคืนพื้นที่ชนบททรายเป็น และเปลี่ยนทุ่งนาไปเป็น โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยถึงกำแพง
ย่านชานเมืองสำเร็จรูปและสลัมใหม่ขนาดยักษ์¹⁵

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวซึ่งเกิดขึ้นกับหัวเมืองต่างจังหวัดบางแห่งเช่นกันแต่ในระดับน้อยกว่านี้ เกิดขึ้นจาก
พลังภายนอกสังคมสยาม อาจช่วยให้เข้าใจเรื่องนี้ได้ดีขึ้นหากบรรยายพลังเหล่านี้ว่าได้แก่เหตุปัจจัยต่าง ๆ สาม
ประการที่เกี่ยวข้องกัน ไม่ต้องสงสัยเลยว่าปัจจัยแรกที่สำคัญที่สุดย่อมได้แก่การที่อเมริกาเลือกใส่ไล่ส่งบรรดา
มหาอำนาจอาณานิคมยุโรปออกไปจากฐานะครองความเป็นเจ้าทางเศรษฐกิจ การเมือง และการทหารในเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ก่อนสงครามอย่างไม่ไว้หน้าหลังปี 2488¹⁶ ปัจจัยที่สองคือการที่ทางการวอชิงตันตัดสินใจใช้
สยามเป็นแกนกลางดำเนินลัทธิขยายอำนาจไปทั่วภูมิภาคของตน กรุงเทพฯไม่เพียงแต่กลายเป็นกองบัญชาการ
ขององค์การสนธิสัญญาป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือซีโต้เท่านั้น หากยังรวมถึงแผนปฏิบัติการของ
อเมริกันทั้งเปิดเผยและปิดลับหลากหลายมากมายในลาว กัมพูชา พม่า และเวียดนาม อันเป็นประเทศเพื่อน
บ้านด้วย¹⁷ ปัจจัยที่สามซึ่งมีความสำคัญในลักษณะที่ต่างออกไปข้างนั้นก็คือ การปฏิวัติทางเทคโนโลยีที่
ให้การท่องเที่ยวมวลชนกลายเป็นอุตสาหกรรมหลักอย่างหนึ่งในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามโลกครั้งที่
สอง (ก่อนหน้านั้นการท่องเที่ยวในเขตนี้เป็นกิจกรรมหรูหราฟุ่มเฟือยของคนชั้นสูง) กรุงเทพฯย่อมเป็น
เครือข่ายเชื่อมโยงโดยธรรมชาติสำหรับอุตสาหกรรมดังกล่าว ทั้งนี้ เพราะนอกจากจะตั้งอยู่ใจกลางภูมิภาคนี้
ทางภูมิศาสตร์แล้ว กรุงเทพฯยังปลอดภัยไร้กังวลอยู่ภายใต้การคุ้มครองของอาวุธอเมริกันและเผด็จการท้องถิ่น
เหนืออื่นใด กรุงเทพฯมิให้ทั้งความหรูหราทันสมัย (โรงแรมนานาชาติ, พาหนะเดินทางติดแอร์สะดวกสบาย,
ภาพยนตร์เรื่องล่าสุด ฯลฯ) และโบราณวัตถุแปลกตาตื่นใจ¹⁸ ส่วนที่อื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บรรดา
มหาอำนาจอาณานิคมมักจะสร้างเมืองหลวงประเภทต้อยวัฒนธรรมหากมุ่งแต่การค้าไว้ตามบริเวณชายฝั่ง
ห่างไกลจากราชาธานีเดิมของชาวพื้นเมือง (นักท่องเที่ยวก็เลยต้องเปลืองเวลาจาริกอนแรมจากจาร์ตาไปสุรา
การ์ตา จากย่างกุ้งไปมันตะเลย์-อังวะ จากไซ่ง่อนไปเว้ และจากพนมเปญไปนครวัด)

หากจะว่าการที่อเมริกันบุกทะลวงเข้าสยามเป็นลักษณะ โดยทั่วไปของยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองแล้ว
กระนั้นระดับและจังหวะก้าวของมันก็แตกต่างออกไปอย่างเห็นได้ชัดหลังปี 2502 เมื่อระบอบเผด็จการสม
บูรณาญาสิทธิของสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก่อตั้งขึ้น อันว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม ผู้ครองอำนาจมาก่อนสฤษดิ์
นั้นเป็นผลผลิตที่ผ่านการอบรมขัดเกลามาก่อนข้างดีจากวิทยาลัยทหารแซงซีร์ และโลกภายใต้การครอบงำของ
ยุโรปก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ส่วนสฤษดิ์เป็นคนภูธรและผลผลิตของโรงเรียนนายร้อยทหารบก เป็นคนที่
ขึ้นสู่อำนาจในยุคอเมริกาเป็นเจ้าโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ตัวเขาเองที่เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบให้กองทัพ
ไทยเปลี่ยนแปลงเป็นแบบอเมริกัน (ในแง่รูปการจัดตั้ง หลักความเชื่อมูลฐาน การฝึกอบรม อาวุธ
ยุทธโศปกรณ์และอื่น ๆ) หลังจากไปเยือนวอชิงตันครั้งแรกเมื่อปี 2493¹⁹ ความที่ผูกพันใกล้ชิดกับเพนตากอน
มาเกือบทศวรรษก่อนขึ้นสู่อำนาจ หมายความว่าหลังปี 2502 การเชื่อมโยงสยามเข้ากับสหรัฐฯ อย่างแนบชิด
สนิทแน่นชนิดไม่เคยปรากฏมาก่อนย่อมเป็นเรื่องง่ายดายและเป็นธรรมดาสำหรับเขา²⁰ นอกจากนี้สฤษดิ์ยังเป็น

จอมเผด็จการสมบูรณแบบตามทรศนะของวอชิงตันในแง่อื่นอีกด้วย เขาทั้งเต็มใจและกระตือรือร้นที่จะเอา “การพัฒนา” มาเป็นส่วนหนึ่งในการแสวงหาความชอบธรรมของตน และยอมรับฟังคำแนะนำของบรรดาเทคโนแครตที่จับจากสหรัฐฯ ในการร่างและปฏิบัติตามโครงการพัฒนาทั้งหลาย²¹ ในฐานะ “ผู้ยิ่งใหญ่” ไร่เทียมทาน เขามีอำนาจดำเนินการอย่างเฉียบขาดนับไวกว่าผู้ครองอำนาจคนก่อนเป็นอันมาก²² ที่สำคัญเหนืออื่นใดก็คือ สฤทธิ์ทำทุกอย่างที่อยู่ในวิสัยจะทำได้เพื่อดึงดูดทุนต่างชาติ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนอเมริกัน) เข้าสยามด้วยเชื่อมั่นเป็นปัจจัยแก่นแท้ในการเสริมสร้างความมั่นคงแก่การปกครองของเขาและบรรดาผู้สืบทอดอำนาจ บรรดาสาขาของบริษัทต่างชาติไม่เพียงแต่ได้รับอนุญาตให้ต่างชาติถือหุ้นใหญ่ได้ต่อไปเท่านั้น แต่ยังสามารถซื้อที่ดินในสยาม ได้ยกเว้นภาษีส่วนใหญ่ และกระทั่งยินยอมให้สาขาบริษัทเหล่านั้นนำช่างเทคนิคเข้าประเทศได้เสรีโดยข้ามหัวกฎหมายตรวจคนเข้าเมืองที่ใช้อยู่ด้วย²³ การบริหารการเงินบาททำตามหลักเศรษฐศาสตร์แบบจารีตนิยมที่สุดและเป็นฐานอันมั่นคงของเศรษฐกิจสีบมากระทั่งต้นพุทธทศวรรษ 2510

หลังจากครองอำนาจได้ 5 ปี สฤทธิ์ก็ป่วยเป็นโรคตับแข็งตาย แต่ถนอมกับประภาสผู้เป็นทายาทสืบทอดอำนาจยังคงดำเนินนโยบายตามแนวของเขาต่อไป ทั้งสองขึ้นครองอำนาจเกือบพอดีกับจังหวะที่ลินดอน จอห์นสัน ยกกระตือรือร้นเวียดนามให้รุนแรงขึ้นและพวกเขาก็เข้าฉวยโอกาสที่ปรากฏขึ้นด้วยเหตุนี้อย่างนับไวก วอชิงตันถูกขยงให้ถือสยามเสมือนหนึ่งเรือบรรทุกเครื่องบินขนาดยักษ์ที่จอดนิ่งอยู่กับที่ ดังปรากฏว่าใน 2511 อันเป็นปีสุดท้ายของนั้น มีทหารสหรัฐฯ เกือบ 50,000 คนอยู่บนผืนแผ่นดินไทย และอเมริกาได้รับอนุญาตให้สร้างและใช้งานฐานทัพอากาศใหญ่ 8 แห่ง รวมทั้งที่ตั้งทางทหารย่อยอีกหลายสิบ²⁴ ไม่เพียงแต่ผู้ปกครองไทยจะได้บำเหน็จรางวัลในความช่วยเหลือทางทหารเท่านั้น แต่การที่อเมริกันแหกกันเข้ามาอยู่ในเมืองไทยขนาดใหญ่เช่นนี้ยังส่งผลให้เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคก่อสร้างและบริการ²⁵ ภาวะเศรษฐกิจบูมขนานใหญ่ซึ่งเชื่อมโยงกับสงครามจึงพัฒนาขึ้นมาโดยอิงฐานความเจริญรุ่งเรือง “ก่อนสงคราม” ในช่วงต้นยุคสฤทธิ์ที่ว่ารุดหน้าไปไกลกว่านั้นมาก ระบอบถนอม-ประภาส นี้แหละที่ดูแลรับผิดชอบบ้านเมืองอยู่ในยุคที่โรงแรม กัดตาการ โรงภาพยนตร์ ซูเปอร์มาร์เก็ต ไนท์คลับ และโรงอาบอบนวดผุดขึ้นแพร่หลายราวดอกเห็ด อันเนื่องจากกระแสกิจกรรมทหารและนักท่องเที่ยวชาวผิวขาวทะลักป่าไหลเข้ามา

ถ้าจะว่าตัวเศรษฐกิจบูมเองถูกขับเคลื่อนด้วยการลงทุนและใช้จ่ายของอเมริกา (และญี่ปุ่น) แต่ลักษณะวิธีการที่ไทยเข้าไปร่วมเสพรับดอกผลของมันนั้น ก็ตกอยู่ในใต้อธิปไตยนโยบายของระบอบปกครองไทยเองอย่างมีนัยสำคัญ ในบรรดานโยบายเหล่านี้ นโยบายหนึ่งซึ่งสำคัญขั้นขีดสุดได้แก่คำสั่งยุคลิ้นของสฤทธิ์ให้ยกเลิกเพดานจำกัดการถือครองที่ดินไม่เกิน 50 ไร่ที่เคยใช้อยู่ทั้งเสีย²⁶ คำสั่งฉบับนี้ปูพื้นฐานทางกฎหมายให้แก่การแก่งำไรที่ดินขนานใหญ่ซึ่งยังคงเร่งทำกันสืบไปตราบเท่าที่เศรษฐกิจยังบูมอยู่ และกระแสน้ำการแก่งำไรนี้ก็หาได้จำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะในกรุงเทพฯ ไม่ เมื่ออเมริกันก่อสร้างราดทางถนนใหญ่สายยุทธศาสตร์ไปจรดชายแดนลาวและกัมพูชา (รวมทั้งถนน “มิตรภาพ” ด้วย) นั้น²⁷ บรรดานักแก่งำไรทั้งในเมืองหลวงและหัวเมืองก็พากันแห่ตามไปกว้านซื้อที่ดินสองข้างทางในราคาแสนถูกจากชาวนาชาวไร่ที่ทำกินเลี้ยงตัวเองและไม่

ค่อยประสปีประสาเรื่องค่าที่ดินเก็งกำไร²⁸ การเก็งกำไรที่ดินนั้นเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจที่อาศัยความเชี่ยวชาญ ภูมิปัญญา “ข้อมูลวงใน” “เส้นสาย” และความสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำจากธนาคารได้เป็นหลัก ฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่ผู้เก็บเกี่ยวดอกผลกำไรตัวสำคัญจากภาวะธุรกิจอสังหาริมทรัพย์บูม ไม่เพียงแต่ได้แก่ ชนชั้นพ่อค้าเงินแต่เดิมเท่านั้น หากรวมถึงข้าราชการชั้นสูงและชั้นกลาง (ทั้งทหารและพลเรือน) และ ผู้กว้างขวางตามหัวเมืองที่มีเส้นสายการเมืองดีด้วย และก็ไม่น่าแปลกใจอีกเหมือนกันที่เขตพื้นที่ซึ่งโดนเก็ง กำไรอย่างหนักหนาสาหัสที่สุดมักจะอยู่ติดกรุงเทพฯ ที่สุดด้วยความที่กรุงเทพฯ เป็นกรวยให้เงินทุนไหลคล่อง สถานการณ์ในภาคกลางของไทยแสดงให้เห็นความข้อนี้เป็นอย่างดี กล่าวคือขณะที่นักวิชาการเห็นพ้องต้องกันว่าในยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม การเช่าที่ดินทำกินไม่ใช่ปัญหาใหญ่ แต่พอถึงปลายพุทธทศวรรษที่ 2500 ต่อต้นทศวรรษ 2510 รายงานขององค์การยูเนสโกกลับบ่งชี้ว่าเหลือไร่นาไม่ถึง 30% ที่เพาะปลูกทำกินโดย เจ้าของที่เอง²⁹

“พลวัต” ทวีไปของเศรษฐกิจไทยอันเป็นผลมาจากเหตุปัจจัยดังกล่าวข้างต้นช่วยก่อกำเนิดหรือขยายกลุ่มสังคม อย่างน้อย 4 กลุ่มซึ่งมีความสำคัญต่อวัตถุประสงค์การศึกษาของเราในที่นี่ในความหมายที่ว่า การอยู่รอดของ พวกเขาต้องพึ่งพาภาวะที่เศรษฐกิจยังคงบูมอยู่ต่อไปเป็นอันมาก ในบริเวณพื้นที่ชนบทที่เศรษฐกิจการค้าแผ่ ขยายไปเร็วที่สุดนั้น พวกผู้กว้างขวาง เจ้าของโรงสี พ่อค้า กำนันผู้ใหญ่บ้านและคนอื่น ๆ ซึ่งครองตำแหน่ง ฐานะทางยุทธศาสตร์ไว้ได้ต่างพากันร่ำรวยเฉียบพลันและนำทรัพย์สินที่ได้มาใหม่นั้นจำนวนมากไปลงทุนซื้อ ที่ดินอีก ในสภาพที่ระบบเจ้าที่ดินในชนบทพุ่งสูงขึ้น คนหนุ่มสาวและคนสิ้นไร้ไม้ดอกก็แห่กันอพยพไปยัง ศูนย์กลางเขตเมืองที่กำลังเจริญรุ่งเรืองโดยสอดรับกัน³⁰ กระแสผู้อพยพนี้ได้ก่อให้เกิดกลุ่มสังคมประเภทไวไฟ ทางการเมืองขึ้น 2 ประเภทตามหัวเมืองและอาจจะมามีมากเป็นพิเศษในกรุงเทพฯ ได้แก่ 1) หนุ่มสาวจรจัดตก งานหรือว่างงานแฝงจำนวนมหาศาลผู้มีภูมิลำเนาสร้างเนื้อสร้างตัวเป็นเร่ร่อนน้อยมากไม่ว่าจะในเมืองหรือที่ ภูมิลำเนาในหมู่บ้าน 2) คนจำนวนมากพอคู่ที่สามารถยกฐานะตนเองให้ดีขึ้นโดยพบช่องทางทำมาหากิน เหมาะแก่ตัวในบรรดานานาอาชีพบริการที่ออกเฝ้ายหน้า กองทัพนายทูน้อยนี้หมายรวมถึงช่างตัดผม แมงดา ช่างแต่งเล็บ ช่างซักกรีด คนขับรถ ช่างตัดเย็บเสื้อผ้า หมอนวด มัคคุเทศก์ ช่างซ่อมรถจักรยานยนต์ บาร์เทน เดอร์ พนักงานต้อนรับ เสมียนธนาคาร เจ้าของร้านค้าย่อย เป็นต้น นายทูน้อยรุ่นใหม่พวกนี้ทั้งปรนนิบัติ รับใช้และต้องพึ่งพาอาศัยความเจริญรุ่งเรืองของกลุ่มสังคมที่ร่ำรวยพอสมควร กลุ่มสังคมดังกล่าวซึ่งด้านหลัก แล้วมีพื้นเพเป็นชาวเมืองมาแต่เดิมได้แก่กระฎุมพีชนชั้นกลางที่ส่วนใหญ่เพิ่งได้ไต่เต้าขึ้นมาใหม่ ในบางแง่พวก เขาก็ผูกพันใกล้ชิดกับทุนต่างชาติพอ ๆ กับที่ผูกพันอยู่กับกลไกรัฐไทยนั่นเอง

ตารางทั้งสองข้างล่างนี้คงช่วยแนะแนวได้บ้างว่าเนื้อแท้ของความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างชนชั้นของไทย ดังกล่าวเป็นอย่างไร รวมทั้งบ่งบอกขนาดโดยรวมและสัดส่วนโดยสัมพัทธ์ของกระฎุมพีชนชั้นกลางและ นายทูน้อยในจำนวนประชากรทั้งหมดอย่างหยาบ ๆ กลุ่มอาชีพ ข. ซึ่งเพิ่มจำนวนขึ้นมหาศาลเป็นพิเศษ และ กลุ่มอาชีพ ก. จ. และ ซ. ซึ่งเพิ่มขึ้นเป็นกอบเป็นกำ (ส่วนใหญ่จัดเป็นกลุ่มอาชีพกระฎุมพีชั้นสูง/ชั้นกลาง

และนายทุนน้อย) เผยให้เห็นเนื้อหาของผลกระทบทางสังคมวิทยาอันเนื่องมาจากเศรษฐกิจบูมในรอบทศวรรษอย่างแจ่มชัด³¹ ข้อมูลที่สามะโนประชากรปี 2513 ซึ่งจำแนกแยกแยะกลุ่มอาชีพกว้าง ๆ ข้างต้นออกไปอย่างละเอียดลออยิ่งขึ้น ทำให้เราพอจะคำนวณตัวเลขหายยา ๆ ดังปรากฏในตารางที่ 2 ต่อไปนี้ได้ จากนั้นเราจึงอาจประเมินไว้ก่อนเป็นการชั่วคราวได้ว่า ถึงปี 2513 กระจุกพีชั้นกลางและชั้นสูงมีประมาณ 3.5% ของประชากรที่ทำงาน (อาจแบ่งออกเป็นกระจุกพีชั้นกลาง 3 % และชั้นสูง 0.5%) และนายทุนน้อยมีประมาณ 7.5 %³²

พึงระลึกว่ากลุ่มสังคมจะกลายเป็นชนชั้นทางสังคมก็ต่อเมื่อสร้างเสริมฐานะตัวเองให้มั่นคงสำเร็จโดยผ่านครอบครัว อันเป็นสถาบันในการเชื่อมโยงอำนาจ ทรัพย์สินและสถานภาพเข้าด้วยกันในคนรุ่นหนึ่งและส่งต่อมันให้คนรุ่นถัดไป สัญญาณสำคัญอย่างหนึ่งของการก่อตัวทางชนชั้นในสยามสมัยสุยุคดี-ถนนม-ประกาสได้แก่การขยายการศึกษานานใหญ่ทุกระดับ ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากที่ปรึกษาอเมริกันกับเทคโนโลยีของบการให้ “สร้างความทันสมัย” ขึ้น แต่อีกส่วนหนึ่งก็เป็นการตอบสนองของทางราชการต่อความเรียกร้องต้องการของกลุ่มสังคมใหม่ต่าง ๆ ที่กำลังหวังไต่เต้าขึ้นมารวมทั้งครอบครัวของพวกเขาด้วย ในปี 2504 มีนักศึกษา 15,000 คนเรียนอยู่ใน 17 มหาวิทยาลัย³³ จากปี 2507 ถึง 2512 จำนวนผู้เข้าเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐบาลเพิ่มจาก 159,136 คนเป็น 228,495 คน และผู้เข้าเรียนโรงเรียนอาชีวะรัฐบาลเพิ่มจาก 44,642 คนเป็น 81,665 คน³⁴ “เคมี” (ในที่นี้หมายถึงจากพุทธทศวรรษที่ 2420 ถึงสงครามโลกครั้งที่สอง) การศึกษาแยกออกเป็นสองแพร่งชัดเจน กล่าวคือ ชนชั้นสูงจำนวนน้อยนิดได้รับการศึกษาแบบสุภาพบุรุษตะวันตก ขณะที่ประชากรส่วนใหญ่ไม่ได้ศึกษาเลยหรือมีเงินนั้นก็เข้าโรงเรียนประถมฯของรัฐบาล หรือเรียนหนังสือในวัด³⁵ การศึกษาทั้งสองระดับนี้มีได้ก่อให้เกิดการเลื่อนชั้นทางสังคมที่มีนัยสำคัญระดับชาติแต่อย่างใด อันที่จริงมันต่างช่วยเหนี่ยวรั้งผู้เข้าศึกษาในแต่ละระดับให้ติดแน่นอยู่กับฐานะสังคมและเศรษฐกิจเดิมของตนต่างหากการศึกษาชั้นสูงแบบตะวันตกช่วยขัดเกลากพวกที่เกิดมาเป็นเจ้าเป็นนายอยู่แล้ว ส่วนการศึกษาชั้นประถมฯของรัฐก็แก้ปูพื้นความรู้ของออกอกาเสียดจนกระทั่งคุณจะมีผลในแง่ผลักดันผู้รับการศึกษาให้ได้ไต่เต้าสูงขึ้นน้อยเต็มทีที่รัฐบาลไทยชุดต่าง ๆ จัดการศึกษาชั้นประถมฯขึ้นก็จะเป็นแค่การแสดงท่าเอาหน้ากับโลกภายนอกว่าตนทันสมัย มากกว่าจะมุ่งตอบสนองความเรียกร้องต้องการของชาวนาชาวไร่อย่างแท้จริง สำหรับการศึกษแบบพุทธศาสนานั้นโดยแก่นแท้แล้วก็มุ่งไปในทางธรรมะธัมโมและจักรวาลวิทยา มากกว่าจะฝึกฝนทักษะอาชีพให้ (แม้ว่าสำหรับสามัญชนกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งนั้นการสอบพระปริยัติธรรมสาขบาลีของคณะสงฆ์ได้เบริยประโยชน์ต่าง ๆ สำเร็จ จะเปิดทางให้ไต่เต้าทางสังคมได้สูงลิบก็ตาม)³⁶ ฉะนั้น นัยสำคัญที่แท้จริงของการขยายการศึกษาในต้นพุทธทศวรรษที่ 2500 ต่อต้นพุทธทศวรรษที่ 2510 จึงอยู่ตรงที่เกิดขึ้นในระดับมัธยมและอุดมศึกษาเป็นด้านหลัก³⁷ นับเป็นครั้งแรกที่คนไทยจำนวนมากโอบเกิดมุ่งมาดปรารถนาและพอมิปัญญาส่งเสียดูกหลานรับการศึกษาวิชาชีพ ซึ่งเมื่อคุณประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาแล้ว การศึกษาเหล่านี้แหละที่เป็นสัญลักษณ์ของคนชั้นสูงทางสังคม หรือไม่ก็เป็นหนทางไปสู่ฐานะดังกล่าวนี้ - โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหนือสิ่ง

อื่นใดก็คือตำแหน่งระดับสูงอันมั่นคงในระบบทางราชการ³⁸ ในสมัยนี้แหละที่เราพึงเข้าใจความหมายทางการเมืองของการ

ตารางที่ 1
ประชากรทำงานทางเศรษฐกิจอายุ 11 ปีขึ้นไปแบ่งตามอาชีพ

กลุ่มอาชีพ	จำนวนในปี 2503	จำนวนในปี 2513	เพิ่มขึ้นร้อยละ
ยอดรวม	13,836,984	16,850,136	21.7
ก. ผู้ประกอบวิชาชีพ,ช่างเทคนิค และผู้ทำงานเกี่ยวข้อง	173,960	284,104	63.3
ข. นักบริหาร,ผู้บริหารและผู้จัดการ	26,191	246,591	941.5
ค. เสมียน	154,303	190,238	23.3
ฅ. พนักงานขาย	735,457	833,607	13.3
ง. ชาวนา,ชาวประมง,คนล่าสัตว์ คนงานตัดต้นไม้และผู้ทำงาน เกี่ยวข้อง	11,332,489	13,217,416	16.6
จ. คนงานเหมืองแร่,คนงานเหมือง หินและผู้ทำงานเกี่ยวข้อง	26,255	42,605	62.2
ฉ. ผู้ทำงานด้านขนส่งและสื่อสาร	144,610	225,204	55.7
ช. ช่างฝีมือ,คนงานแปรรูป ผลิตภัณฑ์ และแรงงานที่ไม่ได้จัด รวมอยู่ในประเภทอื่น	806,205	1,109,943	37.7
ซ. พนักงานบริการ,การกีฬาและ งานอดิเรก	273,375	471,999	72.7
ฌ. จัดประเภทไม่ได้	99,259	30,560	59.2
ณ. ผู้เข้าตลาดแรงงานใหม่	64,880	197,869	305.0

แหล่งข้อมูล : ปรบิใช้จาก National Economic and Social Development Board, National Statistical Office and Institute of Population Studies, Chulalongkorn University, "The Population of Thailand" (1974) In Mudannayke, ed., Thailand Yearbook, 1975-76 ,p.E41.

ตารางที่ 2
ประชากรทำงานทางเศรษฐกิจอายุ 11 ปี ขึ้นไปแบ่งตามอาชีพและชนชั้น (2513)

กลุ่มอาชีพ	ยอดจำนวน	จำนวนผู้ที่เป็ นลูกจ้างรัฐ	ร้อยละของผู้ที่ เป็นลูกจ้างรัฐ	กระฎุมพีชั้นกลาง และสูงโดยประมาณ	นายทุนน้อยโดย ประมาณ
ก.	284,104	198,792	70.4	250,000	35,000
ข.	246,591	212,752	86.3	230,000	15,000
ค.	190,238	108,632	57.1	น้อยจนไม่พึงใส่ใจ	190,000
ฅ.	833,607	1,492	.2	น้อยจนไม่พึงใส่ใจ	600,000
ง.	13,217,416	10,169	.1	น้อยจนไม่พึงใส่ใจ	?
จ.	42,605	568	1.3	น้อยจนไม่พึงใส่ใจ	น้อยจนไม่พึงใส่ใจ
ฉ.	225,204	24,759	11.0	น้อยจนไม่พึงใส่ใจ	100,000
ช.	1,109,943	106,292	9.6	น้อยจนไม่พึงใส่ใจ	150,000
ซ.	471,999	114,528	24.3	70,000	160,000
ฌ.	30,560	-	-	-	-
ณ.	197,869	-	-	?	?
ยอดรวม	16,850,136	777,984	4.7	550,000	1,250,000

แหล่งข้อมูล : ปรับใช้จาก Department of Labour, Ministry of the Interior, Yearbook of Labour Statistics 1972-1973 (ใช้ตัวเลขสำมะโนครัวปี 2513), อ้างถึงใน Muddannayake,ed., Thailand Yearbook, 1975-76, pp. E 41-68.

แพร่หลายขยายตัวของมหาวิทยาลัยภายใต้ระบอบสฤษดิ์และทายาทของเขา ซึ่งเป็นการตอกย้ำยืนยันทางสัญลักษณ์ว่าภาวะเศรษฐกิจบูมที่เกิดขึ้นเป็นความก้าวหน้าจริง ๆ ไม่ใช่โชคช่วย และผลพวงของมันจะถูกส่งทอดไปยังคนรุ่นถัดไปในครอบครัวในสภาพเยี่ยงนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะจินตนาการครอบครัวหนึ่งซึ่งมีบิดาเป็นช่างจักรีตผู้ประสบความสำเร็จอาศัยอยู่ร่วมชายคาเดียวกับลูกผู้จะ “ได้” ได้เต้าขึ้นเป็นเลขานุการคณะรัฐมนตรีวันหนึ่งข้างหน้า³⁹ ดังนั้นภาวะมหาวิทยาลัยบูมจึงเป็นตัวเสริมภาวะเศรษฐกิจบูมได้เป็นปีกแผ่นมั่นคงทางสังคมวิทยาและยืนยันมั่นในทางวัฒนธรรม⁴⁰

แม้มหาวิทยาลัยไทยจะเพิ่มจำนวน ขยายขนาด และรับนักศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ถึงกระนั้นครอบครัวใฝ่สูงมากหลายก็ส่งลูกหลานเข้ามหาวิทยาลัยไม่สำเร็จ ส่วนหนึ่งด้วยเหตุที่ตนเองวิทยาลัยเทคนิค อาชีวศึกษา พณิชยการและอื่น ๆ จึงพากันขยายตัวอย่างรวดเร็วไม่แพ้กันในฐานะช่องทางศึกษาอันดับรอง และท่ามกลางบริบทความโกลาหลอลหม่านทั้งหลายเหล่านี้เรื่องการแข่งขันแย่งชิงกันดังกล่าวนั้น ผมคิดว่าเราจำเป็นต้องทำความเข้าใจการเปลี่ยนความหมายอย่างมีนัยสำคัญของคำว่า “นิสิตนักศึกษา” เองด้วย ในสมัยก่อน คำว่า “นิสิตนักศึกษา” แทบจะพ้องกับคำว่า “สมาชิกชั้นนำของชาติ” - กล่าวคือประดุจเป็นเทวดาลอยฟ้าอยู่เหนือหัวเพื่อนร่วมชาติทั้งหมด แต่พอถึงช่วงต้นพุทธทศวรรษที่ 2510 การได้เต้าเลื่อนชั้นทางสังคมก็ได้สร้างสภาพเงื่อนไขที่แม้คำว่า “นิสิตนักศึกษา” จะยังมีนัยอันเลิศหรูแฝงอยู่ แต่กระนั้นก็อาจสื่อความหมายไปในทำนอง “ลูกของคนข้างบ้านมันสอบเข้าธรรมศาสตร์ได้แต่ลูกเราสอบไม่ติด” กล่าวคือ บัดนี้เป็นไปได้ที่จะรู้สึกอิจฉา และหมั่นขี้น้ำนิตินักศึกษาในลักษณะที่คงจะดูเป็นเรื่องพิกลในสมัยคนรุ่นก่อน

ทว่าแม้แต่กับพ่อแม่ที่ส่งลูกเข้ามหาวิทยาลัยได้ ทรศณะแนวคิดเกี่ยวกับ “นิสิตนักศึกษา” ก็ซักจะมีกังวลอันคลุมเครือ การได้เต้าขึ้นมีนัยขัดแย้งลึกลับกันอยู่ในตัวตรงที่การเลื่อนชั้นสูงไปก็พลอยเป็นการเคลื่อนตัวห่างออกไปด้วย บรรดาบิดาผู้ด้อยการศึกษา ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วมองการศึกษาในมหาวิทยาลัยว่าเป็นแค่เครื่องมือเครื่องใช้ มักรู้สึกตระหนกตกใจรับไม่ได้กับกิจกรรมายาท เป้าหมายชีวิต และหลักประพฤติปฏิบัติที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสุดคาดเดาของบรรดาลูกหลานนิสิตนักศึกษา เมื่อพวกนี้ได้รับอิทธิพลความคิดแหกคอกซึ่งแทรกซึมเข้ามาตามมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยครูจากประเทศสหรัฐอเมริกาและจีน⁴¹ เราต้องลองจินตนาการดูว่าพ่อแม่คนชั้นกลางหรือนายทุนน้อยจะรู้สึกหวั่นไหวและโมโหโกรธาแค่ไหนเมื่อจู่ ๆ พ่อลูกชายตัวดีก็เริ่มไว้ผมยาว “รุงรัง” เข้าบ้าน พุดจาไม่มีสัมมาคารวะ ปล่อยตัวปล่อยใจ และรื้ออ่านจะปฏิวัติพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดินลงทำตัวแบบนี้แล้วจะได้ดิบได้ดีเป็นใหญ่เป็นโตกับเขาได้ยังไง ?

ราวปี 2514 หรือ 2515 เริ่มรู้สึกกันแพร่หลายว่ายุคทองกำลังจะจางหายไปแล้ว อเมริกากำลังถอนทหารจากอินโดจีนและปีศาจคอมมิวนิสต์ที่เฝ้าหลอกหลอนมานานมานานว่าอาจมาตั้งมั่นประชิดชายแดนสยามก็ซักจะกลายเป็นความจริงอันน่าขนพองสยองเกล้า ระบบราชการซึ่งเป็นเป้าหมายปลายทางที่ผู้คนในสังคมพากันฝาก

ความหวังไว้ บัดนี้ก็ได้ขยายไปจนถึงจุดอ้อมตัวแล้วและยิ่งกว่านั้นใบปริญญาบัตรก็มีใช้หลักประกันว่าจะต้องได้อาชีพการงานอันสูงส่งมั่นคงที่ผู้คนเคยทักท้วงว่ามันเป็นอีกต่อไป⁴² หลังจากผ่านช่วงที่ราคาสินค้ามีเสถียรภาพมายาวนาน ฐู่ ๆ เศรษฐกิจไทยก็ประสบภาวะเงินเฟ้อระดับเลขสองหลัก⁴³ บรรดาผู้สวดยคอกผลกำไรจากภาวะเศรษฐกิจบูมซึกู้สึกอึดอัดขัดเคืองที่ดูเหมือนมันใกล้จะสิ้นสุดลง การถูกกีดกันออกไปไม่ทำให้มีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นพอทนได้ตราบเท่าที่ระบอบเผด็จการ “สร้างผลงาน” ในด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคงและการศึกษา แต่ยังมีปัญหาสังคมมากขึ้นคนที่ชักจะทนไม่ค่อยไหว ซ้ำร้ายถนนหรือประภาสก็ไม่มีบาร์มีส่วนตัวน่าเกรงขามเหมือนสฤศคืออีกด้วย⁴⁴

ในบริบทดังกล่าวนี้ การชุมนุมแสดงพลังของมหาชนซึ่งขยายตัวลุกลามออกไปจนโค่นถนนอมกับประภาสลงในเดือนตุลาคม 2516 อันเป็นเดือนเดียวกับที่วิกฤตการณ์น้ำมันอุบัติขึ้น จึงน่าสนใจเป็นพิเศษ⁴⁵ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าชั้นชนกระฎุมพีใหม่ต่าง ๆ มีบทบาทชี้ขาดในการเข้าร่วมเป็นฝูงชนขนาดมหึมา ที่ออกมาสนับสนุนข้อเรียกร้องของนิสิตนักศึกษาปัญญาชนให้มีรัฐธรรมนูญ และให้เคารพเสรีภาพของพลเมือง อันที่จริงแล้วอาจพูดได้ว่าชั้นชนกระฎุมพีเหล่านี้แหละประกันให้การชุมนุมประสบความสำเร็จ เพราะหากแม้ฝูงชนประกอบไปด้วยชาวสลัมแทนที่จะเป็นชาวเมืองแต่งตัวดีแล้ว จอมเผด็จการอาจช่วงชิงเสียงสนับสนุนให้ปราบปรามได้เต็มที่กว่านี้

ขณะเดียวกัน ควรเข้าใจว่าการเข้าร่วมชุมนุมของชั้นชนกระฎุมพีเหล่านี้ เป็นผลมาจากประวัติศาสตร์ระยะใกล้ของพวกเขามากกว่าจะเป็นสิ่งบอกเหตุบทบาททางการเมืองของพวกเขาในอนาคต ความจริงแล้วเห็นชัดว่าพวกเขาไม่มีประสบการณ์ทางการเมืองเอาเลย และฉะนั้นเอาเข้าจริงจึงไม่รู้คอกว่าการยุติระบอบเผด็จการลงจะส่งผลสืบเนื่องอย่างไร พวกเขาโทษระบอบเผด็จการว่าล้มเหลวในการเรียกร้องให้อเมริกายึดมั่นกับพันธะต่อสยามเต็มทีกว่านี้ แต่พร้อมกันนั้นก็ด่าว่าขอมจ่านต่อวอชิงตันเกินเหตุไปอีก (มองในมุมมองก็คือลัทธิชาตินิยมแอนตี้อเมริกันที่ชี้หุคหงิดราคาญและสับสนุนคลุมเครือซึ่งแสดงออกในความรู้สึกที่ผสมผสานปนเปกันระหว่าง “ทำไมยูทำให้พวกไอผิดหวังในอินโดจีนอย่างนี้?” และ “คูชียูทำให้ลูกสาวไอเสียดคนยังง!”) การคอร์รัปชันอย่างเปิดเผยของประภาส การสมรสกันทั้งสองตระกูลระหว่างณรงค์บุตรถนนอมกับธิดาประภาส และการเรื่องอำนาจขึ้นอย่างรวดเร็วเพราะญาติผู้ใหญ่อุ้มชูของเขา ล้วนเป็นเรื่องบาดตาบาดใจกระฎุมพีทั้งสิ้น นอกจากนี้การที่พระเจ้าอยู่หัวฯ และนายพลอาวุโสบางคนสนับสนุนผู้ชุมนุมแม้จะเพียงโดยอ้อมด้วยเหตุผลของแต่ละฝ่ายเองก็นับเป็นเรื่องสำคัญเช่นกัน ท้ายที่สุดพึงระลึกว่าข้อเรียกร้องของนิสิตนักศึกษานั้น โดยสารัตถะแล้วเป็นเรื่องเชิงกฎหมาย (รัฐธรรมนูญ) และสัญลักษณ์ ไม่มีใครคิดว่าจะไร้อันตรายหรือไม่พึงปรารถนา จะเกิดขึ้นมาได้จากข้อเรียกร้องเหล่านี้ จริงอยู่นิสิตนักศึกษาได้ทำลายโรงพักไปจำนวนหนึ่งในช่วงวันท้าย ๆ ของการชุมนุม แต่เด็กพวกนี้ก็คอยโบกรถให้จรรยาไหลลื่นและหลังจากนั้นยังช่วยเก็บกวาดเศษขยะตามถนนหนทางจนสะอาดสะอ้านด้วยความรับผิดชอบอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ด้วยมิใช่หรือ? เมื่อจอมเผด็จการ โกงชาติพวกนั้นไปกันหมดแล้ว ความเจริญรุ่งเรือง สันติสุขและความก้าวหน้าก็ฟื้นฟูขึ้นมาภายใต้การชี้แนะอันเปี่ยม

ด้วยพระเมตตาบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กับเหล่าข้าราชการผู้ถึงพร้อมด้วยปรีชาญาณ อันได้แก่ ตุลาการอาวุโส ศาสตราจารย์ผู้เป็นที่เคารพนับถือ และนายธนาคารผู้สามารถ

อนิจจา ทั้งหลายทั้งปวงที่หวังไว้ไม่มีข้อใดเลยก็เลยเกิดความจริงเลย วิกฤตการณ์น้ำมันโลกปะทุขึ้นแทบจะพร้อมกับการชุมนุมเดือนตุลาคม 2516 ความโกลาหลวุ่นวาย ที่บังเกิดแก่เศรษฐกิจทุนนิยมโลกเนื่องจากเหตุนี้เริ่มเป็นที่รู้สึกได้ในสยามเมื่อต้นปี 2517 ในฤดูใบไม้ผลิปี 2518 ที่มันของอเมริกันในอินโดจีนก็พังครืนลงเร็วเหลือเชื่อ บัดนี้สยามมิได้เป็นแกนกลางอันปลอดภัยของจักรวรรดิอเมริกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกต่อไปแล้ว แต่กลับอยู่ติดชายขอบริมนอกอันประหลาดของมัน คิด ๆ ดูแล้วก็อยู่ในวิสัยเป็นไปได้ที่นับแต่บัดนี้ไป สิงคโปร์อาจสวมบทแทนกรุงเทพฯ ส่วนราชธานีไทยแห่งนี้ก็อาจสวมบทแทนเวียงจันทน์ ผลสืบเนื่องโดยตรงจากเหตุการณ์ทั้งหลายซึ่งเกิดขึ้นพรมแดนประเทศออกไปก็คือ สยามพบว่าเศรษฐกิจของตนกำลังชะลอตัวอย่างหนัก⁴⁶ บาดแผลดูเหมือนจะยิ่งถูกซ้ำเติมจากการที่บรรดารัฐบาลเสรีนิยมหลังตุลาคม 2516 แสดงให้สาธารณชนเห็นว่ายึดมั่นหลักสิทธิเสรีภาพของพลเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหนืออื่นใดคือสิทธิของกรรมกร ชวนานในการจัดตั้ง ชุมนุมแสดงพลัง และนัดหยุดงาน รัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ (ตุลาคม 2516 - กุมภาพันธ์ 2518) พยายามจริง ๆ ที่จะสนองตอบข้อเรียกร้องของกรรมกรโดยตรง แม้ว่าอย่างขลาด ๆ ก็ตาม⁴⁷ จริงอยู่กิจกรรมใหม่ ๆ ที่ไม่ค่อยมั่นคงจะประหลาดเป็นพิเศษต่อแรงบีบคั้นของกำไรที่ตกลงกับข้อเรียกร้องค่าแรงเพิ่มขึ้นในระดับหนึ่ง⁴⁸ ภายใต้ระบอบเผด็จการ กรรมกรต้องก้มหน้ายอมรับค่าจ้างน้อยนิดขณะที่คนชั้นกลางมั่งมีศรีสุข คราวนี้ย่อมถึงทีพวกเขาบ้าง กระนั้นก็ตามความโมโหโกรธาแรงกล้าขึ้นของชั้นชนกรรมกรพิต่าง ๆ โดยรวมมีรากเหง้าที่มาซับซ้อนกว่านั้น แรกทีเดียว พัฒนาการของสภาพแรงงานโดยตัวมันเองคุกคามบ่อนทำลายความสัมพันธ์อุปถัมภ์กัน “ครอบครัว” ระหว่างนายจ้าง - ลูกจ้างซึ่งเป็นหลักมาแต่ก่อน⁴⁹ (เราไม่ควรดูเบากำไรทางจิตใจที่บรรดากรรมกรผู้มักใหญ่ใฝ่สูงทางสังคม ได้จากโอกาสที่จะเล่นบทเป็นเจ้านายกึ่งศักดินาเหนือลูกน้องของตน) ประการที่สอง การนัดหยุดงานหลายครั้งเกิดขึ้นในภาคธุรกิจอย่างการขนส่งซึ่งง่ายเป็นพิเศษที่กลุ่มกรรมกรผู้ประสบความสำเร็จไม่สะดวกส่วนตัวจะตีความว่านั่นเป็นการล่วงละเมิดผลประโยชน์ส่วนรวม ประการที่สามซึ่งอาจจะสำคัญที่สุดก็คือ หนังสือพิมพ์ นิตยสารไทยฉบับต่าง ๆ ที่ทรงอิทธิพลและอยู่ในอุ้งมือกลุ่มธุรกิจใหญ่ เผ่าตอกย้ำซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่าการนัดหยุดงานเหล่านั้นทำลายชาติ ในความหมายที่ว่า เป็นการขู่ตะเพิดนักลงทุนต่างชาติซึ่งเป็นที่พึ่งของ “เศรษฐกิจแห่งชาติ” ให้ถอยหนีไป จึงง่ายเหลือเกินที่จะโทษว่าที่เศรษฐกิจย่ำแย่ลงโดยทั่วไปนั้นเกิดจากกรรมกรทำอะไรไม่รับผิดชอบ

ประการสุดท้าย ในอีกแง่หนึ่งเวรกรรมที่เผด็จการได้ก่อไว้ก็ตามกลับมาสนองตอบเอาในยุคเสรีนิยม นั่นคือภาวะว่างงานที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในหมู่ผู้เรียนจบชั้นมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และแม้กระทั่งบัณฑิตมหาวิทยาลัย⁵⁰ ความจริงก็คือ ภาวะการศึกษาบูมซึ่งสร้างความหวังให้ผู้คนว่าจะเป็นช่องทางไปสู่ฐานะและความมั่นคงในชีวิตนั้น พลันทรุดตัวลง ภายใต้สภาวะเช่นนี้จึงไม่น่าแปลกใจที่ภาพลักษณ์ของนักศึกษาว่าเป็น

พวกตถกงาน (หางานให้ขายก็หาไม่ได้?) ก็เก็ยสันหลังยาวอยู่กับบ้าน หรือไม่กี่ตัวปลูกระดุมก่อก่เหตุวุ่นวายตามร้านค้าโรงงานฯ เหล่านี้ ตกเป็นเป้าหลักของอารมณ์เจ็บแค้นหงุดหงิดชิงชังในบรรดาชั้นชนกรรมพีใหม่⁵¹

เราจึงควรหลับตานึกภาพชั้นชนกรรมพี ที่เพิ่งถือกำเนิดขึ้นมากะทันหัน และไม่มั่นคงอย่างยิ่ง – จะว่าไปแล้ว ปัญหาจราจรจลาจลในกรุงเทพฯ ส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากกระแสคลื่นบรรดาเจ้าของและนักขับรถยนต์รุ่นแรก ที่ป่าไหลท่วมท้นเข้ามาในยุคเศรษฐกิจบูม⁵² - พวกเขาเผชิญหน้ากับภาวะเศรษฐกิจตกยากและยังทำท่าว่า จะต้องเจอเรื่องเดือดร้อนเลวร้ายสาหัสกว่านี้อีก พวกเขาไม่เพียงวิตกที่ภาวะเศรษฐกิจบูมอันยาวนานอวสานลงเท่านั้น หากยังหวาดกลัวไม่รู้วว่าภาวะเศรษฐกิจบูมอาจเป็นเพียงส่วนหนึ่งของวัฏประวัติศาสตร์ที่โศกฟุ้งขึ้นแล้วในที่สุดก็โศกคังลงเที่ยวเดียวไม่มีเที่ยวหน้า ว่ายุคทองสมัยสฤษฎีจะไม่มีวันหวนคืนมา และชีวิตพวกเขาที่เพิ่งรุ่งเรืองขึ้นมาจากสภาพคลุกฝุ่นในตรอกซอกซอยจะต้องกลับไปลงเอยที่เก่า ยิ่งไปกว่านั้น เราต้องเข้าใจว่าชนชั้นกรรมพีนี้ซึ่งมีประสบการณ์การเมืองน้อยและความคิดเรื่องการปกครองคืนเงิน แต่เพราะเหตุนี้เอง จึงมีสำนึกแรงกล้าว่า “เรื่องฉิบหายที่เกิดขึ้นจะมาโทษเราไม่ได้” นั้น ย่อมโน้มเอียงเป็นพิเศษที่จะสำแดงปฏิบัติการหาวากระแวงออกมาเวลาดวงตก เดือดร้อน (เราอาจจินตนาการได้ว่าความหาวากระแวงนี้จะถูกระบายใส่คอร์รัปชันเอช นักศึกษาเอช คอมมิวนิสต์เอช ชาวต่างชาติเอช หรือเจ๊กจีนเอช หมุนเวียนเปลี่ยนไปแล้วแต่สถานการณ์) ในกรณีนี้ปรากฏว่าระหว่างปี 2518–2519 พวกนักศึกษาที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างซูดรากลอน โคน – ซึ่งเป็นตัวแทนความสำเร็จของชนชั้นกรรมพีที่ดูจะหันมาถ่มน้ำลายรดความสำเร็จนั้นเอง – กลายเป็นเป้าหลักของความ โกรธแค้นตื้นกั่วตังกล่าวด้วยสาเหตุที่จะอธิบายต่อไปข้างหน้า ผมคิดวว่านั่นแหละคือคำอธิบายว่าทำไมคนจำนวนมากพวกเดียวกับที่เคยสนับสนุนการชุมนุมมวลชนแสดงพลังเมื่อตุลาคม 2516 อย่างจริงใจ จึงหันมาต้อนรับเผด็จการกลับมาสามปีให้หลัง

กระนั้นก็ตาม พวกเขาหาใช่ผู้ลงมือก่อกรรมทำเข็ญอย่างทารุณโหดร้ายโดยตรงเมื่อวันที่ 6 ตุลาคมไม่ ดังนั้น เราจึงยังต้องพยายามชี้ตัวผู้กระทำผิดออกมาและจัดวางพวกเขาไว้ในกรอบใหญ่ทางสังคมวิทยาที่ได้ร่างขึ้น ไม่ต้องสงสัยเลยวว่าผู้ก่อเหตุรุนแรงอ้อฉาวที่สุดไม่เพียงแต่เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 แต่รวมทั้งสองปีก่อนหน้านั้น ได้แก่พวกกระทิงแดง นักหนังสือพิมพ์และนักวิชาการได้ชี้ตัวพวกนี้ออกมาง่าย ๆ ว่าเป็นนักเรียนอาชีวะ ซึ่งเป็นการสร้างภาพอันทพาลเหล่านี้ให้ดูน่านับถือในทางกึ่งสังคมวิทยา (อย่างที่ผมคิดว่าค่อนข้างผิดพลาด) ข้อถกเถียงทำนองนี้บอกวว่าเนื่องจากนักเรียนอาชีวะแบกรับการปราบปรามของตำรวจเมื่อตุลาคม 2516 มากกว่านักศึกษามหาวิทยาลัย จึงฟุ้งขึ้นที่จะตีความการที่พวกกระทิงแดงโจมตีทำร้ายนักศึกษามหาวิทยาลัยวว่าเป็นการแสดงออกซึ่งความเจ็บแค้นประสาชื้อชองนักเรียนอาชีวะผู้รู้สึกต่ำต้อยน้อยหน้าททุกขเวทนามานมนานต่อ “เด็กมหาวิทยาลัย” ผู้มีฐานะสูงเย่อหยิ่ง จองหองและจีฆลาดตาขาว⁵³ ผู้คนมากหลายคงยังปักใจเชื่อแน่นแฟ้นขึ้นวว่ากระทิงแดงคือนักเรียนอาชีวะจากกรณีนักเรียนวัยรุ่นโรงเรียนอาชีวะคู่แข่งต่าง ๆ ก่อเหตุตีกันอย่างรุนแรงต่อกันหลายครั้ง (แต่ส่วนใหญ่แล้วไม่มีนัยทางการเมือง) ตอนปลายปี 2517 และ 2518⁵⁴ เนื่องจากนักเรียนเหล่านั้นต่างใช้ปืนและระเบิดขวาดในการตีกัน โดยที่อาวุธดังกล่าวเป็นที่โปรดปรานของพวกกระทิงแดง จึง

ง่ายที่จะสรุปว่าเช่นนั้นแล้วพวกกระทิงแดงก็เป็นตัวแทนในทางการเมืองของนักเรียนอาชีวะนั่นเอง ภาพของกระทิงแดงที่ซับซ้อนกว่านี้ก็ยังมีเหมือนกัน เห็นได้จากข้อความข้างล่างนี้ ซึ่งมาจากบทความหนึ่งในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ ที่เป็นอนุรักษนิยม :

คนที่น่าสนใจอีกคนหนึ่งคือคู่ย เขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าของหน่วยเคลื่อนที่เร็ว (ของกระทิงแดง) เป็นกองกำลังที่สามารถย้ายจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งได้อย่างรวดเร็ว คู่ยไว้ผมยาวเหมือนฮิปปีและมีแผลเป็นขนาดใหญ่บนใบหน้า เขาบอกว่ามีลูกน้องได้บังคับบัญชาอยู่ 50 คน ส่วนใหญ่ พวกนี้เป็นทหารรับจ้างที่อยู่ในจังหวัดเลย เพื่อเป็นหน่วยรักษาความปลอดภัยสำหรับการสร้างถนนในบริเวณนั้น

ผมเคยเป็นทหารมาก่อน แต่ตอนหลังไปเป็นทหารรับจ้าง ผมชอบเครื่องแบบ แต่ผมไม่ชอบการมีระเบียบวินัย กฎเกณฑ์มากมายในกองทัพ ผมชอบเสรีภาพตามใจของผมเอง ไว้ผมยาวหรือแต่งชุดอะไรที่ผมอยากแต่ง⁵⁵

แหล่งข่าวที่ใกล้ชิดข้อมูลในกรุงเทพฯยืนยันว่า ผู้ปฏิบัติงานที่เป็นตัวหลักหลายคนของกระทิงแดงเป็นอดีตทหารพรานรับจ้างและเป็นพวกที่ถูกปลดจากกองทัพเนื่องจากการละเมิดระเบียบวินัย ในขณะที่บรรดาพลพรรคของพวกเขาส่วนใหญ่มาจากพวกนักเรียนอาชีวะที่ว่างงาน พวกตกชั้นมัธยมตอนปลาย วิทยาลัยช่างถนนที่ว่างงาน และพวกหัวไม้จากสลัม เป็นต้น⁵⁶ กลุ่มต่าง ๆ ที่จ้างพวกกระทิงแดงมีทั้งกลุ่มในกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) และหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีความชำนาญในด้านการรักษาความสงบและงานการข่าว⁵⁷ แต่พวกนั้นไม่ได้จัดตั้งกระทิงแดงขึ้นมาบนพื้นฐานของความผูกพันทางอุดมการณ์แต่อย่างใด หากแต่เป็นการให้สัญญาว่าจะให้เงินสูง มีเหล่าฟรีไฟอย่างเหลือเฟือและได้สิทธิในการเที่ยวชอกรวมทั้งคำป้อยว่าจะมีชื่อเสียงในสังคมด้วย น่าสังเกตว่าบรรดารางวัลเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึง อคติที่บรรดานักศึกษาผู้ประสบความสำเร็จคาดหวังว่าจะได้เป็นข้าราชการ (เงิน เกียรติยศ เทียวไนท์คลับและโรงอาบอบนวดฟรี เพราะมีคนอื่นจ่ายให้) เป็นความคาดหวังล่วงหน้าได้อย่างน้อยสำหรับพวกกระทิงแดงที่มาจากสภาพแวดล้อมของชนชั้นนายทุนน้อยที่ไผ่ผืนถึงอนาคต⁵⁸ กล่าวอีกนัยหนึ่ง บทบาททางการเมืองของบรรดาอันธพาลเหล่านี้มีฐานรองรับทางสังคมวิทยาด้วย บรรดาเยาวชนของชนชั้นกรรมพันธุ์ใหม่และที่ยังอ่อนอยู่ ตกอยู่ในสภาพไร่ร้างที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง⁵⁹ สัมเหลวในการหางานราชการทำ แต่ก็ถูกใช้งานในโรงงาน พวกเขาเป็นเหยื่ออย่างดีสำหรับการโฆษณาชวนเชื่อที่ต่อต้านนักศึกษา (ที่ไม่ประสบความสำเร็จ) และการโฆษณาที่ต่อต้านกรรมกร

กลุ่มที่สองซึ่งมีส่วนร่วมไม่น้อยเหมือนกันในการใช้ความรุนแรงของฝ่ายขวาในปี 2517 - 19⁶⁰ แต่มีภาพลักษณ์ในสังคมที่น่านับถือกว่าได้แก่กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มนี้ก่อตั้งขึ้นในปี 2514 ภายใต้การอำนวยการร่วมของตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) และกระทรวงมหาดไทย ตั้งแต่ตอนนั้นก็เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าลูกเสือชาวบ้านถูกตั้งขึ้นมาให้เป็นเหมือนหน่วยกึ่งทหารเป็นองค์กรรักษาความปลอดภัยในชนบทที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์⁶¹

อย่างไรก็ตามในช่วงที่การเมืองยังเปิดเสรีอยู่ ลูกเสือชาวบ้านก็พัฒนาองค์ประกอบด้านที่เป็นกิจกรรมชาวเมือง ขึ้นมาอย่างมาก และมีบทบาทในการปลุกกระดมที่สำคัญให้กำลังต่าง ๆ ของพวกฝ่ายขวา ถ้ามองว่าก่อนเดือน ตุลาคม 2516 มีการแข่งขันกันอย่างเงียบ ๆ เหนือพลังฝ่ายขวา ระหว่างพลเอกประภาส จารุเสถียร ซึ่งเป็น นายทหารผู้ทรงอำนาจและเป็นรัฐมนตรีมหาดไทยด้วย กับราชวงศ์ซึ่งมีอิทธิพลอยู่มากใน คชด. ก็กล่าวได้ว่า ภายหลังจากพังทลายของพวกเผด็จการ ลูกเสือชาวบ้านก็จะเปลี่ยนมาเป็นเครื่องมืออย่างเปิดเผยมากขึ้นในการ ใช้สร้างกลุ่มผู้สนับสนุนที่เป็นนักปฏิบัติให้กับการเมืองของฝ่ายนิยมเจ้า แม้จะอยู่ภายใต้อำนาจเผด็จการ ทาง ราชวงศ์ซึ่งได้พยายามอย่างหนักที่จะเป็นศูนย์กลางของผลพวงความเจริญทั้งหลายของการบูม (ทางเศรษฐกิจ) ด้วยเทคนิควิธีการประชาสัมพันธ์อันหลากหลาย⁶² ประสบการณ์นี้มีประโยชน์อย่างมาก เมื่อลูกเสือชาวบ้าน ขยายตัวภายหลังเดือนตุลาคม 2516 ผู้นำลูกเสือชาวบ้านส่วนใหญ่มาจากคนวัยกลางคนที่มีฐานะดี เป็น ข้าราชการต่างจังหวัด คนมีชื่อเสียงในชนบท และพวกคนรายใหม่ในเมือง⁶³ คนเหล่านั้นไม่เพียงแต่มีแนว อุดมการณ์ที่รับสอดคล้องตามทางการในการรับบทบาทนั้น หากยังมีแหล่งที่มาทางเศรษฐกิจส่วนตัวที่ช่วยทำ ให้องค์กรพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็วและเป็นอิสระในระดับที่มากพอสมควรจากระบบราชการของรัฐด้วย⁶⁴

“โครงการ

อบรม” ที่ศูนย์บัญชาการ คชด. ร่วมดำเนินการด้วย โดยสำคัญแล้วมีลักษณะของการเมือง กล่าวคือมีการ บรรยายโดยพระฝ่ายขวา มีการเดินพาเหรด ทำพิธีสาบานตัว การทำความเคารพ มีการประกวดนางงามและ การเต้นรำ การเยี่ยมชมที่ตั้งทางการทหารต่าง ๆ พิธีกรรมบริจาคเงินให้ (โครงการ) หลวง และการร้องเพลง⁶⁵ จากมุมมองของฝ่ายขวา ความมั่งคั่งของลูกเสือชาวบ้านคือการที่องค์กรนี้ดำเนินการไปในลักษณะของการ พังพาแลกเปลี่ยนกันดังนี้ กล่าวคือ ทางราชวงศ์เป็นผู้ให้การสนับสนุนทางการเมืองแบบถึงลูกถึงคนอย่าง ต่อเนื่องและปรากฏต่อสาธารณชนแก่กลุ่มคน นอกเหนือจากคนชั้นสูงในกรุงเทพฯแล้ว ยังได้แก่บรรดา “ผู้มี ฐานะตำแหน่ง” ในหัวเมืองใหญ่ ในเมืองเล็กและกระทั่งในบางหมู่บ้าน (คำว่า “ชาวบ้าน” ในชื่อของกลุ่มนี้ ให้ภาพของความมั่นใจอีกครั้งแม้จะเป็นภาพลวงตาก็ตามของชุมชนบทในอดีตอันสวยงาม ที่ผูกพันกันด้วยการ จัดตั้ง ทว่าเหมือนอย่างที่เคยเป็นมาก่อน คือมันเป็นการประกาศเจตนารมณ์ที่เป็นรูปธรรมของความสัมพันธ์ อันเป็นธรรมชาติระหว่างชาติกับกษัตริย์) ในอีกด้านหนึ่งสำหรับผู้นำลูกเสือชาวบ้าน การได้รับราชนูปถัมภ์ทำ ให้สะดวกในการทำให้การปราบปรามการประท้วงของชาวนาและนักศึกษา ที่เป็นการกระทำส่วนตัว และเป็น เรื่องเฉพาะท้องถิ่นเป็นสิ่งถูกต้อง คือเป็นเรื่องสำคัญต่อการรักษาชาติ-ศาสนา-กษัตริย์ไป

นอกเหนือจากกลุ่มกระต๊องและลูกเสือชาวบ้านแล้ว ก็ยังมีตัวแทนของความรุนแรงของฝ่ายขวาอีก แต่มีการ จัดตั้งและชี้นำที่ไม่ดีเท่า ซึ่งก็เป็นผลผลิตทำนองเดียวกันของเศรษฐกิจที่บูมและผลพวงที่ไม่รู้ว่าคืออะไร กล่าวอย่างเป็นแบบฉบับ คนเหล่านี้มาจากส่วนชายขอบหรือหน่วยงานที่เพิ่งพัฒนาขึ้นมาในระบบราชการที่ มั่นคง เจ้าหน้าที่ตำรวจในชนบทและบุคลากรที่ทำหน้าที่ต่อต้านการก่อการร้าย ซึ่งเห็นงบประมาณ กำลังพล และโอกาสของการเลื่อนขั้นลดลง อันสืบเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำ และจากการที่สหรัฐอเมริกา ถอนออกไปในทางยุทธศาสตร์ เจ้าหน้าที่ถูกแต่งตั้งให้ไปปฏิบัติหน้าที่ซึ่งเป็นทางตันในภาคใต้ (ไม่ว่าด้วยเหตุ

ที่ขาดเส้นสายที่ดีพอ หรือจากการปฏิบัติงานที่เลวมาจากที่อื่นก็ตาม) และบรรดาความรักความปลอดภัยที่มีอายุมากในฐานะทศพรรัฐฯ⁶⁶ คนเหล่านี้พบว่าชีวิตในช่วงที่การเมืองเปิดเสรีนั้นคับข้องใจยิ่งและน่าห่วงในเกือบจะทุกเรื่อง คนเหล่านี้เคยมีชีวิตที่คุ้นเคยกับการเคารพนบนอบอย่างไม่ฝืดฟลาด เคยใช้อำนาจในระดับท้องถิ่นตามอำเภอใจบ่อย ๆ ยิ่งกว่านั้นในทางปฏิบัติยังปลอดจากอำนาจกฎหมายและคำวิพากษ์วิจารณ์⁶⁷ คนเหล่านี้จึงโกรธแค้นอย่างมากต่อสื่อมวลชนที่ได้อิสระภายหลังเดือนตุลาคม 2516 ซึ่งทำตัวอย่างไม่น่านับถือและวิพากษ์วิจารณ์เปิดโปงสถาบันต่าง ๆ อย่างหนัก คนเหล่านั้นเป็นพนักงานกินเงินเดือนถูกกระทบกระเทือนจากภาวะเงินเฟ้อและการถดถอยอย่างมากในโอกาสที่จะหาไลฟ์และจากการชุมนุม พวกเขาได้โอกาสในการเข้ารับราชการเมื่อมีการขยายตัวอย่างใหญ่โตของระบบราชการในทศวรรษ 2500 บัดนี้พวกเขาต้องเผชิญสภาพในอนาคตที่ยังกลุ่มคนที่ไม่ใช่ข้าราชการที่เป็นชนชั้นกลางใหม่และพวกนายทุนน้อย นั่นคือการหยุดชะงักอยู่กับที่ ถ้าหากว่ายังไม่เลื่อนถอยลง ไม่น่าประหลาดใจเลยว่าสิ่งที่ตามมาจากความคับข้องใจและความไม่พอใจคือการหวนรำลึกถึงวันอันรุ่งโรจน์ในอดีตของเผด็จการและความรู้สึกโกรธแค้นอย่างรุนแรงต่อฝ่ายตรงข้ามที่อวดโอ่หังและไม่เรียวร้อยเลย

ความปั่นป่วนทางอุดมการณ์

วิธีหนึ่งที่ช่วยให้รู้สึกถึงความตื้นลึกของวิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ได้กล่าวไว้ข้างบนนี้ คือการเริ่มพิจารณาที่ความแตกต่างอย่างแหลมคมประการหนึ่งระหว่างสยามกับเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้ ต้องขอบคุณส่วนหนึ่งให้กับอดีตที่เป็นอาณานิคมของพวกเขา บรรดาประเทศเกือบทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับมรดกศัพท์และวาทะทางการเมืองหนึ่ง ซึ่งโดยสำคัญแล้วถ้าไม่ใช่ฝ่ายซ้ายก็เป็นแบบราดิคัล-ป๊อปบูลิสต์ เป็นเรื่องยากมาก ๆ ที่จะหาอุดมการณ์อนุรักษนิยมที่มีความมั่นใจในตัวเองและสุขุมในประเทศไหนก็ตาม อาจยกเว้นในฟิลิปปินส์ ว่าไปแล้วนับแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา วัฒนธรรมอนุรักษนิยมถูกทำให้ซ็อกในทางความรู้และตกอยู่ในฝ่ายรับทางการเมืองความน่าเชื่อถือในทางชาตินิยมถูกสงสัยอย่างมาก ในสยามกระทั่งถึงเร็ว ๆ นี้ที่สถานการณ์กลับเป็นตรงกันข้ามเกือบหมด ที่สำคัญเพราะสยามเองหลบหนีจากการตกเป็นอาณานิคมโดยตรงได้⁶⁸ วิชาบูรุษในหนังสือเรียนของนักเรียนทั้งหลายไม่ใช่เป็นนักหนังสือพิมพ์ ผู้นำสหภาพแรงงาน ครูและนักการเมืองผู้ใช้ชีวิตนานหลายปีในคุกของอาณานิคม แต่กลับเป็น “พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่” แห่งราชวงศ์ที่ปกครอง ในความเป็นจริงแล้วกระทั่งถึงปี 2516 เป็นเรื่องยากมาก ๆ ที่จะจินตนาการถึงวิชาบูรุษสักคนของเด็กนักเรียนที่เคยติดคุกมาก่อน วาทศิลป์ที่ครอบงำมาจึงหนีไม่พ้นที่จะเป็นแบบฉบับของอนุรักษนิยม การเชื่อฟังและนิยมเจ้า ตรงกันข้ามมีแต่ฝ่ายซ้ายที่มักตกเป็นฝ่ายรับ กระตือรือร้นที่จะปกป้องหลักฐานการเป็นชาตินิยมของพวกเขา ต่อการกล่าวหาว่าเป็น “เจ๊กจีน” “ญวน” “ไม่ใช่ไทย” และ “ต่อต้านกษัตริย์” (อันสุดท้ายเป็นสัญญาณอันแจ่มชัดถึงความสำเร็จในการทำให้สัญลักษณ์ของกษัตริย์ของชาติเป็นอันเดียวกัน) อาจกล่าวได้ระดับหนึ่งว่า จนถึงการปราบปรามกรณี 6 ตุลาคม ข้อห้ามในการวิพากษ์วิจารณ์กษัตริย์ในฐานะของสถาบันหรือในฐานะบุคคลเป็นสิ่งที่ยอมรับกันแม้ในหมู่คนที่อยู่ในฝ่ายซ้ายด้วย⁶⁹

แน่นอนว่ากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถในพุทธศตวรรษที่ 25 เช่นรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ในความหมายหนึ่งก็ได้ทรง “ช่วย” ให้สยามรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมและการถูกยึดครอง ด้วยการยอมอย่างชาญฉลาดแกมหาอำนาจจักรวรรดินิยมยุโรป และกีดกันกุศโลบายใช้พวกนั้นด้วย แต่จะต้องไม่ลืมอีกด้านหนึ่งของเหรียญนี้ กล่าวคือ การ “ช่วย” สยามนี้ในเวลาเดียวกันก็ได้ทำให้ผู้ปกครองนี้มีอำนาจมากที่สุดและเป็นกษัตริย์ที่ต้องพึ่งพา (dependent) มากที่สุดในประวัติศาสตร์ไทยด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะในช่วงประวัติศาสตร์ของพุทธศตวรรษที่ 25 แม้ยุโรปได้ข่มขู่สยาม นับจากพม่า เขมร เวียดนามและมลายู กองทัพไทยไม่ต้องต่อสู้กับศัตรูชาติไหนอย่างจริงจังอีกเกือบร้อยปี (อย่างคร่าว ๆ ระหว่างปี 2383 – 2483)⁷⁰ บรรดาศัตรูเก่าในประวัติศาสตร์อ่อนแอเกินไป ทว่าศัตรูใหม่ก็แข็งแกร่งเกินไป การได้รับและรักษาความมั่นคงจากปัจจัยที่สร้างจากภายนอก ช่วยให้ผู้ปกครองสามารถรวมศูนย์อย่างมั่นคงในการรวบรวมอำนาจภายในประเทศเข้ามาอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน อย่างไรก็ตาม ในการรวมศูนย์อำนาจนี้ กษัตริย์เองก็ต้องอาศัยความช่วยเหลือไม่น้อยจากที่ปรึกษา เทคนิควิทยา ทูตและอาวุธของชาวยุโรป⁷¹ ราชวงศ์สามารถใช้ประโยชน์จากความมั่นคงจากภายนอกที่สร้างขึ้นมา และเช่นเดียวกับทรัพยากรภายนอกที่ระดมขึ้นมาในการเสริมสร้างอำนาจการควบคุมภายในประเทศได้อย่างสูงสุด อันนี้เป็นแบบแผนที่ต่อมาจะเป็นแบบจำลองให้กับ “ระบบสมบูรณาญาสิทธิ” ของสมัย “สมบูรณาญาสิทธิ” ของไทยปรากฏใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุดก็ในสมัยที่สยามตกอยู่ภายใต้ความเห็นอกเห็นใจของชาวยุโรปมากที่สุดเช่นกัน⁷²

ในปี 2475 ระบบราชการทั้งพลเรือนและทหารซึ่งได้ขยายใหญ่โตอย่างมากใน “แบบตะวันตก” และเป็นเครื่องมืออันสำคัญให้กับพระราชอำนาจของกษัตริย์ หันมาเป็นปฏิบัติกับนายของตนเอง บรรดาผู้นำของการรัฐประหาร 2475 ยุติอำนาจการเมืองทั้งทางตรงและในทางปฏิบัติของกษัตริย์ลงไปโดยสิ้นเชิง ทว่าพวกเขาไม่ได้พยายามอย่างจริงจังหรือถาวรในอันที่จะทำลายความสำคัญทางวัฒนธรรมและเกียรติภูมิใน “ชาตินิยม” ของระบบกษัตริย์ลงไปอย่างไร “ประเทศไทย” ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม จะเปลี่ยนให้เป็นชื่อของประเทศในที่สุด ยังคงถูกนิยามว่าเป็นระบอบกษัตริย์ (ภายใต้รัฐธรรมนูญ) เมื่อรัชกาลที่ 7 ทรงสละราชสมบัติในปี 2477 หลังการเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งในความขัดแย้งทางการเมืองในปลายพุทธศตวรรษ 2460 และต้นพุทธศตวรรษ 2470 ทางฝ่ายผู้นำคณะราษฎรก็ไม่ริโรที่จะมอบราชสมบัติให้กับ พระราชนัดดาองค์หนึ่งของรัชกาลที่ 5 ผู้ทรงเป็นตำนานของพระผู้รักษาชาติไป โชคดีที่เชื้อพระวงศ์องค์นั้นยังทรงพระเยาว์อยู่⁷³ การที่พระองค์ยังคงอยู่ในโรงเรียนที่สวิดเซอร์แลนด์ตลอดเวลาของสงครามโลกครั้งที่ 2 มีส่วนช่วยในการรักษาให้สถาบันกษัตริย์ปลอดภัยจากข้อครหาใด ๆ ที่จะเกิดจากการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้าร่วมสงครามกับฝ่ายลัทธิทหารของญี่ปุ่น

อย่างไรก็ดียังพอมีความรู้สึกอยู่บ้างที่บ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม – อุดมการณ์ในสยาม ในยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามในปลายพุทธศตวรรษ 2470 กับต้นพุทธศตวรรษ 2480 จอมพลผู้เผด็จการต้อง

ทำงานอย่างหนักเพื่อจะสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจของตัวเองการ โฆษณาปลุกกระดมลัทธิชาตินิยม เขาสามารถทำให้ระบบราชการ ที่สำคัญคือกองทัพซึ่งเป็นฐานอำนาจที่แท้จริงของเขา ปรากฏออกมาเป็นผู้พิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของชาติให้กับส่วนรวม (หรือประชาชน) ตอนนี้จะเห็นภาพที่กระจ่างชัดกว่าที่ผ่านมา นั่นคือชาติกับพระมหากษัตริย์ กลายเป็นสองความคิดที่แยกออกจากกันได้ ในทางภูมิปัญญา โดยที่ รัฐ (ที่สำคัญก็คือกองทัพ) เป็นตัวแทนของชาติและในเวลาเดียวกันก็เป็นผู้พิทักษ์พระมหากษัตริย์⁷⁴ พัฒนาการนี้ที่สำคัญคือช่วยทำให้สถาบันกษัตริย์กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกันเทวาลัยอันมีค่ายิ่งของชาติไป⁷⁵

แม้จะได้ทำอะไรไปอย่างมากแล้วก็ตาม แต่การที่จอมพล ป. พิบูลสงครามมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดกับการยึดอำนาจปี 2475 และในการปราบกบฏบวรเดช ซึ่งเป็นการต่อต้านการปฏิวัติของฝ่ายนิยมเจ้าในปี 2476 ทำให้ฝ่ายพระราชวังก็ยังมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อเขาอย่างไม่เสื่อมคลาย ดังนั้นในสมัยที่จอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่สอง (2491-2500) เขาจึงไม่สามารถใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของสถาบันกษัตริย์ให้เป็นประโยชน์ตามที่เขาได้ตั้งความหวังไว้ในเวลานั้น⁷⁶ อาจด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้เขาหันไปสัญลักษณ์ของประชาธิปไตยเพื่อช่วยกู้สถานการณ์เมื่อเขารู้สึกในปี 2499 ว่าอำนาจของเขากำลังลดลง⁷⁷

คนที่ช่วยทำให้ยุคแรกของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่เป็นลัทธิทหารมีลักษณะแบบ “โซกุน” และจากนั้นก็เปลี่ยนบรรยากาศทั้งหมดของการเมืองไทยไปอย่างสิ้นเชิง ได้แก่ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เขาเป็นผลผลิตในประเทศของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (จปร.) ตอนปฏิวัติ 2475 ก็ยังมีศรัทธามากกว่าที่จะมีบทบาทสำคัญอะไรทั้งในตอนยึดอำนาจและเหตุการณ์หลังจากนั้นมา และต่างจากพิบูลสงครามที่สฤษดิ์ไม่เคยแม้กระทั่งเสแสร้งที่จะสนใจในระบอบรัฐธรรมนูญ หรือมโนทัศน์ทั้งหลายของประชาธิปไตย ดังนั้น สำหรับเขาจึงไม่มีอุปสรรคยากเย็นอะไรในการรื้อฟื้นความสัมพันธ์อันดีกันใหม่กับทางวังอย่างรวดเร็ว ไม่นานนักภายหลังการยึดอำนาจจากพิบูล สฤษดิ์ก็เริ่มการรณรงค์อย่างเป็นทางการเป็นระบบที่จะ “บูรณะ” สถาบันกษัตริย์เสียใหม่ และในการให้เกียรติภูมิใหม่แก่สถาบัน ก็สร้างความมั่นคงให้กับฐานะของสฤษดิ์ไปด้วย ในสมัยของพิบูลสงคราม พระมหากษัตริย์และพระราชินีไม่มีใครได้เสด็จไปไหนนอกเมืองหลวงนัก บัดนี้ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยือนประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกที่ยาวนาน เพื่อเยี่ยมเยียนปฏิสัมพันธ์กับประมุขแห่งรัฐต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบรรดากษัตริย์ในยุโรป จากนั้นรัฐบาลก็จัดให้มีการเยี่ยมชมตอบรับจากราชวงศ์ต่าง ๆ ในยุโรป⁷⁸ พระราชพิธีต่าง ๆ ที่ไม่ได้ปฏิบัติหลังจากการสิ้นสุดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ บัดนี้ก็มีพิธีรื้อฟื้นนำมาปฏิบัติใหม่⁷⁹ พระมหากษัตริย์และสมเด็จพระราชินีนอกจากจะมีความสัมพันธ์ติดต่อกันใกล้ชิดกับราษฎรไทยบ่อยครั้งมากขึ้น ก็ยังเสด็จออกไปช่วย “บูรณาการ” ชนกลุ่มน้อยชาวเขาต่าง ๆ ด้วยการพระราชทานสิ่งของต่าง ๆ ให้ด้วยพระเมตตาเกือบจะกล่าวได้ว่าภายใต้สฤษดิ์ เกิดการสับเปลี่ยนในบทบาทตามประเพณีขึ้น กล่าวคือ ท่านจอมพลแสดงบทบาทของผู้ปกครอง (ที่เป็นผู้ส่งโทษอาชญากรรม⁸⁰ เก็บภาษี ออกคำสั่งแก่กองทัพ และเป็นหัวหน้าทางการเมืองโดยทั่วไป) กับแสดงบทบาทของผู้ปกครองที่มีบทบาทของผู้นำตามลำดับชั้นในพุทธศาสนา (เป็นผู้ให้ความศักดิ์สิทธิ์แก่อำนาจปกครอง และเป็นตัวแทนของคุณธรรมที่ไม่

คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัว) จึงไม่ต้องประหลาดใจที่สถาบันกษัตริย์กลายเป็นสิ่ง “ศักดิ์สิทธิ์” มากขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่ระบบเผด็จการก็เข้มแข็งมั่นคงมากขึ้นด้วย

ศฤงคารไม่เพียงแต่พึ่งพิงสถาบันกษัตริย์เท่านั้น หากยังใช้ประโยชน์จากพุทธศาสนาอีกด้วย ในปี 2505 ได้ยกเลิกองค์กรคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นระบบที่กระจายอำนาจและเป็นประชาธิปไตย แล้วแทนที่ด้วยระบบรวมศูนย์แบบอำนาจนิยมภายใต้การควบคุมของสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงแต่งตั้งคณะกรรมการที่เป็นพระที่อยู่ในโอวาททั้งนั้น⁸¹ ในสมัยนั้นพระชั้นผู้ใหญ่สองรูป เป็นที่รู้จักกันดีและเป็นพระหัวเสรีนิยม ถูกจับถอดออกจากสมณรูปและดำเนินคดีด้วยข้อกล่าวหาที่สร้างขึ้น (คดีหนึ่งคือเป็นผู้สนับสนุนคอมมิวนิสต์ อีกคดีเป็นเรื่องการเสพยาเมถุน) ทั้งนี้โดยการแนะนำของพระสังฆราช⁸² ในที่สุดส่วนต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ทั้งหมดก็ถูกปลุกระดมเพื่อไปเป็น “นักบูรณาการ” (กับพวกชาวเขาที่ไม่ใช่พุทธ) และร่วมโครงการต่อต้านผู้ก่อการร้าย โดยเฉพาะในภาคที่มีปัญหาเช่นภาคเหนือและอีสาน⁸³ สัญลักษณ์และสถาบันของพุทธศาสนาจึงถูกนำไปใช้อย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน ในการสร้างและให้ความชอบธรรมแก่ระบอบการปกครอง⁸⁴ ในสมัยศฤงคารนี่เองที่กลอนชาติ - ศาสนา - กษัตริย์ ถูกเปลี่ยนจากคติที่สงบมาเป็นคำขวัญที่สู้รบและเป็นที่เข้าใจแบบหลังนี้มากขึ้นเรื่อย⁸⁵

อย่างไรก็ตาม จะเป็นความผิดพลาดที่จะทึกทักจากข้อความข้างต้นว่า เกียรติภูมิของสถาบันกษัตริย์และคณะสงฆ์ถูกระทบกระเทือนด้วยระบบเผด็จการและการบูรณาการเศรษฐกิจ ดังที่เราได้เห็นมาแล้วว่ามีสาเหตุที่ทำให้เราเชื่อว่าสถาบันกษัตริย์ ได้พัฒนาสถานะของตนเองขึ้นมาใหม่ “การรื้อฟื้นองค์ราชันย์” ดำเนินไปพร้อม ๆ กับการเริ่มต้นของภาวะเศรษฐกิจบูม และสำหรับคนไทยที่ร่ำรวยขึ้นมาใหม่ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันนี้ ดูไม่น่าจะเป็นเหตุบังเอิญแต่อย่างใด แต่กลับเป็นการตอบสนองซึ่งกันและกัน การพัฒนาดอกหญ้าและยืนยงความชอบธรรมของราชบัลลังก์ และราชบัลลังก์ก็ประทานความสง่างามความชอบธรรมให้กับการพัฒนา ในอีกด้านหนึ่ง จะเป็นที่เด่นชัดที่อิทธิพลของระบบทุนนิยมทางโลกอันทรงพลัง ได้กัดกร่อนพลังอำนาจของพุทธศาสนาไปพร้อม ๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการของพระภิกษุระดับสูงกับบรรดาผู้ลาภมากดีเก่าทั้งหลาย ชายฉกรรจ์จากชนกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะบวชเป็นพระน้อยลง ๆ ทุกที แม้จะชั่วเวลาเพียงสั้น ๆ ก็ตาม ทั้งนี้โดยไม่ต้องพูดถึงการที่จะอุทิศตนให้กับพระศาสนาตลอดอายุขัย ในปัจจุบันพระสงฆ์หนุ่ม ๆ มักจะมาจากชนชั้นล่างและมีภูมิหลังจากชนบท ผลที่คาดได้ก็คือมีความขัดแย้งทางด้านศาสนาและการเมืองอย่างเด่นชัดในคณะสงฆ์เอง⁸⁶

พระหนุ่มจำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มาจากภาคอีสานที่ยากจน จะโน้มเอียงไปในทางมีพฤติกรรมเพื่อสังคม⁸⁷ และในทางการตีความลัทธิความเชื่อทางศาสนาแบบฝ่ายซ้าย⁸⁸ ส่วนพระอื่น ๆ เช่น กิตติวุฒโฑ ผู้โอ้อวด ก็ผนวกพุทธศาสนาเข้ากับอุดมการณ์ชาวจัดอย่างเปิดเผยเสียเลย⁸⁹ ทั้งหมดนี้ก็ทำให้คณะสงฆ์ถูกนำไปอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งและการต่อสู้ทางการเมือง

เท่าที่ผ่านมาระหว่างเราได้พิจารณาความเปลี่ยนแปลงของกลุ่มต่าง ๆ ในประเพณีวัฒนธรรมของชนชั้นนำ แต่ดังที่อาจารย์ ฟอร์ดได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าความเปลี่ยนแปลงกำลังเกิดขึ้นในประเพณีของฝ่ายค้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่นักศึกษาและปัญญาชนที่ได้รับผลกระทบอย่างหนักจากสงครามเวียดนาม ความกล้าหาญ และทรหดอดทนที่คนเวียดนามต่อต้านอภิมหาจักร์อเมริกันนั้นกลายเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความชื่นชม นักศึกษาเก่ง ๆ จำนวนมากได้ไปเรียนต่อในยุโรป และสหรัฐฯ ในตอนปลายพุทธทศวรรษ 2500 ได้รับทั้งอิทธิพลและทั้งเข้าร่วมในขบวนการต่อต้านสงคราม ในประเทศจีนเองการปฏิวัติวัฒนธรรมก็กำลังดำเนินอยู่อย่างสุดเหวี่ยง และเกียรติภูมิในระดับสากลของเหมาเจ๋อตงในฐานะที่ต่อต้านความคิดแบบราชการก็ขึ้นถึงจุดสูงสุด ในประเทศไทยเองการที่มีฐานทัพอเมริกันมหาอำนาจ ทำให้เกิดปัญหาสังคมรุนแรง การค้าประเวณีเฟื่องฟู เด็กถูกลักขโมยไป พ่อ ยาเสพติด มลภาวะ และทำให้ชีวิตไทยหลายด้านกลายเป็นการค้าพาณิชย์ชนิดเลว ๆ ดังนั้นในตอนต้นพุทธทศวรรษ 2510 ชาตินิยมต่อต้านอเมริกัน (และต่อต้านญี่ปุ่น) อย่างรุนแรงก็เพิ่มขึ้นให้เห็นจากสัญลักษณ์ของชื่อหนังสือที่พิมพ์ในปี 2514 คือ ภัยขาว⁹⁰ ในปี 2515 นักศึกษาประสบความสำเร็จในการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ⁹¹

อย่างไรก็ตามการเซ็นเซอร์ของเผด็จการ (ซึ่งแน่นอนว่าในสมัยก่อนมออ่อนกว่าสมัยสฤษดิ์) ได้ปิดบังซ่อนเร้นซึ่งการก่อตัวทางปัญญาที่กำลังเกิดขึ้นอย่างจริงจังในช่วงนั้น ภายหลัง 14 ตุลาคม 2516 การเซ็นเซอร์หายไปเพียงข้ามคืน และก็น่าประหลาดใจไปทั่วว่ากระแสคลื่นมหาของบทกวีวิพากษ์ เพลง ละคร บทความ นิยาย และหนังสือจะท่วมท้นท่วมเมืองหลวงในตอนต้น และแพร่ออกไปในต่างจังหวัดในเวลาต่อมา ผลงานเหล่านี้เขียนหรือแต่งขึ้นในสมัยเผด็จการ แต่ก็ไม่เคยได้รับการเผยแพร่⁹² งานเขียนอื่น ๆ เกิดขึ้นโดยผลพวงของเดือนตุลาเอง และที่สร้างจิตสำนึกทางการเมืองให้กับบรรดานิสิตนักศึกษาในบรรยากาศที่เสรี

ผลพวงทางด้านวัฒนธรรมและอุดมการณ์ของตุลา 2516 เกิดปรากฏการณ์ที่ตรงกันข้ามกันสองด้าน ทางด้านปีกซ้าย เป็นเรื่องของความรู้สึกอันน่าทึ่งสนทนงที่ ตื่นเต้นบันดาลใจ ปลดปล่อย และสร้างสรรค์ เป็นช่วงเวลาที่คุณเหมือนว่าใคร ๆ จะพูด จะร้องรำ หรือทำอะไรได้เกือบจะทุกอย่าง ส่วนทางปีกขวา ภายหลังจากเริ่มจะฝังรากอย่างรวดเร็วว่ารัฐบาลเสรีนิยมที่มีขึ้นใหม่นั้นกลายเป็นสาเหตุของโรคร้ายและแนวความคิดที่บ่อนทำลายอย่างฉับพลัน ประชาธิปไตยกลับถูกประณามแทนผลพวงของระบบเผด็จการและการเข้าไปพัวพันกับทุนนิยมของอเมริกันกับญี่ปุ่น

ดังที่คาดการณ์ได้ ประเด็นดังกล่าวมาก็ถูกผนวกเข้ากับกลไกทางอุดมการณ์ที่สร้างฐานให้กับระบบอัตตาธิปไตยของสฤษดิ์ คือ ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์ ทั้งหมดนี้ ศาสนาคูจะสำคัญน้อยสุด และในตอนแรกๆ ก็มีได้สร้างความร้อนแรง แต่ในประเด็นของชาติ ฝ่ายซ้ายกลับเป็นฝ่ายรุกอย่างรวดเร็ว โดยแสดงให้เห็นเป็นกรณีเด่นชัดว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามร่วมมือกับญี่ปุ่น ส่วนสฤษดิ์และลูกน้องได้ทรยศประเทศ

โดยเข้ากับอเมริกัน ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ไทยที่มีทหารต่างด้าวเกือบ 5 หมื่นคน ตั้งทัพอยู่บน
ผืนแผ่นดินไทย ยอมให้เศรษฐกิจอยู่ในมือต่างด้าวมหาศาล เมื่อพูดถึงเอกลักษณ์แห่งชาติ พวกเผด็จการกลับหลง
ระเริงปล่อยให้มีการบู๊บู๊ฆ่าสังคนและวัฒนธรรม รัฐบาลเก่าตกเป็นทาสตามหลังอเมริกา ต่อต้านคอมมิวนิสต์
และเกิดประสาทหลอนว่าเงินจะแผ่ขยายอำนาจเสียจนถูกปล่อยให้ป็นง่อยเปลี้ยเสียวขาในเมื่อนิกสัน - คิสซิงเจอร์
ปรับนโยบายแบบแมคเคียวเวลลี เข้าหาปักกิ่ง ทั้งหลายทั้งปวงนี้ นโยบายของฝ่ายขวาไม่เพียงจะพิสูจน์ว่าฉ้อ
ฉลและฉกฉวยโอกาสเท่านั้น แต่ยังสาบสูญและล้มละลายในบั้นปลายด้วย

ในระยะยาวมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดว่ามีสัญญาณอย่างชัดเจนของการปรับเปลี่ยนแบบกฎของโคเปอร์นิคัส
(คือดวงอาทิตย์ ไม่ใช่โลก ที่เป็นศูนย์กลางของจักรวาล) ปรับเปลี่ยนทัศนคติที่เป็นแกนของอุดมการณ์อนุรักษ
นิยมไทย นั่นคือสถาบันกษัตริย์ในฐานะของความชอบธรรมของความเป็นชาติ และเป็นแกนกลางของ
ประวัติศาสตร์ การแพร่หลายของโฉมหน้าศักดินาไทย ของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งให้เห็นอาการเรื่องนี้เป็นอย่างดี
ทั้งนี้งานชิ้นนี้ถกและเถียงเรื่องของสยามก่อนพุทธศตวรรษที่ 25 (ซึ่งก็คือก่อนสมัยจักรวรรดินิยมยุโรป)
ตีความเส้นทางเดินของประวัติศาสตร์ในความหมายของความขัดแย้งขั้นพื้นฐานระหว่างผู้ปกครองที่กดขี่กับผู้
ถูกปกครองที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ อย่างไรก็ตามหนังสือของจิตรก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของขบวนการงานเขียนทาง
วิชาการและสื่อหนังสือพิมพ์ที่ปรากฏออกมาหลัง 2516 ที่สืบสาวอดีตไทยอย่างเป็นทางการ ที่มีนัย
ปฏิเสธหรือไม่ก็ทำให้ดำเนินความเชื่อว่าด้วยบทบาทนักชาตินิยมของกษัตริย์ตามประเพณีนั้นกลายเป็นเรื่องชาย
ขอบรอบ ๆ ริม ๆ ไป อาจจะเป็นประโยชน์ที่จะลองวาดภาพทางสังคมในชีวิตประจำวันของพัฒนาการทาง
วัฒนธรรม - อุดมการณ์ในตอนนั้นดู ลองนึกดูว่านักศึกษาไทยถกเถียงกันต่อหน้าพ่อแม่ ถึงสยามสมัยพุทธ
ศตวรรษที่ 25 โดยไม่อยู่ในนัยของมหाराชราชกาลที่ 5 แต่ในความหมายของการทำเกษตรเป็นการค้าพาณิชย์
ถึงความโอบอ้อมพันลึกของระบบราชการ ฯลฯ เพียงแต่การใช้ศัพท์แสงที่แสดงถึงกระบวนการทางสังคมและ
พลังทางเศรษฐกิจ ก็เป็นการปฏิเสธความเป็นแกนกลางของกษัตริย์ในฐานะวีรบุรุษหรือองค์รวมแห่ง
ประวัติศาสตร์ชาติที่จริงแล้ว การมองข้ามลำดับสำคัญทางประวัติศาสตร์ตามจารีต แบบนี้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า
คนหนุ่มสาวกระทำขึ้นแบบไม่แคร์ประเภทไร้เคียงสา หรือไม่ก็อย่างคุณหมื่นคุณแคลนเจียบ ๆ ซึ่งอาจจะดูเป็น
การคุกคามเสียยิ่งกว่าการปฏิเสธพระเกียรติยศและพระราชอำนาจโดยตรงเสียอีก⁹³ (พลังของความเป็น
ปฏิปักษ์กันของคนต่างรุ่นที่กระตุ้น โดยอุดมการณ์ที่ตรงข้ามกันเช่นนี้เป็นสิ่งที่เราไม่ควรประเมินค่าต่ำ)⁹⁴

ถึงตรงนี้ก็คงเป็นที่เข้าใจได้ชัดเจนว่า เพียงไม่นานหลังจากมีการตั้งรัฐบาลประชาธิปไตยเสรีนิยม มีการยกเลิก
ระบบเซ็นเซอร์ การตั้งข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพก็เริ่มขึ้น⁹⁵ ไม่ใช่เพราะว่ากลุ่มผู้ปกครองโกรธแค้น
นักศึกษานักพูดหัวรุนแรงเท่านั้น แต่เป็นเพราะกระบวนการอันต่อเนื่องของวิกฤตสังคมไทยทั้งหมด เริ่มตก
ผล็อบ ๆ สัญลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์ การสิ้นสุดของเศรษฐกิจบูมที่มีมายาว ความหงุดหงิดอย่างคาดไม่ถึง
ถึงที่เกิดจากการขยายการศึกษาอย่างรวดเร็ว ความขัดแย้งระหว่างวัย⁹⁶ และความวิตกที่เกิดการถอนตัวทาง
ยุทธศาสตร์ของอเมริกา รวมทั้งผู้นำทหารที่หมดความน่าเชื่อถือ วิกฤตต่าง ๆ ที่ผูกโยงกันอยู่เป็น

ประสบการณ์ที่หนักหน่วง สำหรับพวกกระดุมพีใหม่ พวกชนชั้นใหม่นี้ นั่นถือว่าสถาบันกษัตริย์เป็นทั้งหลักชัย และเกราะคุ้มกันทางจิตใจ รากลึกทางประวัติศาสตร์และความมั่นคงของสถาบันจะเป็นของขลังกันยืนความไว้ระเบียบและความพินาศให้ และไม่ว่าจะมีความเลวร้ายของชีวิต หรือต้องการที่พึ่งพิงทั้งทางวัฒนธรรม และเศรษฐกิจต่อชาวต่างชาติจะเป็นเช่นไรก็ตาม สมาชิกของชนชั้นนี้ก็รู้สึกว่าเป็นชาตินิยมของตัวเองคนนั้น ประกันได้ด้วยความจริงรักภักดีต่อราชบัลลังก์ ซึ่งถือว่าเป็นองค์รวมของมรดกชาติ ดังนั้น การโจมตีใด ๆ ต่อสิทธิอันชอบธรรมของราชบัลลังก์ ไม่ว่าจะโดยอ้อมก็ตาม จะเป็นที่ยอมรับได้เลยว่าคุกคามต่อเกราะคุ้มกันนั้น

ความรู้สึกอันหดหู่แห่งปี 2517 ซึ่งเริ่มด้วยการดำเนินคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เป็นครั้งแรกนั้น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในอินโดจีนอย่างสุดที่จะประเมินได้ ในช่วงเวลาเพียงไม่กี่สัปดาห์ในฤดูใบไม้ผลิ 2518 เวียงจันทน์ พนมเปญ และไซ่ง่อน ก็ถูกพิชิตโดยกองกำลังคอมมิวนิสต์หมด ในระยะสั้นมีผลหลักอยู่ที่การตื่นตระหนกเงินทุนไหลออก ในระยะก่อนข้างยาวมีความเปลี่ยนแปลงอย่างยิ่งต่อบทบาทของราชบัลลังก์ในทางปฏิบัติแทนที่จะเป็นเพียงสัญลักษณ์ เพราะดูไม่น่าจะสงสัยเลยว่าการยกเลิกสถาบันกษัตริย์ลาวในเดือนธันวาคม (การสิ้นสุดของสถาบันกษัตริย์เขมรด้วยน้ำมือของฝ่ายขวาเมื่อ 5 ปีก่อน แท้จริงได้รับการปรบมือด้วยซ้ำไป)⁷ ได้สร้างความหวุ่นวิตกว่ารัชกาลที่ 9 อาจเป็นองค์สุดท้ายของราชวงศ์ ดังนั้นพระมหากษัตริย์ก็ยังมีราชกระแสดต่อสาธารณชนในแนวอนุรักษ์นิยมต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างหนักแน่นยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้เห็นได้ชัดจากการรวมตัวของฝ่ายขวาทั้งขบวนการซึ่งได้รับการสนับสนุนให้ออกไปรุกด้วยความรุนแรง

ต้องขอขอบใจต่อสถานะอันมั่นคงขององค์กรฝ่ายขวาในหมู่สื่อมวลชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยุและโทรทัศน์⁸ การรุกครั้งนี้เริ่มในฤดูใบไม้ร่วงปี 2518 และก็พุ่งขึ้นสูงในฤดูใบไม้ผลิปี 2519 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของการรณรงค์เลือกตั้งทั่วไปเมื่อเดือนเมษายน ตัวอย่างเช่น พลตรีประมาณ อติเรกสาร หัวหน้าพรรคชาติไทย ใช้ตำแหน่งรัฐมนตรีมีอำนาจคุมสื่อมวลชนที่ควบคุมโดยรัฐ โฆษณาคำขวัญ “ขวาพิฆาตซ้าย” ซึ่งเป็นสิ่งที่อาจไม่กล้าที่จะทำในหนึ่งปีก่อนหน้านี้” สถานีวิทยุที่คุมโดยฝ่ายขวา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยุขบวนการเกราะที่ลุกขึ้น ออกรายการและเล่นเพลงที่ใช้ความรุนแรง เช่น “หนักแผ่นดิน” หรือ “รกแผ่นดิน” คติพจน์ของกิตติวุฒโทที่ว่าพุทธศาสนาให้การรับรองการฆ่าคอมมิวนิสต์นั้น ได้รับการเผยแพร่เป็นประจำทั่วไป แน่นอเนกรใช้ความรุนแรงนี้ก็มีใช่เป็นเพียงคำพูด ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ฤดูใบไม้ผลิและฤดูร้อนปี 2519 เราได้เห็นกระบวนการความรุนแรงสุด ๆ ต่อชีวิตและร่างกาย

ประเด็นหลักก็คือการรุกของฝ่ายขวาทั้งหมดโจรรอบแกนกลางที่สถาบันกษัตริย์ ซึ่งถูกนิยามให้เข้าร่วมและอยู่ภายใต้อิทธิพลของศัตรูของระบอบเสรีนิยมมากขึ้น ๆ ฉะนั้นก็เห็นได้ชัดว่าจุดระเบิดของการล้มรัฐบาลเมื่อ 6 ตุลาคม 2519 ก็จะเป็นเรื่องของการสร้างกรณีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพก่อนหน้านี้ไม่กี่วัน เมื่อวันที่ 24 กันยายน คนงาน 2 คนที่นครปฐมออกไปปิดโปสเตอร์ประท้วงอดีตเผด็จการถนอมที่กลับเข้ามาประเทศในผ้า

กาสาวพัสดร์คนงานถูกตำรวจที่ตีจนตายแล้วนำศพไปแขวนคอ¹⁰⁰ สองวันก่อนหน้าการรัฐประหาร คณะ
แสดงของนักศึกษาหัวรุนแรง ได้แสดงละครล้อเลียนการฆาตกรรมนั้นที่ลานโพธิ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์ขับไล่ถนอมในระดับชาติ¹⁰¹ หนังสือพิมพ์ดาวสยาม ฝ่ายขวาที่บ้าคั้ง นำ
รูปภาพของการแสดงไปแต่งจนดูคล้ายกับว่าผู้แสดงที่ “ถูกแขวนคอ” นั้นคล้ายกับมกุฎราชกุมาร¹⁰² ในการ
ปฏิบัติการร่วมกันนี้ สถานีวิทยุยานเกราะก็ออกรายการกระจายข่าว ยุยงให้ประชาชนซื้อหนังสือพิมพ์ดาว
สยาม และเรียกร้องให้มีการลงโทษต่อการ “โจมตัวอย่างเลวร้าย” ต่อพระราชวงศ์¹⁰³ จากจุดนี้ก็เกิดมีอบ
แขวนคอขึ้น ฟูฟ่องให้ทหารเข้ายึดอำนาจ

ควรเน้นว่าการสร้างเรื่อง และการร่วมรณรงค์อย่างพร้อมเพรียงของสื่อมวลชนแบบนี้ เป็นเรื่องใหม่ในการ
เมืองไทย เมื่อสฤกษ์สร้างเรื่องใส่ความพระพิมลธรรมและพระศาสนโสภณ หรือเมื่อเผ่าสังหาร ส.ส. ฝ่ายตรง
ข้าม ต่างก็ทำอาชญากรรมในเชิงบริหาร คือปิดประตูลับ สื่อมวลชนสมัยพุทธทศวรรษ 2500 ได้เคยดูไว้
เสมอว่ารัฐบาลอาจจัดการอย่างรุนแรงกับคอมมิวนิสต์และพวกบ่อนทำลาย แต่ในปี 2519 การสร้างเรื่อง
กระทำอย่างเปิดเผย และสาธารณชน ก็ได้รับเชิญให้เข้าร่วมแก้แค้นต่อการบ่อนทำลายด้วย

เหตุผลของเรื่องนี้ก็คือ กลุ่มผู้ปกครองเก่าถูกทำให้อ่อนแอจากการพัฒนาทั้งภายในและภายนอกประเทศ
พยายามหาพันธมิตรภายในใหม่ และก็ได้พบได้จากกลุ่มกระฎุมพีน้อยกับกระฎุมพีกลาง ที่เกิดขึ้นภายใต้เผด็จการ
เก่า กระฎุมพีเหล่านี้กำลังเคียดแค้น ตื่นตระหนกและงงววย สุทร ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์ ที่ถูกนำมาขยายความ
และใช้การ ซึ่งก็แสดงให้เห็นถึงอาการของการยอมรับโดยทั่วไปว่าไม่สามารถจะครองอำนาจได้อย่างแท้จริง
อีกต่อไป และทั้งชี้ให้เห็นถึงความหวั่นวิตกและความเกลียดชังอย่างแท้จริงที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติทาง
วัฒนธรรมของพุทธทศวรรษ 2510¹⁰⁴

โดยสรุป ผลพวงของ 6 ตุลาคม ซึ่งไปใน 2 ทิศทางที่แตกต่างแต่เชื่อมโยงกัน ในด้านหนึ่ง การรัฐประหาร
ครั้งนี้เร่งเครื่องให้เห็นชัดว่าการเมืองไทยมิใช่เรื่องลึกลับต่อไป การโจมตีโดยตรงและเปิดเผยต่อสถาบันกษัตริย์
ปรากฏขึ้นอย่างหนัก¹⁰⁵ กลุ่มใหญ่ ๆ ทั้งเสรีนิยมและหัวรุนแรง เริ่มเข้าใจว่าตนไม่มีที่ไม่มีทางในระบบของ
กรุงเทพฯ และดังนั้นคนจำนวนมากมาอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนก็หลบออกไปลี้ภัยหรือไม่ก็เข้าร่วมใน
ขบวนการต่อสู้ ในอีกประการหนึ่ง แนวความคิดและสัญลักษณ์ทางการเมืองของฝ่ายขวาที่ครองอำนาจอยู่ได้
กลายเป็นคำขวัญที่มีจิตสำนึกเพื่อตนเอง และยังกลายเป็นคำขวัญที่มีฐานเฉพาะเจาะจงในสังคม ในช่วงพุทธ
ทศวรรษ 2490 และ 2500 เป็นไปได้ที่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมไทยจำนวนมาก จะมองฝ่ายซ้ายไทยอย่างสนิทใจว่า
เป็นคนต่างด้าวกลุ่มน้อย (เป็นญวน เป็นเจ๊กจีน หรืออะไรก็ตาม) และการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ก็เป็น
ขบวนการระดับชาติอันสูงส่ง ถึงตอนนี้ ความคิดแบบนั้นจะเป็นไปได้น้อยลง ๆ ทุกทีแม้แต่ต่อฝ่ายขวาเอง
เหตุการณ์ 6 ตุลาคม ได้กลายเป็นตัวเร่งขบวนการที่ฝ่ายขวาคงยอมรับ ทั้งนี้โดยอาจจะไม่ตระหนักด้วยซ้ำ
ไปว่า กำลังเข้ารับในสงครามกลางเมือง ในระยะยาวความเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นเครื่องตัดสินที่สำคัญ ทั้งนี้

เพราะประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ยกเว้นในกรณีของพรรคบอลเชวิคของเลนิน ได้แสดงเด่นชัดว่าไม่มีขบวนการปฏิวัติใดจะประสบความสำเร็จได้ หากมิได้พิชิตหรือได้รับพรประทานของความเป็นนักชาตินิยม¹⁰⁶

เชิงอรรถ

¹ ดูตัวอย่างใน David Wilson, *Politics in Thailand* (Ithaca: Cornell University Press, 1967), บทที่ 9 : Fred W. Riggs, *Thailand : The Modernization of a Bureaucratic Polity* (Honolulu : East-West Center Press , 1966) , Appendix B.

² แนวการมองทำนองเดียวกันนี้แต่เอียงไปทางเสรีนิยมก็คือ พรรคณา 6 ตุลาฯ ในเชิงเขินครกขึ้นทูลว่าเขาว่ามันเป็นความล้มเหลวที่น่ากลัศจรรย์แล้วครั้งเล่าไม่รู้จักจบสิ้นอีกครั้งหนึ่งในการนำการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาสู่สยาม ดูตัวอย่างที่ได้อันหนึ่งใน Frank C, Darling, “Thailand in 1976 : Another Defeat for Constitution Democracy,” *Asian Survey*, XVII : 2 (February 1977) , pp 116-32.

³ *Far Eastern Economic Review* , April 16, 1976 กล่าวไว้ในรายงานการเลือกตั้งเมื่อเดือนเมษายน 2519 ถึง “กระแสการลอบยิง ปราระเบิดและเหตุรุนแรงอื่น ๆ ที่เกิดประดังกันขึ้นมา และพุ่งเป้าใส่บรรดาพรรคฝ่ายซ้ายและปฏิรูปเป็นหลัก” นิตยสารประชาชาติรายสัปดาห์, 20 (16 มีนาคม 2519) และ 21 (23 มีนาคม 2519) ได้ลงบัญชีรายชื่อเหยื่อผู้ถูกลอบสังหารทางการเมืองเกือบ 50 รายในช่วงระหว่างปี 2517 – 2519 ซึ่งทั้งหมดเป็นฝ่ายซ้าย

⁴ ในประเด็นการปราบปรามภายหลัง “กบฏ” พระยาทรงสุรเดช ปี 2481 ดู Wilson, *Politics in Thailand*, p. 261 วันที่ 3 มีนาคม 2492 ส.ศ. ชื่อตั้งผู้เป็นอดีตรัฐมนตรี 4 คนถูกตำรวจลูกน้องเผ่ามาที่ระหว่างย้ายที่คุมขัง ดู สมุทร สุรักษกะ, 26 การปฏิวัติไทยและรัฐประหาร 2089 – 2507 (พระนคร : สื่อการพิมพ์ , 2507) หน้า 472-89 . ในเดือนธันวาคม 2495 นักการเมืองอีสานโดดเด่น คือ เตียง ศิริจันทร์ หายสาบสูญไป ภายหลังจึงมีการเปิดเผยว่าเขาถูกตำรวจลูกน้องเผ่าฆ่ารัดคอ ดู Charles F. Keyes, *Isan: Regionalism in Northeastern Thailand* (Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program Data Paper no.65,1967) p. 34 และ Thak Chaloemtiarana, “The Sarit Regime, 1957-1963: The Formative Years of Modern Thai Politics” (unpublished Ph.D. dissertation Cornell University, 1974) , p. 118 .

⁵ ดูเรื่องราวกรณีประหารชีวิตนายสุกชัย ศรีสติ ต่อหน้าธารกำนัลเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2502 , กรณีประหารนายครอง จันดา วงศ์ กับนายทองพันธุ์ สุทธิมาศ เมื่อ 31 พฤษภาคม 2504 และกรณีประหารนายรวม วงศ์พันธ์ เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2505 เป็นอาทิใน Thak. “The Sarit Regime,” pp. 266-69 เหยื่ออื้อฉาวกรณีหนึ่งในยุคถนนอม – ประภาสรวมเอาคนในกลุ่มต่างๆ ที่อยู่นอกเหนือแวดวงปัญญาชนและนักการเมืองออกไปไกลโข ตัวอย่างเช่นการสอบสวนของทางราชการกระทรวงมหาดไทย โดยมีผู้ตรวจราชการของกระทรวงเองเป็นหัวหน้าได้ยืนยันคำกล่าวหาของนักศึกษาที่ว่าในปี 2513-2514 อย่างน้อยชาวบ้าน 70 คนได้ถูกกองอำนาจการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ประหารโดยพลการ รายงานกล่าวว่า “ผู้ต้องสงสัยเป็นคอมมิวนิสต์ที่ถูกทหารจับส่วนใหญ่จะถูกประหาร เดิมที ทหารยังผู้ต้องสงสัยพวกนี้ทิ้งข้างถนน แต่ภายหลังพวกเขาเปลี่ยนลีลาการฆ่าไปและเริ่มนำถังน้ำมันสีแดงเข้ามาใช้ในการฆ่าหมู่เพื่อทำลายหลักฐานทิ้งให้ จำจะต้องสงสัยจนสลบก่อนจะยัดลงถังน้ำมันแล้วเผาทั้งเป็น” *Bangkok Post*, March 30, 1975 . สำหรับการทิ้งระเบิดนาปาล์มใส่หมู่บ้านชนชาติส่วนน้อยชาวม้งภาคเหนือชนิดไม่เลือกหน้า ดู Thomas A. Marks, “The Meo Hill Tribe Problem in Thailand,” *Asian Survey* , XIII: 10 (October 1973) , p. 932 : และ Ralph Thaxton, “Modernization and Peasant Resistance in Thailand” in Mark Selden, ed., *Remaking Asia* (New York : Pantheon , 1971) , pp. 265 – 73 . โดยเฉพาะ p. 269

⁶ ตำรวจนอกเครื่องแบบพวกนี้มียอดตำรวจเปิดไฟสัญญาณและรถจักรยานยนต์นำขบวนคุ้มกัน นอกจากนี้โมยบรันดีและบุห์รีแล้ว พวกเขายังสร้างความเสียหายแก่กฎหมายของกติกุทธิคิดเป็นมูลค่าราว 5 แสนดอลลาร์สหรัฐด้วย New York Times, August 20, 1975. ในเวลาเดียวกันนั่นเอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อันเป็นเสมือนบ้านสิงสถิตทางจิตวิญญาณของขบวนการนักศึกษาที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างซูดรากอนโคน ก็ถูกบุกเผาโดยพวกกระทิงแดงซึ่งเป็นอันธพาลการเมืองฝ่ายขวา (จะได้กล่าวถึงต่อไป) โดยไม่ต้องโทษทัณฑ์อะไรเลย

⁷ ฆาตกรรมรายนี้เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2519 ดู Far Eastern Economic Review, March 12, 1976 : และบทความของ Carl Trocki ในวารสาร Bulletin of Concerned Asian Scholars ฉบับเดียวกันนี้

⁸ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2519 สำนักงานใหญ่ในกรุงเทพฯของพรรคพลังใหม่ซึ่งเป็นพรรคดินแนวทางสายกลางถูกอันธพาลฝ่ายขวาประชิดเพลิงเข้าใส่ ดู Far Eastern Economic Review, February 27, 1976. และถึงแม้อันธพาลคนหนึ่งจะถูกกระโดดพวกเดียวกันเองจนแขนขาดข้างหนึ่งในปฏิบัติการครั้งนี้แล้ว แต่ตำรวจก็ปล่อยตัวเขาไปเพราะ “ขาดหลักฐาน” วันที่ 21 มีนาคม ถัดมา ระเบิดลูกหนึ่งซึ่งปาเข้าไปใส่กลุ่มผู้เดินขบวนเรียกร้องให้ถอนทหารอเมริกาออกไปให้หมดกรุงเทพฯ ก็ฆ่าคนไป 4 คน และบาดเจ็บอีกมาก ดู ประชาชาติรายสัปดาห์, 22 (30 มีนาคม 2519) .หน้า 1.

⁹ Far Eastern Economic Review, April 9, 1976

¹⁰ น่าจะเน้นย้ำ ณ ที่นี้ว่าในฐานะที่บทความชิ้นนี้มุ่งรวมศูนย์สนใจการปรากฏขึ้นของการก่อตัวเป็นกลุ่มทางสังคมใหม่ ๆ และแนวโน้มวัฒนธรรมใหม่ ๆ มันจึงตั้งใจที่จะไม่ใคร่นำพวกกลุ่มปกครองเก่าเหล่านี้หรือสถาบันข้าราชการทรงอำนาจทั้งหลายเหล่าอาทิทหารและกระทรวงมหาดไทยมาปรารมภ์ บทบาททางการเมืองของกลุ่มการเมืองของกลุ่มและสถาบันเหล่านี้ได้มีผู้อภิปรายไว้แล้วโดยพิศดารในบรรดางานนิพนธ์ว่าด้วยการเมืองไทยสมัยใหม่ รวมทั้งในข้อเขียนอื่นที่ปรากฏในวารสาร Bulletin ฉบับนี้

¹¹ วลีนี้เข้าใจว่า Riggs คิดค้นขึ้น โปรดดู หน้า 11 ในหนังสือ Thailand ของเขาแต่แนวคิดพื้นฐานเดียวกันนี้เป็นจุดสนใจใจความของหนังสือ Politics in Thailand ของ Wilson ซึ่งเป็นงานศึกษายุคสมัยนั้นที่ทรงอิทธิพลโดดเด่นเป็นเอกที่สุด

¹² ในบทความชิ้นเยี่ยมของ Thadeus Flood เรื่อง “The Thai Left Wing in Historical Context,” Bulletin of Concerned Asian Scholars (April-June 1975) ,p.55 เขาได้อ้างอิงข้อความบางประโยคที่อ่านแล้วชวนครั้นเครงจากหนังสือ Wendell Blanchard, et al., Thailand (New Haven: Human Relations Area File, 1957), pp. 484-85. ดังต่อไปนี้ - “น่าสงสัยว่า (ชาวนาไทย) จะนึกฝันถึงสภาพสังคมที่ไม่มีการจำแนกฐานะสูงต่ำออกหรือไม่ ชาวนาและคนฐานะด้อยต่ำอื่น ๆ ไม่เคยมองระบบสังคมแบบนั้นไปในทำนองว่า มันไม่สมเหตุสมผลหรือลำบากหนักหนาสาหัสแต่ประการใดเลย และก็ไม่มีประวัติการกดขี่ทางสังคมโดยทั่วไปในเมืองไทย

¹³ ดูหนังสือ Chinese Society in Thailand : An Analytic History (Ithaca: Cornell University Press , 1957) และ Leadership and Power in the Chinese Community in Thailand (Ithaca: Cornell University press 1958) ของ G. William Skinner เปรียบเทียบกับ Donald Hinley, “Thailand: The Politics of passivity,” Pacific Affairs, XLI:3 (Fall 1968) , pp, 366-67.

¹⁴ Frank C. Darling, Thailand and the United States (Washington : Public Affairs Press, 1965) , p. 29 บันทึกว่าเมื่อเกิดรัฐประหารโค่นระบอบสมบูรณาญาสิทธิ ปี 2475 นั้น 95 % ของเศรษฐกิจไทยอยู่ในมือชาวต่างชาติและคนจีน

¹⁵ ในรอบกว่าสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ประชากรเขตมหานครกรุงเทพฯ – ธนบุรีได้เพิ่มทวีขึ้นดังต่อไปนี้

2490	781,662
2503	1,800,678
2513	2,913,706
2515	3,793,763

ดู Ivan Mudannayake ,ed. Thailand Yearbook, 1975-76 (Bangkok: Temple Publicity Services, 1975), p. E 28.

¹⁶ Darling, Thailand, pp. 29 ,61, 170 – 71 ถึงปี 2492 การค้าระหว่างสหรัฐกับสยามเพิ่มขึ้นกว่าระดับช่วงใกล้เกิดสงครามโลกครั้งที่สอง 2,000 % พอถึงต้นพุทธทศวรรษ 2500 สหรัฐ ก็เป็นผู้ซื้ออย่างพารา 90% และดิบูกส่วนใหญ่ของสยาม

¹⁷ การวิเคราะห์แนวโน้มนี้ได้รับการพัฒนาขยายความให้กว้างขวางออกไป ใน Thaxton, “Modernization” pp. 247-51.

¹⁸ การท่องเที่ยวที่ว่ามีใหญ่โตขนาดไหนพอเห็นได้จากตัวเลขต่อไปนี้

	2508	2509	2513	2514	2515	2516	2517
นักท่องเที่ยว							
ต่างชาติ							
(พันคน)	225.0	469.0	628.7	638.7	820.8	1037.7	1107.4
อเมริกัน	78.3	133.3	159.2	147.0	151.6	161.4	156.8
(ทหารอเมริกันพักผ่อน)	(15.0)	(70.7)	(44.3)	(26.6)	(7.7)	(4.4)	(3.5)
ญี่ปุ่น	17.3	42.9	47.0	55.8	93.5	151.9	132.7
รายได้เงินตรา							
ต่างประเทศจาก							
การท่องเที่ยว							
(ล้านบาท)	506	1770	2175	2214	2718	3399	4292
(จากทหารอเมริกันพักผ่อน)	(50)	(459)	(390)	(240)	(63)	(13)	(11)

บันทึก : ในการประเมินค่าตัวเลขปี 2515 – 2517 ต้องคำนึงถึงอัตราเงินเฟ้อสูงตอนนั้นด้วยแหล่งข้อมูล : World Bank .

“Thailand: Current Economic Prospects and Selected Development Issues,” II (Statistical Appendix), November 14, 1975, table 8.7 ตลอดช่วงหลายปีนี้ การท่องเที่ยวจัดเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมแปดอันดับแรกที่ทำรายได้เงินตราต่างประเทศสูงสุด

¹⁹ แหล่งข้อมูลที่ดีที่สุดแหล่งเดียวเกี่ยวกับสฤทธิได้แก่ Thak, “The Sarit Regime” สำหรับบทบาทของเขาในการเปลี่ยนแปลงกองทัพไทยให้เป็นแบบอเมริกันดูหน้า 120 – 22 เป็นพิเศษแต่งงานเรื่อง Darling, Thailand ก็ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์มากทางซีโกอเมริกันในความสัมพันธ์ระหว่างสฤทธิ - วอชิงตัน

²⁰ สฤทธิสนับสนุนสหรัฐให้รุกรานลาวเป็นพิเศษ ขณะที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เกิดใกล้อยุธยาในภาคกลางของไทยและนิสัยใจคอพื้นฐานเป็นแบบ “ไทยภาคกลาง” แต่สฤทธิกลับเป็นคนอีสานในหลายด้าน คุณแม่ของสฤทธิมาจากหนองคายติดชายแดนลาวและตัวเองก็ใช้ชีวิตวัยเด็กส่วนหนึ่งอยู่ที่นั่น เขาเป็นญาติสนิทข้างมารดากับนายพลภูมิ หนองสวรรค์ ขุนศึกฝ่ายขวาที่เพนตากอนหมายมั่นปั้นมือให้เป็นใหญ่ในเวียงจันทน์เสมอมา

²¹ ไม่เคยมีแผนพัฒนาฯระดับชาติเลยในสมัยจอมพล ป. แผนพัฒนาแห่งชาติฉบับแรกของสยามพัฒนาขึ้นสมัยสฤทธิและเริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการในปี 2504 แผนนี้เป็นอย่างไร และเดินตามคำแนะนำของธนาคารโลกอย่างน่าอัศจรรย์ี่หน้าเพียงไหน โปรดดู Pierre Fistic, L’Evolution de la Thaïlande Contemporaine (Paris: Armand Colin, 1967), pp . 334 –

35 แต่ทักษิณโต้แย้งว่าสฤทธิทำให้ยอมให้เทคโนโลยีสารสนเทศนานาชาติพวกนี้จึงถูกไปเสียทุกอย่างไม่ โปรดดู Thak, “The Sarit Regime,” pp. 327 – 28.

²² ขณะที่จอมพล ป. เป็นจอมเผด็จการเกือบเต็มตัวในช่วงพุทธทศวรรษ 2480 ฐานะของเขากลับอ่อนแอลงมาก ระหว่างดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีอย่างยาวนานรอบสองจากปี 2491 – 2500 คณะรัฐประหาร 2490 ดึงเขากลับมาจัดเป็นหัวหน้าเพียงเพื่อให้ระบอบปกครองของพวกเขา “คูดีมีระดับ” ในทางสากลเท่านั้น แต่จอมพล ป. ก็อยู่รอดมาได้ด้านหลักแล้วโดยอาศัยสหรัฐ ฯ สนับสนุนและความฉลาดหลักแหลมของตัวเองในการถ่วงดุลอำนาจระหว่างฝ่ายพลตำรวจเอกเผ่า กับ ฝ่ายพลเอกสฤทธิ ซึ่งขัดแย้งเป็นปฏิปักษ์กันยิ่งขึ้นทุกที สฤทธิทำลายอำนาจตำรวจลงและทำให้กองทัพภักใใต้การควบคุมของเขากลายเป็นนายเหนือหัวการเมืองไทยอย่างเด็ดขาดโดยการรัฐประหารปี 2500 และ 2501

²³ ดูสรุปประโยชน์ล่อใจทั้งหลายที่ไทยให้แก่นักลงทุนต่างชาติได้ใน Fistie, L’Evolution, p. 337.

²⁴ ตามรายงานข่าวของหนังสือพิมพ์ New York Times, April 14, 1968 มีทหารอเมริกันอยู่ในเมืองไทยตอนนั้น 46,000 นาย รวมทั้งอีก 5,000 นายที่ลาสนามรบในเวียดนามเข้ามาพักผ่อนหย่อนใจในแต่ละเดือน หนังสือพิมพ์ The Nation, October 2, 1967 ระบุว่า มีทหาร 46,000 นาย ผู้ปฏิบัติงานด้านเศรษฐกิจและโฆษณาชวนเชื่อ 7,000 นาย และฐานทัพอากาศ 8 แห่งของอเมริกาอยู่ในประเทศไทย

²⁵ หากเปรียบเทียบการจ้างงานในภาคเศรษฐกิจต่าง ๆ ระหว่างปี 2503 กับ 2513 ก็จะแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่วุ่นวายส่วนหนึ่ง

	2503	2513	เปลี่ยนแปลง
การเกษตร	11,300,000	13,200,000	(+17%)
เหมืองแร่	30,000	87,000	(+290%)
หัตถอุตสาหกรรม	470,000	683,000	(+45%)
ก่อสร้าง	69,000	182,000	(+64%)
การค้า	779,000	876,000	(+135%)
ขนส่ง คลังสินค้า สื่อสาร	166,000	268,000	(+62%)
บริการ	654,000	1,184,000	(+81%)

ตัวเลขที่บิดเบือนจำนวนเต็มเหล่านี้คำนวณจากตาราง 1.2 ใน World Bank, “Thailand” II (November 14, 1975). ในช่วงปี 2503 – 2508 รายได้มวลรวมประชาชาติเพิ่มขึ้น 7.5 % ต่อปีและการลงทุนมวลรวมในประเทศเพิ่มขึ้น 14.4 % ต่อปี ดู Annex I ของ “Report and Recommendation of the President of the International Bank for Reconstruction and Development to the Executive Directors of the World Bank on a proposed loan to the Industrial Finance Corporation of Thailand,” September 1, 1976 ,บทความ Clark Neher, “Stability and Instability in Contemporary Thailand,” Asian Survey, XV:12 (December 1975), pp. 1100 – 01, ให้ตัวเลขอัตราเติบโตโดยเฉลี่ยต่อปีของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติระหว่าง 2502 - 2512 ไว้ที่ 80.6 %

²⁶ ดู Fistie, L’Evolution ,p. 353 : Robert J, Muscat, Development Strategy in Thailand: A Study of Economic Growth (New York : praeger, 1966) ,p. 138. เป็นอาทิ

²⁷ ดูรายละเอียดและร่างเค้าโครงแผนที่ถนนเหล่านี้ใน Thak, “ The Sarit Regime,” Appindix IV

²⁸ Howard Kaufman แจกแจงหลักฐานเรื่องนี้ไว้อย่างมีชีวิตชีวาในหนังสือของเขาเรื่อง Bangkok: A Community Study in Thailand (Rutland, Vt. And Tokyo: Tuttle, 1976), pp. 219 – 220 เมื่อเขากลับไปเยี่ยมหมู่บ้านบางขวดที่เขาเคยศึกษาเอาไว้ในปี 2497 สมัยยังเป็นชุมชนชนบทเล็กๆ อยู่ชานกรุงเทพฯ นั้น เขาพบว่า 17 ปีให้หลังที่ดิน 1 ไร่ที่เคยตีราคาไว้ 3,000 บาท

เมื่อปี 2497 ได้ถือตัวสูงขึ้นไปถึง 250,000 บาทในปี 2514 ยิ่งกว่านั้นที่ดินราคาสูงสุดก็ไม่ใช่ที่ดินอุดมสมบูรณ์ที่สุดอีกต่อไป หากกลายเป็นที่ดินที่อยู่ติดระบบถนนที่กำลังพัฒนากันที่สุดไป Thak, "The Sarit Regime," pp. 337 – 38 ตั้งข้อสังเกตว่า ชาวนาจำนวนมากที่มีที่ดินอยู่ตามถนนใหญ่ถูกพวกข้าราชการผู้ทรงอำนาจกับพรรคพวกขับไล่ออกไปคือ ๆ โดยไม่ได้อะไรตอบแทนเลย

²⁹ ดู Anonymus, "The U.S. Military and Economic Invasion of Thailand" Pacific Research, I: 1 (August 3, 1969), pp.4 – 5 ซึ่งอ้างอิง Department of Commerce, OBR 66 – 60 , September 1966 , p. 6 . Neher, "Stability," p. 1110 , กล่าวว่าการเช่าที่ทำกินและหนี้สิน "พุ่งสูงขึ้นพรวดพราด" Takeshi Motooka ตั้งข้อสังเกตไว้ในงานของเราเรื่อง Agricultural Development in Thailand (Kyoto: Kyoto University, Center for Southeast Asian Studies, 1971), pp . 221 ว่า 1) ตามข้อมูลที่รัฐบาลไทยสำรวจจากเกษตรไต้หวันเมื่อปี 2506 ปรากฏว่า 60.8 % ของพื้นที่เพาะปลูกในภาคกลาง ดำเนินการโดยลูกนาที่เช่าที่ทำกินทั้งหมดหรือเช่าเป็นบางส่วน 2) จากที่เขาศึกษาท้องที่อำเภอหนึ่งในจังหวัดปทุมธานี (อยู่ใกล้กรุงเทพฯ มาก) 90 % ของชาวนาที่เพาะปลูกทำกินที่นั่นเป็นลูกนา ในทางกลับกันบททดลองเสนอที่ว่า การเช่าที่ทำกินได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นั้น ได้ถูกโจมตีอย่างรุนแรงเมื่อเร็ว ๆ นี้ จาก Laurence Stifel ในงานของเขาเรื่อง "Patterns of Land Ownership in Central Thailand during the Twentieth Century," Journal of the Siam Society, 64:1 (January 1976), pp. 237-74 สำหรับข้อมูลเปรียบเทียบเกี่ยวกับ ระบบเจ้าที่ดิน หนี้สินและการบิดพลิ้วฉ้อฉลใช้โฉนดที่ดินซึ่งเพิ่มมากขึ้นในจังหวัดเชิงชายทางภาคเหนือ โปรดดู Michael Moerman, Agricultural Change and Peasant Choice in a Thai Village (Berkeley: University of California Press, 1968), chapter V.

³⁰ อย่างไรก็ตาม กระแสอพยพนี้ได้เกิดขึ้นแล้วอย่างกว้างขวางตั้งแต่ก่อนเศรษฐกิจเริ่มบูมด้วยซ้ำไป Mudannayake, ed., Thailand Yearbook , 1975- 76 , p. E30, ตั้งข้อสังเกตว่าในปี 2503 นั้นประชากรกรุงเทพฯ ไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสี่มีบ้านอยู่ที่อื่น

³¹ ตัวอย่างเศรษฐกิจใหม่ "นอกระบบราชการ" ที่น่าตื่นตาตื่นใจรายหนึ่งซึ่งเป็นผลผลิตของยุคนี้ได้แก่ นายทวิช กลิ่นประทุม หัวหน้าพรรคธรรมสังคมที่เป็นพรรคขนาดใหญ่ในช่วงปี 2517 – 2519 เขาเป็นบุตรข้าราชการยากไร้ เรียนสูงกว่าชั้นมัธยมฯ ไม่เท่าไร และเริ่มงานเป็นพนักงานบัญชีกินเงินเดือนๆ ละ 250 บาท ต่อมาเขาทำงานสารพัดเช่นถือสามล้อบ้าง เป็นเสมียนชิปบ้างเดินรถโดยสารประจำทางบ้าง ชีวิตประวัติฉบับทางการของเขาบันทึกไว้ว่า : "ระหว่างรับเหมาช่วงงานเอาของลงและขนส่งอุปกรณ์ต่อจากองค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ. เป็นบรรษัทของรัฐที่ผูกพันแนบแน่นกับ JUSMAG หรือ Joint U.S. Military Advisory Group) ท่านก็ได้คิดว่ารถเทอร์ลเลอร์เป็นสิ่งจำเป็น ด้วยเงินที่ท่านเก็บหอมรอมริบไว้บวกกับสินเชื่อกิจการธนาคาร ท่านได้ซื้อรถเทอร์ลเลอร์สองคันเพื่อใช้ขนส่งเครื่องจักรและอุปกรณ์หนัก ... ท่านเริ่มรับส่งอุปกรณ์ให้แก่จัสแม็กและสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท นับว่าท่านทวิชซื้อรถเทอร์ลเลอร์ถูกจังหวะเพราะการใช้เครื่องจักรกลกำลังกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ ในสภาพที่บริษัทท้องถิ่นแห่งอื่นต่างไม่มีรถเทอร์ลเลอร์และปั่นจั่นเพื่อให้บริการ บริษัทเทอร์ลเลอร์ ทรานสปอร์ต ของท่าน จึงได้สัญญาจ้างขนส่งยุทธโปกรณ์มา โกดังของท่านขยายใหญ่และรถเทอร์ลเลอร์กับรถบรรทุกของท่านก็ทวีจำนวนขึ้นเป็นร้อย ๆ คัน พร้อมกับที่เครือข่ายการขนส่งในประเทศแผ่ขยายออกไป" Bangkok Post , December 24, 1974 (เนื้อที่โฆษณาพิเศษซื้อโดยพรรคธรรมสังคม) ตัวเอนโดยผู้เขียน ถึงปี 2517 ทวิช ก็กลายเป็นเศรษฐีหลายล้านผู้มีอาคารสำนักงานสูง 8 ชั้นของตัวเอง

³² ตัวเลขในช่องขวามือสุด 2 ช่องของตารางที่ 2 น่าจะต่ำเกินไป โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพ ก. คงต้องรวมเอาพ่อค้าและนักธุรกิจ ในชนบทเข้าไว้ด้วย ทว่าไม่มีทางบอกได้เลยว่าพวกนี้มีจำนวนเท่าไรแม้จะเอาแค่ตัวเลขหายๆ ก็ตาม

³³ Neher, "Stability," p. 1101 : Frank C. Darling, "Student protest and Political Change in Thailand," Pacific Affairs, 47:1 (Spring 1974), p. 6. เพื่อเข้าใจการก่อตัวทางชนชั้นในสังคมทุนนิยมอย่างประเทศไทย เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องศึกษา กลุ่มชนที่ "ไม่ทำการผลิต" (อาทิ นักเรียน นักศึกษา ฯลฯ) เพื่อสร้างและสืบทอดฐานะ/ทรัพย์สินของตนให้ยั่งยืนสถาพร

กลุ่มกระฎุมพีกับนายทุนน้อยใหม่จะชักนำบุตรหลานของตนให้เข้าสถาบันการศึกษา เราจะรู้ได้ว่าบัดนี้ ชนชั้น ค้ำรงอยู่แล้วจริง ๆ (แทนที่จะเป็นแค่ชนชั้นนำที่ได้ดิบได้ดีกะทันหัน) ก็เมื่อเราพบเห็น “ลูกท่านหลานเธอ” และอำนาจส่งต่อสืบทอดกันถึงสองชั่วอายุคน พวกขุนนางสร้างเสริมฐานะของตนโดยแต่งงานกันเอง แต่พวกกระฎุมพีทำอย่างเดียวกันนั้นไม่ได้ หรืออย่างน้อยก็ทำไม่ได้ในระดับเดียวกัน แนวโน้มก็คือพวกกระฎุมพีจะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือเสริมสร้างฐานะแทนการแต่งงาน

³⁴ ดู Darling “Student Protest” p. 6. ควรทำความเข้าใจตัวเลขเหล่านี้ในบริบทสถิติงบประมาณที่อ้างถึงใน Thak, “The Sarit Regime” pp. 437–8 ซึ่งแสดงงบประมาณรายจ่ายของกระทรวงศึกษาธิการ กลาโหม และมหาดไทย ในสัดส่วนคิดเป็นร้อยละของงบประมาณฯ ทั้งหมดระหว่างปี 2496–2516 เพื่อความกระชับ ผมจะให้เฉพาะตัวเลขที่เขาคำนวณระหว่างปี 2501–2516

	2501	2502	2503	2504	2505	2506	2507	2508
การศึกษา	4.6	18.4	17.3	15.4	14.9	15.6	15.4	15.3
กลาโหม	10.2	19.6	17.8	16.6	16.9	15.6	15.4	15.5
มหาดไทย	7.0	16.3	15.1	15.0	13.9	14.3	15.5	16.9
	2509	2510	2511	2512	2513	2514	2515	2516
การศึกษา	14.3	13.2	5.8	5.5	5.9	6.2	6.0	6.7
กลาโหม	15.0	13.6	15.3	15.7	17.0	17.9	18.2	18.2
มหาดไทย	17.1	15.6	20.7	21.3	20.7	21.5	22.1	23.3

หากเราคำนึงถึงว่ารายจ่ายการศึกษาระดับประถมมาจากงบประมาณของกระทรวงมหาดไทยแล้วก็จะพบว่างบประมาณรายจ่ายการศึกษาและอุดมศึกษา (ซึ่งอยู่ในงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการ) สูงอย่างน้อยก็ทีเดียว

³⁵ Kaufman, Bangkok, p. 220 ตั้งข้อสังเกตว่าในชุมชนติดกรุงเทพระดับนี้ มีเด็กวัยรุ่นเพียง 6% กำลังเรียนหนังสือชั้นมัธยมฯ แบบใดแบบหนึ่งอยู่ในปี 2497

³⁶ ดูตัวอย่างใน David K. Wyatt, *The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn* (New Haven, Conn: Yale University Press, 1969), chapter I: และงานชิ้นก่อนของเขาเรื่อง “The Buddhist Monkhood as an avenue of Social Mobility in Thailand Thai Society,” *Sinlapakorn*, 10 (1966) pp. 41–52.

³⁷ ดูตัวเลขข้อมูลการศึกษาในหน้าเชิงอรรถที่ 34 Kaufman, Bangkok, p. 220 ตั้งข้อสังเกตว่าถึงปี 2514 60% ของเด็กวัยรุ่นในชุมชนดังกล่าว เข้าเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา

³⁸ Ibid, pp. 229–31. มีข้อมูลที่เกี่ยวข้องบางอย่างในเรื่องนี้ Hans Dieter–Evers. “The Formation of a Social Class Structure: Urbanization, Bureaucratization, and Social Mobility in Thailand,” in Clark D. Neher, *Modern Thai Politics* (Cambridge, Mass.: Schenkmen, 1976), pp. 201–5. ซึ่งว่าแนวโน้มนี้เริ่มก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างตั้งแต่สมัยรัฐประหาร 2475 เป็นต้นมา จากตัวอย่างข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เขาศึกษาปรากฏว่า 26% ของผู้ที่เข้ารับราชการก่อนปี 2476 ได้ปริญญาจากมหาวิทยาลัยเมืองนอก ทว่าในหมู่ข้าราชการหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้น ตัวเลขดังกล่าวขึ้นไปสูงถึง 93%

³⁹ สิ่งที่ต้องเน้นย้ำในที่นี้คือมันเป็นเรื่องของจินตนาการว่าจะได้เข้าไปได้ถึงระดับไหน หรือนัยหนึ่งมันเป็นเรื่องจิตสำนึกของสาธารณชนที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นเอง ขณะที่การได้เข้าในทางเป็นจริงย่อมไม่หือหวาเท่าเป็นธรรมดา ดังการสำรวจง่าย ๆ ของ Kraft ต่อไปนี้ชี้ให้เห็น:

อาชีพผู้ปกครองของนักศึกษามหาวิทยาลัย (ราวปี 2511)

อาชีพผู้ปกครอง	จำนวนนักศึกษา	คิดเป็นร้อยละ
เจ้าของธุรกิจและผู้มีกิจการของตนเอง	4,508	53.72
ข้าราชการ	2,020	25.12
ลูกจ้าง	657	8.19
เกษตรกร	580	7.31
อื่น ๆ	437	5.31
ไม่ทราบ	29	0.35
รวมยอดผู้ถูกสำรวจทั้งหมด	8,231	100.00

แหล่งข้อมูล : Richard Kraft, Education in Thailand : Student Background and University Admission (Bangkok: Educational Planning Office, Ministry of Education , 1968) อ้างใน Mudannayke, ed., Thailand Yearbook: 1975 -76 , pp. 117 Kraft ประเมินว่าลูกหลานข้าราชการมีโอกาสเข้ามหาวิทยาลัยดีกว่าลูกหลานครอบครัวชาวนาชาวไร่ถึง 268 เท่า (ส่วนลูกหลานของผู้ประกอบการหัตถอุตสาหกรรมและนักอุตสาหกรรมมีโอกาสดีกว่าลูกหลานชาวนาชาวไร่ 36 เท่า)

⁴⁰ โดยสอดคล้องกับอำนาจระดับโลกที่เปลี่ยนย้ายจากยุโรปไปสู่สหรัฐอเมริกาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สุดยอดพีระมิดการศึกษาไทยก็พลอยกลายเป็นการเข้ามหาวิทยาลัยในแคลิฟอร์เนีย อินเดียน่า และนิวยอร์ก แทนที่จะเป็นในลอนดอนหรือปารีสด้วย อาทิเช่น Harvey H. Smith, et al., Area Handbook for Thailand (Washington, DC: Government Printing Office, 1968), p. 175 กล่าวไว้ในจำนวนหนุ่มสาวชาวไทยที่ไปเรียนนอก 4,000 คนเมื่อปี 2509 มี 1,700 คน กำลังเรียนอยู่ในสหรัฐอเมริกา (มีเหตุที่น่าเชื่อว่าตัวเลขทั้งสองจำนวนข้างต้นต่ำเกินจริง) ขณะที่ปี 2498 ยอดจำนวนคนไทยที่ไปเรียนนอกมีเพียง 1,969 คน (Evers. "Formation," p. 202)

⁴¹ ดูตัวอย่างใน ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ , “ความเคลื่อนไหวของนักศึกษาไทยในยุคแรก,” ใน วิทยากร เชียงกูล กับพวก, ขบวนการนักศึกษาไทย อดีตถึงปัจจุบัน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พระจันทร์เลี้ยว, 2517) หน้า 28. และ Sawai Thongplai , “Some Adults’ Ideas about Some Youngsters,” ประชาชาติรายสัปดาห์, 22 (30 มีนาคม 2519) หน้า 15 - 18

⁴² Neher, “Stability,” p. 1101 : Darling “Student Protest,” pp. 8 - 9

⁴³ ขอให้ลองเปรียบเทียบดัชนีราคาผู้บริโภคในกรุงเทพฯ ดังต่อไปนี้ดู (พ.ศ. 2503 = 100) 2507, 102.9 2508, 103.8 2509, 107.7 2510, 112.0 2511, 114.4 2512, 116.8 2513, 117.7 2514, 120.1 2515, 124.9 2516, 139.5 2517, 172.0 มกราคม-สิงหาคม 2518 , 176.4 ตัวเลขเหล่านี้ปรับมาจาก World Bank, “Thailand” (1975) , II Table 9 . Neher, “Stability,” p. 1100 ให้อัตราเงินเฟ้อปี 2515 ไว้ที่ 15% และปี 2517 ที่ 24%

⁴⁴ เป็นปรากฏการณ์สำคัญน่าสนใจที่ว่าเมื่อจอมเผด็จการเผด็จเลือกตั้งระดับชาติขึ้นในที่สุดเมื่อปี 2512 นั้น พรรคประชาธิปไตยฝ่ายค้านของพลเรือนซึ่งเป็นเงาสะท้อนชั้นชนกระฎุมพีใหม่ในบางแง่สามารถกวาดชัยชนะที่นั่งในกรุงเทพฯ ชัยชนะครั้งนี้อาจมองได้ว่าเป็นนางบอกเหตุ การที่ชนชั้นกลางจะเข้าร่วมเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ในประเด็นชัยชนะการ

เลือกตั้งของพรรคประชาธิปัตย์ครั้งนี้โปรดดู J.L.S. Girling, "Thailand's New Course" Pacific Affairs, 42:3 (Fall 1969) โดยเฉพาะ p. 357

⁴⁵ ประเด็นสำคัญที่พึงตราไว้ในที่นี้คือขนาดอันใหญ่โตมโหฬารของการชุมนุมแสดงพลังต่อต้านระบอบถนอม – ประภาส ครั้งสุดท้าย Neher, "Stability," p. 1103 ให้ตัวเลขผู้เข้าร่วมชุมนุมไว้ถึง 500,000 คน นับเป็นการชุมนุมแสดงพลังของมหาชนที่หาครั้งไหนเสมอเหมือนมิได้มาแต่ก่อนในประวัติศาสตร์ไทย

⁴⁶ การลงทุนมวลรวมในประเทศซึ่งเติบโตขึ้นเฉลี่ย 14.4% ต่อปีในระหว่าง 2503 – 2508 และ 13.5% ต่อปีในระหว่าง 2508 – 2513 ตกลงเหลือเพียง 5.1% ในช่วงปี 2513-2518 สถานการณ์ดุลการชำระเงินทรุดลงอย่างรวดเร็วนับจากปี 2516 เป็นต้นมา

ปี	ดุลการชำระเงินสุทธิ (หน่วยล้านดอลลาร์สหรัฐ)
2516	-50
2517	-90
2518	-618
2519 (โดยประมาณ)	-745

แหล่งข้อมูล : Annex I of "Report and Recommendation of the President of the International Bank for Reconstruction and Development," Sept, I. 1976

⁴⁷ การนัดหยุดงานและก่อสังหารหมู่แทบจะถูกสยบตี สั่งห้ามว่าผิดกฎหมายหมดทั้งนี้เพื่อขจัดภัยคุกคามที่ร้ายแรงต่อเสถียรภาพเศรษฐกิจต่างชาติ Neher, "Stability," p. 1100 ตั้งข้อสังเกตว่า "มีการนัดหยุดงานกว่า 2,000 ครั้งในปี 2516 โดยเกือบทั้งหมดเกิดภายหลัง (เน้นโดยผู้เขียน) การลุกขึ้นสู้เดือนตุลาคม 2516 และเจนนับการนัดหยุดงานได้ราว 1,500 ครั้งในรอบหกเดือนแรกของปี 2517 เทียบกับระยะ 3 ปีระหว่าง 2512 – 2515 ซึ่งเกิดการนัดหยุดงานรวมเบ็ดเสร็จเพียง 100 ครั้งเท่านั้น" รัฐบาลสัญญาได้ขึ้นค่าแรงขึ้นต่ำจาก 16 บาทเป็น 20 บาท และต่อมา (ตุลาคม 2517) เป็น 25 บาทต่อวัน Indochina Chronicle, May – June 1975.

⁴⁸ ส่วนต่างกำไรของธุรกิจไทยที่บริหารไม่ดีบางแห่งยอมพึ่งพาอาศัยค่าแรงแสนถูกที่เผด็จการเป็นผู้กำกับให้โดยตรง

⁴⁹ ในปี 2509 ในบรรดาธุรกิจโรงงาน 30,672 แห่งที่จดทะเบียนกับรัฐบาล มีเพียงร้อยละ 5 เท่านั้นที่จ้างคนงานเกิน 50 คน Smith et al., Area Handbook, p. 360

⁵⁰ แปลกดีที่ผู้เรียนจบโรงเรียนอาชีวะหางานลำบาก ในพื้นที่ชนบทมีแค่ร้อยละ 25 เท่านั้นที่หางานได้ และในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลสถานการณ์ก็ไม่ได้ดีไปกว่ากันสักเท่าไร โดยมีผู้หางานได้เพียงร้อยละ 50 เท่านั้น Mudannayake, ed., Thailand Yearbook, 1975 – 76 p. 110.

⁵¹ ข้อเท็จจริงที่มีนัยสำคัญยิ่งประการหนึ่งก็คือในช่วงปี 2516-2519 สภาพแรงงานที่อาจกล่าวได้ว่าสู้รบที่สุดได้แก่สภาพลูกจ้างโรงแรมและหอพักซึ่งอยู่ใต้การนำของเทอดภูมิ ใจดี นักเคลื่อนไหวที่รู้จักกันดี (ถึงปี 2519 มีโรงแรมชั้นหนึ่งอย่างน้อย 50 แห่งในสยาม ซึ่งจ้างพนักงานรวมแล้วกว่า 30,000 คน ดู Bangkok Post, May 22, 1975) ไม่มีใครจะรู้สึกบาดตาบาดใจเท่าบริกรหรือหญิงทำความสะอาดค่าแรงต่ำเหล่านี้ได้พบเห็นว่า เอาเข้าจริงเพื่อนร่วมชาติของตนบางคนอยู่อย่างหรูหราฟุ่มเฟือยเพียงใด นับเป็นเรื่องเปิดหูเปิดตาที่น่าสนใจที่เป้าหมายของการเคลื่อนไหวโจมตีโดยสภาพแรงงานหาใช่โรงแรมของต่างชาติหรือคนจีนไม่ (ปกติแล้วโรงแรมเหล่านี้มักยินดีรับรองสภาพแรงงานและพร้อมจะต่อรองตกลงกันอย่างมีเหตุผล) หากเป็นโรงแรมของคนไทย (ทั้งที่เป็นเศรษฐกิจเก่าและใหม่) ซึ่งยื่นกรานจะปฏิบัติต่อลูกจ้างพนักงานแบบพอปครองลูก การนัดหยุดงานครั้งรุนแรงที่สุดในปี 2518 ปะทุขึ้นที่โรงแรมดุสิตธานีอันหรูหราใจกลางเมือง เมื่อฝ่ายจัดการชาวไทยจ้างมือปืน

กระทิงแดงมาลุยผู้นัดหยุดงาน ดูรายงานใน Bangkok Post, May 30, 1975 ซึ่งอ้างคำพูดของนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่วิพากษ์วิจารณ์สิ่งที่เขาเรียกว่า “กองทัพส่วนตัว” อย่างรุนแรง

⁵² Chaktip Nitiphon, “Urban Development and Industrial Estates in Thailand,” in Prateep Sondysuvan, ed., *Financial, Trade and Economic Development in Thailand* (Bangkok : Sompong Press, 1975), p. 249, ตั้งข้อสังเกตว่าระหว่างปี 2510 ถึง 2514 จำนวนรถยนต์จดทะเบียนในกรุงเทพฯเพิ่มขึ้น 15% (ขณะที่พื้นที่ผืนดินเพิ่มขึ้นเพียง 1%) ในปี 2516 เมื่อมีรถจดทะเบียนทั้งสิ้นทั่วประเทศ 320,000 คันนั้น กว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนดังกล่าวอยู่ในราชธานีของสยาม

⁵³ ดูตัวอย่างใน Somporn Sangchai, “Thailand: Rising of the Rightist Phoenix” (sic), in *Southeast Asian Affairs 1976* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1976), pp. 361 - 2

⁵⁴ “ตำรวจระบุว่านักเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายราว 360 คน ซึ่งคิดระเบิด ไม้กระบอง ปืนและสิ่งอื่นเป็นอาวุธ ได้ยกขบวนไปยังโรงเรียนช่างกลปทุมวันราว 300 คน” (The Nation, June 17, 1975) กรณีเผชิญหน้ากันก่อนหน้าและหลังเหตุการณ์ครั้งนี้มีอาทิเช่น (1) วันที่ 29 ตุลาคม 2517 เด็กเล็กคนหนึ่งถึงแก่ความตายและคน 14 คนได้รับบาดเจ็บ เมื่อมีผู้ขว้างระเบิด ขณะเกิดเหตุปะทะกันระหว่างนักเรียนจากโรงเรียนช่างก่อสร้างสวนดุสิต โรงเรียนช่างกล นนทบุรี และโรงเรียนช่างกลบางซ่ง (Bangkok Post, Dec 9, 1975) (2) วันที่ 26 ธันวาคม นักเรียนคนหนึ่งตายและอีกหลายคนบาดเจ็บในการต่อสู้กันด้วยระเบิดและปืนลูกซอง ระหว่างเด็กนักเรียนจากโรงเรียนช่างกลบางซ่งกับโรงเรียนช่างกลพระนครเหนือ (The Nation, Dec 27, 1974) (3) นักเรียนสามคนถูกแทงและยิงบาดเจ็บสาหัส หลังจากแก๊งนักเรียนจากโรงเรียนช่างก่อสร้างสวนดุสิตวิวาทกับโรงเรียนอาชีวศิลป์ เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2517 (Bangkok Post, Dec 28 1974) ศึกระเบิดขวด ปืนเล็กยาวและระเบิดมือระหว่างนักเรียนช่างกลบางซ่งกับนักเรียนช่างกลพระนครเหนือเมื่อวันที่ 22 มกราคม 2518 ส่งผลให้ช่างภาพหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์คนหนึ่งถึงแก่ความตาย (Bangkok Post, Jan 23 and 24, 1975) (4) วันที่ 12 มิถุนายน นักเรียนถึงแก่ความตาย 2 คนในการตะลุมบอนกันด้วยระเบิดขวดและระเบิดพลาสติกหลายครั้งระหว่างเด็กนักเรียนจากโรงเรียนช่างกลพระรามหก ช่างกลบางซ่ง ช่างก่อสร้างอุเทนถวาย ช่างกลนนทบุรี ช่างกลปทุมวัน และโรงเรียนอาชีวะแห่งอื่น ๆ (The Nation, June 13, 1975) (5) วันที่ 18 มิถุนายน หลังจากนักเรียนอาชีวศิลป์ทะเลาะกับคนงานก่อสร้างและพนักงานรถเมล์ นักเรียนพวกนี้ก็ขว้างระเบิดเพลิงใส่รถเมล์บางคัน ทำให้มีผู้บาดเจ็บสาหัสหลายคน (The Nation, June 19, 1975) ในบรรดาโรงเรียนเหล่านี้ มีแต่ช่างกลพระรามหกเท่านั้นที่ค่อนข้างขึ้นชื่อว่าสนใจ (เอียงซ้าย) ทางการเมือง

⁵⁵ Bangkok Post, June 1, 1975 การเน้นเป็นของผู้เขียน

⁵⁶ จากการสนทนาส่วนตัว โปรดดูเปรียบเทียบกับเชิงอรรถที่ 50 ข้างบนนี้ เพื่อดูอัตราการทำงานในหมู่นักเรียนที่จบจากอาชีวศึกษา

⁵⁷ ผู้นำที่รู้จักกันดีของกระทิงแดงสองกลุ่ม เกี่ยวโยงโดยตรงกับ กอ.รมน. คนหนึ่งคือ ประพันธ์ วงศ์คำ ถูกระบุว่า เป็น “ลูกจ้างวัย 27 ปีของกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน” อีกคนคือ สิบสาย หัสดิน ลูกชายของพันเอก (พิเศษ) สุตสาย หัสดิน ก่อนหน้านั้นเคยรับผิดชอบแผนกชาวเขาของ กอ.รมน. Bangkok Post, June 25, 1975 และดู Norman Peagam, “Rumblings from the Right,” *Far Eastern Economic Review*, July 25, 1975 . เป็นที่รู้กันว่ากลุ่มกระทิงแดงอื่น ๆ อีกรวมอยู่ได้ การควบคุมของพลโทวิฑูรย์ ยะสวัสดิ์ อดีตหัวหน้ากองทหารไทยรับจ้างจากซี.ไอ.เอ.ในลาว, และพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ น้องเขยของอดีตพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เขาเป็นคนที่สำคัญในพรรคชาติไทยและเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (มี.ค. 2518 – เม.ย. 2519) ควรจะระบุไว้ด้วยว่า กอ.รมน. ได้แทรกซึมเข้าไปอย่างมากในกระทรวงศึกษาธิการในส่วนที่รับผิดชอบโรงเรียนอาชีวศึกษา และเป็นผู้สนับสนุนทางการเงินอย่างลับ ๆ รวมทั้งเป็นผู้บงการด้วย แก่ สนอท. (ศูนย์กลางนักเรียนอาชีวศึกษาแห่งประเทศไทย) อันเป็นกลุ่มฝ่ายขวาเล็ก ๆ ที่ก้าวร้าวและเป็นปฏิปักษ์กับ

องค์กรที่ใหญ่กว่าคือ สทท. (ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย) ซึ่งเป็นกองหน้าของกิจกรรมในขบวนการนักศึกษา ฝ่ายซ้ายในระยะที่เป็ลเศรี

⁵⁸ ในขณะที่ส่วนใหญ่ของกระตังแดงน่าจะมาจากครอบครัวกรรมพีน้อย (ชนชั้นกรรมกรไทยยากที่จะส่งให้ลูกเรียนสูงถึงมัธยมตอนปลายหรืออาชีวศึกษา) แต่เป็นไปได้ที่มีกระตังแดงบางคนมาจากคนชั้นล่าง ด้วยการรับมาจากประชากรที่มาจากคนอพยพที่ว่างงานดังได้พูดถึงไว้แล้ว

⁵⁹ นายกรัฐมนตรีนายธานินทร์ กรัยวิเชียร กล่าวในคำแถลงทางวิทยุในวันที่ 17 ตุลาคม 2519 ว่า “อีกกลุ่มที่พบปัญหาความยากจนคือกรรมกรตามฤดูกาล แรงงาน พวกที่พึ่งสำเร็จการศึกษา และคนที่ว่างงานอื่น ๆ ขณะนี้คนว่างงานมีสูงถึงกว่า 1 ล้านคน” FBIS (Foreign Broadcast Information Service) Daily Report, October 18, 1976. การข้่าตัวเอนเป็นของผู้เขียน

⁶⁰ ความรุนแรงเหล่านั้นมีบทบาทสำคัญในการข่มขู่ฝ่ายเสรีนิยมและฝ่ายซ้ายในระหว่างการหาเสียงเลือกตั้งปี 2519 ในการขับไล่นักศึกษากิจกรรมซึ่งพยายามจัดตั้งชวานาและสหพันธ์ชวานาเข้าขึ้นมาในหมู่บ้านต่าง ๆ ในการเรียกร้องให้สามรัฐมนตรีฝ่ายก้าวหน้าในรัฐบาลเสนีย์ ปราโมชลาออก (สุรินทร์ มาศดิตถ์ ชวน หลีกภัย และดำรง ลัทธพิพัฒน์) ก่อนหน้าการรัฐประหาร 6 ตุลา 2519 และในความรุนแรงในวันที่ 6 ตุลาคมเอง โปรดดู สาริกา เกริกชัย “อย่าทำให้ลูกเสือชาวบ้านเสื่อมเสีย” ใน ประชาชาติรายสัปดาห์ 23 (6 เมษายน 2519) หน้า 14-15

⁶¹ ข้อมูลส่วนมากเกี่ยวกับลูกเสือชาวบ้านที่ใช้ในข้อความต่อไปนี้ นำมาจากบทความที่ละเอียดและดีมากของ Natee Pisalchai, “Village Scouts” ใน Thai Information Resource (Australia) No. 1 (May 1977). หน้า 34 - 37

⁶² Thak, “The Sarit Regime,” หน้า 414 - 425 ให้ข้อมูลความรู้ในสามเทคนิคดังกล่าว ประการแรก การเพิ่มจำนวนของพิธีแต่งงานภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์อย่างมากทั้งแบบสัมบูรณ์และแบบสัมพัทธ์ของกลุ่มบ่าวสาวที่เป็นกรรมพีนี เมื่อเทียบกับคู่ที่เป็นเชื้อพระวงศ์ ขุนนางหรือทหาร ประการที่สอง ด้วยการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทำให้เพิ่มจำนวนของเงินโดยเสด็จพระราชกุศลขึ้นอย่างมาก จากกลุ่มชนกรรมพีนีใหม่ (และหลังปี 2509 เป็นการบริจาคเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ด้วย) อย่างไรก็ตามการบริจาคนี้ยังได้รับแม้กระทั่งจากคนขับรถแท็กซี่ผู้ยากจน ทั้งนี้เพื่อจุดประสงค์ของการสร้างภาพลักษณ์ “ปอปปูลิสต์” ประการที่สาม ทรงมีความสัมพันธ์ติดต่อย่างเป็นทางการส่วนพระองค์มักขึ้นอย่างเห็นได้ชัดกับกลุ่มคนออกราชการ

Frequency of the King's Contacts with Non - Official Groups

Year	Private Sector Function	Citizen/Group Audience	Meeting with Students	Meeting with Subjects
1956	17	1	-	-
1961	35	45	3	-
1966	71	116	9	5
1971	121	191	10	31

ตารางนี้ดัดแปลงมาจาก “The Sarit Regime,” หน้า 422 ทักษ์กล่าวไว้อย่างถูกต้องว่า กิจกรรมทั้งหมดนี้ “แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าพระมหากษัตริย์ทรงสร้างความเกี่ยวเนื่องกับส่วนของชนชั้นกลางที่กำลังเติบโตขึ้นมา”

⁶³ Natee ให้ข้อสังเกตว่าจากจำนวนผู้สมัครเป็นลูกเสือชาวบ้านสาขาในนครปฐมในเดือนกันยายน 2519 จำนวน 496 คน ร้อยละ 70 มีอายุระหว่าง 35 - 42 มีเพียงร้อยละ 2 - 5 เท่านั้นที่เป็นคนหนุ่มสาว และที่เหลือออกนั้นเป็นคนในวัย 60 และ 70 เขากล่าวอีกว่า “ส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมโครงการเป็นคนค่อนข้างมีฐานะดี” ดู “Village Scouts,” หน้า 34-35 นี้ย่อมเป็นความ

จริงแน่ ๆ เพราะผู้เข้ารับการศึกษาจะต้องซื้อเครื่องหมายกลุ่มและการถ่ายภาพหมู่สีที่แพงมาก จะต้องบริจาค 40–50 บาท ต่อวันสำหรับค่าอาหาร บริจาคเงินเพื่อการศึกษาศาสนาและจ่ายค่าเครื่องแต่งตัวอันวิจิตรที่ใช้ในการประกวดการเดินรำและ ประกวดนางงามต่าง ๆ (อ้างแล้ว หน้า 34–35)

⁶⁴ แม้ว่าผู้ว่าราชการจังหวัดโดยธรรมเนียมแล้วต้องเป็นประธานของกลุ่มลูกเสือชาวบ้านในจังหวัดนั้น ๆ ทว่าด้านการเงินจะถูกผลักให้เป็นภาระของคณบดีในฐานะที่อยากมีชื่อเสียงและเกียรติยศในจังหวัดเป็นผู้รับไป (อ้างแล้ว หน้า 34–35)

⁶⁵ คู่มือบรรยายที่ดีใน อ้างแล้ว , หน้า 34 และ 37 กลุ่มของ Natee ถูกนำไปชมค่ายฝึกของทหารพลร่มบนเรือที่หัวหิน ซึ่ง ใกล้พระราชวังไกลกังวล (พวกทหารพลร่มเหล่านี้ปฏิบัติกรอย่างใกล้ชิดกับกลุ่มลูกเสือชาวบ้านในการใช้ความรุนแรงในวันที่ 6 ตุลาคม 2519) แนวคิดในวิธีการฝึกอบรมจะเห็นได้จากเพลงที่พวกลูกเสือชาวบ้านต้องหัดร้องให้ได้ เช่น “ตื่นเถิดชาวไทย” “สดุดีพระบรมราชชนนี” “สดุดีมหาราชา” “พระองค์ทรงเป็นพ่อหลวงและแม่หลวงของพวกเรา” “การตรงต่อเวลา” และ “งานใด ๆ” แนวของบทละครที่แสดงกันมีฉากของพวกคอมมิวนิสต์ถูกทรมาณอยู่ในนรก

⁶⁶ ในเดือนมิถุนายน 2518 มีการสไตรค์ที่น่าสนใจมากของ “พนักงานรักษาความปลอดภัย” จำนวน 2,000 คน ในฐานะทัพบกต่าง ๆ พวกเขาไม่แต่เรียกร้องให้รัฐบาลประกันอาชีพการงานในอนาคตของพวกเขา หากยังกล่าวหาของบัญชาการทหารสูงสุด ว่าชักออกเงินกว่า 8 พันล้านบาทที่สหรัฐฯจ่ายให้เป็นเงินชดเชยการออกจากงาน พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ผู้บัญชาการ บก.สูงสุด รีบออกมาปฏิเสธข้อกล่าวหาดังกล่าวทันที (The Nation , June 19 and 21 , 1975) ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนท.) ออกมาสนับสนุนข้อเรียกร้องของพวกเขาอย่างแข็งขัน และประหลาดที่สร้างความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดกับพนักงานบางคนขึ้นมา

⁶⁷ อาจจินตนาการถึงประสบการณ์ที่ช็อกของคนเหล่านั้นในเหตุการณ์เช่นที่เกิดขึ้นในวันที่ 22 มกราคม 2518 เมื่อจวนผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช (นายคล้าย จิตพิทักษ์) ถูกเผาตายด้วยฝูงชนที่โกรธแค้นราว 3 พันคน ผู้ว่าราชการถูกสงสัยว่าคอร์รัปชั่นและไร้ประสิทธิภาพในการจัดการเรื่องการช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม ต้องแอบหนีลับ ๆ กลับเข้ากรุงเทพฯ (Bangkok Post, January 23 and 24, 1975.)

⁶⁸ ข้าพเจ้ากล่าวเช่นนี้ แม้ว่าข้อมูลที่รวมอยู่ในงานอันประณีตของ Flood เรื่อง “Thai Left Wing” แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องในฝ่ายซ้ายไทยอยู่ก็ตาม แต่พวกนั้นถูกกดขี่และไม่มีความสำคัญอะไรมากนักกระทั่งเร็ว ๆ นี้

⁶⁹ ข้อนี้ใช้ได้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ดำเนินการต่อสู้ในเขตป่าเขา เช่นเดียวกับฝ่ายซ้ายกลุ่มที่พยายามเข้าร่วมการเมืองแบบรัฐสภา เป็นความจริงที่ว่าในทศวรรษ 2470 สถาบันกษัตริย์ตกอยู่ในภาวะลำบากยิ่ง กระทั่งรัชกาลที่ 7 ต้องทรงลี้ภัยการเมืองด้วยตนเองในอังกฤษ แต่ก็ไม่มีความต้องการที่แท้จริงในการยกเลิกสถาบันกษัตริย์ เพียงแต่นำให้เข้ามาอยู่ในกรอบมาตรฐานที่รับได้ของระบอบรัฐธรรมนูญในทางสากล

⁷⁰ กระทรวงกลาโหมในแบบสมัยใหม่เพิ่งก่อตั้งขึ้นในปี 2437

⁷¹ ข้อเท็จจริงของการพึ่งพานี้เป็นเรื่องธรรมดาในประวัติศาสตร์นิพนธ์สยามสมัยใหม่ว่าไปแล้วนักประวัติศาสตร์กลับตีความว่าเป็นสิ่งที่ดีเสียอีก ว่าเป็นเครื่องหมายของ “ความทันสมัย” และ “ความก้าวหน้า” ของผู้ปกครอง งานที่ให้ภาพชัดเจนว่าอีสานตกอยู่ภายใต้การครอบงำของกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5, 6 และ 7 อย่างไร ได้แก่ Keyes, Isan, chapter III (The Consolidation of Thai (sic) Control) ผู้เขียนย้ำถึงความสำคัญของสันติภาพจากภายนอก, การขยายทางรถไฟ, ระบบถนน, โทรศัพท์, และโทรเลข รวมทั้งระบบการศึกษา “สมัยใหม่” ภายใต้การควบคุมของรัฐ

⁷² ผลของลัทธิจักรวรรดินิยมยุโรปที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ไทยอีกสองอย่างที่สำคัญคือ ประการแรกเปลี่ยนระบบการสืบทอดราชบัลลังก์ จากระบบเดิมที่อาศัยความสามารถทางการเมืองและอาวุโส มาเป็นระบบการสืบสันตติวงศ์กึ่งอาศัยพระราชโอรสองค์โตเป็นหลัก (quasi-primogeniture) เห็นได้ว่าเป็นระบบก่อนจักรวรรดินิยม รัชกาลที่ 6 และ 7 จะมีโอกาสน้อยมากในการ

ได้รับราชสมบัติเนื่องจากขาดกำลังทางการเมืองและทหารของพระองค์เอง ประการที่สอง ยุติความเป็นไปได้ที่จะมีราชวงศ์ใหม่เกิดขึ้นมาอีก การตระหนักถึงความจริงข้อนี้จึงเกิดขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ 25 บุคลิกผู้นำที่สามารถและเด็ดขาดรุนแรง เช่น พิบูลสงครามและสฤษดิ์ ในหลาย ๆ กรณีคล้ายคลึงกับแบบของรัชกาลที่ 1 ไม่อาจจะสถาปนาราชวงศ์ใหม่ได้ ในนโยบายขยายอำนาจและเรียกรื้อดินแดนคืนของพิบูล ในต้นพุทธศตวรรษ 2480 จะมองเห็นอย่างชัดเจนถึงลักษณะเด่นที่เป็นแบบราชวงศ์ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กระทำเหมือนอย่างที่ยกษัตริย์ไทยแต่ก่อนเคยกระทำมา นั่นคือการสร้างอาณาจักรสยามที่เคยเป็นมา (ส่วนหนึ่งของพม่า กัมพูชา ลาว และมลายู) ดังที่พระเจ้าตากสินและรัชกาล 1 เคยปฏิบัติมาก่อนแล้ว

⁷³ ดู Wilson, *Politics in Thailand*, p. 18

⁷⁴ จอมพล ป. พิบูลสงครามอาจสังเกตเห็นความใกล้เคียงกันอย่างน่าทึ่ง ในความสัมพันธ์ระหว่างโชกุนกับพระมหากษัตริย์ในญี่ปุ่นสมัยโตกุกาวา

⁷⁵ ในการสงครามแย่งชิงอำนาจกันระหว่างลาวกับสยามโบราณ รางวัลที่สำคัญอันหนึ่งในของมีค่าทั้งหลายได้แก่วัตถุมงคลและศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่เคารพสักการะของคนทั้งหลาย (เช่นพระพุทธรูป) สิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้นักประวัติศาสตร์ตะวันตกที่ศึกษาเรื่องไทยเรียกว่า palladia หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภายหลังปี 2475 พบว่ามีความสนใจมากขึ้นในการควบคุมกษัตริย์ที่เป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แนวโน้มดังกล่าวอาจเกิดจากสภาพการณ์ในประเทศของครอบครัวพระมหากษัตริย์เองในปลายพุทธศตวรรษ 2470 และในตอนต้นพุทธศตวรรษ 2480 รัชกาลที่ 8 ยังทรงพระเยาว์ และทรงใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียนต่างประเทศ (ผลก็คือในประเทศเกือบจะไม่มีใครดำรงอยู่ในทางกายภาพของสถาบันกษัตริย์) ไม่นานนักภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินกลับทว่าก็สวรรคตในเวลาไม่นานหลังจากนั้น เมื่อต้องกระสุนปืน เรื่องราวทั้งหมดยังคงเป็นความลึกลับ พระราชอนุชาทรงขึ้นครองราชย์สืบต่อไปเป็นพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบัน เมื่อครองราชย์ยังทรงไม่บรรลุนิติภาวะ ดังนั้นจึงไม่อาจมีบทบาททางการเมืองที่เป็นอิสระได้

กระบวนการทำให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Palladiumization) บรรลุระดับไคลแมกซ์ในปี 2514 เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร ปรากฏในจอโทรทัศน์ภายหลังทำการยึดอำนาจรัฐบาลของตนเอง และทำพิธีเปิดหนังสือพระบรมราชโองการต่อหน้าผู้ดู เป็นหนังสือพระบรมราชโองการที่แสดงว่าเขาได้รับความเห็นชอบจากเทวาลัยศักดิ์สิทธิ์ (Palladium) โดยถูกวางมาในถาดทองคำ

⁷⁶ จอมพลได้พยายามสร้างความชอบธรรมให้แก่ตัวเองโดยอาศัยพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่คับขัน ตัวอย่างเช่นในปี 2499 ในขณะที่รัฐบาลของเขาใกล้จะถึงอวสาน พิบูลสงครามใช้งบประมาณรัฐบาลเพื่อช่วยบูรณะวัดต่าง ๆ ถึง 1,239 แห่ง (ในปี 2498 มีเพียง 413 วัดเท่านั้น และในปี 2497 ใช้น้อยใหญ่คือมีวัดเพียง 164 แห่งเท่านั้นที่ไ้งบบูรณะจากรัฐบาล) ดู Thak, "The Sarit Rigime" P, 128 จอมพล ป. พิบูลสงครามยังใช้เงินจำนวนมากในการจัดงานฉลองถึงพุทธกาล 2500 และพยายามกีดกันไม่ให้ทางสถาบันกษัตริย์เข้ามาแบ่งรับส่วนในเกียรติภูมิของงานนี้ด้วย ผลก็คือทางวังตอบโต้ด้วยการแยกตัวเองออกไปออกพิธีของงานนี้อย่างเด่นชัด, อ้างแล้ว, หน้า 129 - 30

⁷⁷ คุราชละเอียดยของ "การฟื้นฟูประชาธิปไตย" โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งนำไปสู่จุดสุดยอดในการเลือกตั้งสกปรกปี 2500 ใน Wilson, *Politics in Thailand*, pp 29-31 เรื่องที่แปลกประหลาดอย่างยิ่งเรื่องหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่ คืออนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่มีชื่อเสียงในกรุงเทพฯ ทั้งเป็นสัญลักษณ์สำคัญของการเดินขบวนใหญ่ในกรณี 14 ตุลาคม 2516 และของนักศึกษาที่เคลื่อนไหวการเมืองหลังจากนั้น ถูกสร้างขึ้นโดยเสด็จการที่มีอายุยาวที่สุดของสยาม

⁷⁸ คุการวิเคราะห์การที่สฤษดิ์ใช้ประโยชน์จากสัญลักษณ์ของเก่าได้ใน Thak, "The Sarit Regime" pp. 397-402 ในปลายปี 2502 และต้นปี 2503 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินีนาถ เสด็จออกนอกประเทศเป็นครั้งแรก เพื่อไปเยือนไชน่ฮั่น จากัร์ตา และย่างกุ้ง ระหว่างมิถุนายน 2503 และมกราคม 2504 ทรงเยือนสหรัฐอเมริกา อังกฤษ เยอรมนี ตะวันตก ปอร์ตุเกส สเปน สวิตเซอร์แลนด์ เดนมาร์ก นอร์เวย์ สวีเดน อิตาลี เบลเยียม ฝรั่งเศส ลักเซมเบิร์ก และ

เนเธอร์แลนด์ (สังเกตว่าครึ่งหนึ่งของประเทศเหล่านี้ยังมีระบบกษัตริย์อย่างหนึ่งอย่างใดอยู่) ก่อนการอสัญกรรมของสฤณีในปี 2506 ทรงเยือนประเทศต่าง ๆ อีกคือ มาเลเซีย ปากีสถาน ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ญี่ปุ่น และฟิลิปปินส์ “การรับรอง” สถาบันกษัตริย์ไทยจากทางสากลตามมาด้วยการเยี่ยมของกษัตริย์จากมาเลเซียและสหราชอาณาจักร

⁷⁹ ดูรายละเอียดใน อ้างแล้ว, หน้า 410 – 25 Thak ยังระบุถึงการมีส่วนร่วมโดยตรงและในการจัดตั้งของฝ่ายราชวงศ์ในการรณรงค์การโฆษณาชวนเชื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์และด้านการก่อการร้ายต่าง ๆ

⁸⁰ ความตั้งใจของสฤณีในการรับผิชอบแต่ผู้เดียว (โดยส่วนตัว) ในการประหารชีวิตและในการใช้ความรุนแรงของรัฐบาลสอดคล้องกันอย่างดีกับสไตล์ของกษัตริย์ไทยสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 25

⁸¹ ดูข้อความเต็มและกฎระเบียบใหม่ของฉบับปี 2505 ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ (กรุงเทพ ฯ. มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2506) ในระบบปกครองคณะสงฆ์ปี 2584 แบ่งเป็นสามส่วน โดยที่อำนาจปกครองแบ่งกันระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ระบบปี 2505 สร้างระบบอำนาจเดียวที่เป็นทั้งตุลาการ อาจารย์โยเนโอะ อิชิอิ กล่าวไว้ถูกต้องว่า ระเบียบใหม่ “ทำลายความคิดของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นหัวใจของกฎอันเก่าลงไปอย่างสิ้นเชิง” (ดูงานของเขา “Church and State in Thailand” *Asian Survey*, 8:10 (October 1968), p. 869) เข้าใจว่าเป็นครั้งแรกด้วยกรรมง ที่ยอมให้มีการจับพระภิกษุโดยอำนาจฝ่ายรัฐ (ตำรวจ) โดยไม่ต้องปรึกษากับฝ่ายคณะสงฆ์ก่อน

⁸² ในกรณีนี้ดู Somporn, “Rightist Phoenix”, p. 384 และ S. J. Tambiah, *World Conqueror and World Renouncer* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976) pp. 257 – 60 แม้พระพิมลธรรมกับพระศาสนโสภณ จะได้รับการพิพากษาว่าบริสุทธิ์จากศาลแล้วก็ตาม แต่ฝ่ายนำของคณะสงฆ์ที่ยังขาด น้อยถน หรือริษยา ก็ไม่ยอมคืนตำแหน่งสมณศักดิ์ให้แก่พระทั้งสอง หลังเหตุการณ์ตุลาคม 2516 มีการเคลื่อนไหวอย่างเงิบ ๆ เพื่อเรียกร้องการคืนสมณศักดิ์ แต่ก็พับไป ต่อมาในวันที่ 12 มกราคม 2518 บรรดาขุวงษ์ทำการอดอาหารประท้วงที่วัดมหาธาตุในกรุงเทพฯ ซึ่งไม่เคยมีเหตุการณ์อย่างนี้มาก่อนในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ จนกว่าสมเด็จพระสังฆราชจะยอมพิจารณาเรื่องนี้เสียใหม่ (The Nation, Jan 13, 1975) การสไตรค์สร้างความอื้อฮา และในวันที่ 17 มกราคม พระสังฆราชทรงยอมตามข้อเรียกร้องสัญญาว่าจะคืนสมณศักดิ์ให้ภายในหนึ่งเดือน (Bangkok Post, January 18, 1975) ในที่สุดในวันที่ 30 มกราคม คณะกรรมการสงฆ์พิเศษทำการชำระเรื่องทำให้พระทั้งสองบริสุทธิ์ (Bangkok Post, February 23, 1976)

พระสังฆราชที่ร่วมกับสฤณีในการสร้างเรื่องแต่แรก คือสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สิ้นพระชนม์อย่างน่าเศร้าสลดในอุบัติเหตุรถยนต์ในวันที่ 18 ธันวาคม 2514 คนไทยหลายคนเชื่อว่าอุบัติเหตุครั้งนี้เป็นการชดใช้กรรมเก่าที่ใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรม

⁸³ ดู Charles F. Keyes, “Buddhism and National Integration in Thailand,” *Journal of Asian Studies*, 30:3 (May 1971), pp. 551 – 67, โดยเฉพาะ pp. 559 – 65 : และดู Ishii, “Church and State,” pp. 864 – 71

⁸⁴ เมื่อสฤณีผู้สนับสนุนพุทธศาสนาถึงแก่อสัญกรรม เรื่องถึงแดงออกมาว่าเขากอบโกยเงินจากการคอร์รัปชันไว้ 140 ล้านบาทหรือสหรัฐ และมือนุกรรยากว่า 80 คน ดู Thak. “The Sarit Regime,” pp. 427 – 30 ซึ่งอ้างแหล่งข้อมูลจากในประเทศของเรื่องนี้มากมาย

⁸⁵ ความเข้าใจนี้เห็นได้จากการบรรยายอย่างไม่เข้าใจในบทว่าด้วย “Education and Society” ใน Smith et al., *Area Handbook*, pp. 175 - 77

⁸⁶ ดูบทความของซัชรินทร์ ไชยวัฒน์ ซึ่งมีข้อมูลเกี่ยวกับเรื่อง “Protests divide the monkhood” *Bangkok Post*, Febuary 23, 1975 ดู Kaufman, *Bangkok*, หน้า 224 – 6 ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงเปรียบเทียบในด้านสภาพของชุมชนท้องถิ่น ดูเหมือนว่าคำวิจารณ์แตกคั่นพฤติกรรมเลวร้ายของพระผู้ใหญ่ จะเป็นที่ได้ยินทั่วไปในหมู่ประชามหาชนประมาณกลางปี 2514 ดูได้จาก

ตัวอย่าง เช่น พระมหาเสถียรพงษ์ ปุณณวัฒน์ “พระสงฆ์ไทยในรอบ 25 ปี” ในสังคมศาสตร์ปริทัศน์ 9:6 (ธันวาคม 2514), หน้า 28 สำหรับข้อความดังกล่าวนี้ ผมเป็นหนี้ต่อบทความที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ “The Buddhist Monkhood in Thai Politics” โดย สมบูรณ์ สุขสำราญ ในระหว่างช่วงของการประท้วงและเดินขบวนที่นำไปสู่การล้มถอมและประกาสนั้น พระสงฆ์เข้าร่วมมากขึ้น ๆ ในฐานะผู้สังเกตการณ์ที่มีความเห็นอกเห็นใจนักศึกษา

⁸⁷ เมื่อ 19 พฤศจิกายน 2517 พระจำนวน 100 รูปผนึกแขนกันร่วมเป็นแนวหน้าในการเดินขบวนครั้งใหญ่ร่วมกับชาวไร่ชาวนา ซึ่งเข้ามาในกรุงเทพฯ 11 วันก่อนหน้านั้น ทั้งนี้เพื่อเรียกร้องให้มีการปฏิรูปที่ดิน ดู สมบูรณ์ สุขสำราญ “The Buddhist Monkhood” หน้า 6 คงจะคาดเดาได้ว่า การเคลื่อนไหวครั้งนี้ก่อให้เกิดปฏิกริยาในหมู่หนังสือพิมพ์ฝ่ายขวาและ “ฝ่ายเป็นกลาง” ทั้งหลายที่ฝ่ายซ้ายอย่างหน้าตาเฉยว่าคณะสงฆ์อยู่เหนือการเมืองมาตลอด และควรเป็นไปเช่นนั้น ในวันที่ 9 ธันวาคม พระมหาจัด คงสุข พระ “หัวรุนแรง” ได้ประกาศจัดตั้งสหพันธ์ชาวพุทธไทย เพื่อสนับสนุนการทำให้คณะสงฆ์เป็นประชาธิปไตย และจัดการศึกษาพุทธศาสนาให้เป็นไปเพื่อบริการสังคม (ประชาธิปไตย 9 ธันวาคม 2517 และดู Bangkok Post, December 10-12, 1974) การประท้วงอดอาหารที่กล่าวถึงในเชิงอรรถ 82 ข้างต้นซึ่งเกิดขึ้นเมื่อเดือนมกราคม 2518 นั้น ก็จัดโดยกลุ่มที่เรียกว่า “ยูวสงฆ์” ซึ่งเรียนรู้การจจัดตั้งทางการเมืองอย่างดีจากศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2517

⁸⁸ ดูตัวอย่างเช่น คำกล่าวของพระมหาจัด คงสุขในการสัมมนา “ประเทศไทยเป็นเมืองพุทธอย่างแท้จริงหรือ” พิมพ์ใน ผ่าตัดพุทธศาสนา (กรุงเทพฯ: ภาพสุวรรณการพิมพ์, 2517) หน้า 48-9 อ้างใน สมบูรณ์ สุขสำราญ “The Buddhist Monkhood” หน้า 22

⁸⁹ ข้อมูลที่ดีที่สุดเกี่ยวกับบทบาทและความคิดทางการเมืองของกิตติวุฒ โท ก็งานของ Charles F. Keyes “Political Crisis and Militant Buddhism in Contemporary Thailand,” ใน Bordwell Smith, ed., Religion and Legitimation of Power in Thailand, Burma, and Laos, (Chambersburg, Pa: Wilson, 1977) บทความนี้มีข้อวิเคราะห์เชื่อมโยงกับคำกล่าวแสนดังของกิตติวุฒ โท ปี 2519 ที่ว่า “ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป” อาจารย์คาสส์ อ้างถึงคำกล่าวนี้ว่า “การฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่ถือว่าเป็นการฆ่าคน เพราะว่าใครก็ตามที่ทำลายชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มันไม่ใช่คนสมบูรณ์ คือต้องตั้งใจเราไม่ได้ฆ่าคนแต่ฆ่ามารซึ่งเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนเหมือนเราฆ่าปลา แกงใส่บาตรพระ ไอ้บาปมันก็มีหรือที่ฆ่าปลา แต่เราใส่บาตรพระได้บุญมากกว่า” ข้อความนี้มาจากของกิตติวุฒ โทเอง คือ ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป (กรุงเทพฯ: มุลนิธิอิทธิธรรม วัฒมาหาตุ, 2519) แม้ว่าหนังสือพิมพ์ฝ่ายเสรีนิยม ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาฯ และกลุ่มอื่น ๆ ที่ถูกกล่าวหาว่าแอนตี้พุทธ ตามคำกล่าวนี้จะประท้วงอย่างรุนแรงตลอดทั้งการที่กิตติวุฒ โทเป็นสมาชิกในองค์กรลับ ๆ ฝ่ายขวาจัด คือ นวพล (ดูเชิงอรรถที่ 94) ก็ตาม มหาเถรสมาคม องค์กรชั้นสูงของคณะสงฆ์ ก็ปฏิเสธที่จะจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่มีแม้แต่คำปราม ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ได้ดำเนินการไล่พระมหาจัด คงสุข และพระรูปอื่น ๆ ออกจากวัดในฐานะที่ “มีกิจกรรมทางการเมืองที่ไม่เหมาะสมกับความเป็นพระ”

⁹⁰ โปรดดู ธเนศ “ความเคลื่อนไหว” หน้า 30

⁹¹ โปรดดู Naher, “Stability” หน้า 1101

⁹² ที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือผลงานอันหลากหลายของจิตร ภูมิศักดิ์ นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ที่ปราดเปรื่อง ผู้เป็นทั้งกวี นักภาษาศาสตร์ นักเขียน และนักวิจารณ์สังคม จิตรถูกสังหารโดยตัวแทนของเผด็จการเมื่ออายุเพียง 36 ปี งานเขียนส่วนใหญ่ของจิตรถูกสั่งเก็บ และทำลายหลังจากพิมพ์ออกมาได้ไม่นาน บางส่วนก็ยังเป็นต้นฉบับที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์จนกระทั่งปี 2517 ที่จริงแล้วชื่อของจิตรนั้นต้องห้ามในสมัยถอม - ประภาส อย่างไรก็ตามระหว่าง 2517-18 หนังสือ โคมหน้าสักดินาไทย ของจิตรก็ได้รับการตีพิมพ์ถึงสามครั้ง และกลายเป็นคัมภีร์ของคนหนุ่มสาวหัวรุนแรงรุ่นนั้น

⁹³ อาการที่สำแดงออกมาชัดคือ ข้อความที่โกรธซึ่งดังต่อไปนี้เป็นของกรมประชาสัมพันธ์ สมัยรัฐบาลธานินทร์ เมื่อ 6 พฤศจิกายน 2519 ว่า “วัฒนธรรมของเรา รักษามาได้ด้วยบรรพบุรุษและประเพณี กลับถูกละเลย ถูกหาว่าล้ำสมัยว่าเป็นไดโนเสาร์เต่าพันปี หรือไม่ก็เป็นสัตว์ที่สูญหายไปแล้ว บางคนถึงกับไม่เคารพบิดามารดา นักเรียนไม่เคารพครูบาอาจารย์ กลับไปปรับอุมการณ์ต่างคำวโดยไม่รู้ว่าเป็นการกระทำที่เป็นภัยต่อวัฒนธรรมของเรา ทั้งยังไม่ฟังคำแนะนำจากผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับอุมการณ์นั้น เป็นอย่างดี ความมั่นคงของชาติถูกคุกคามมาตลอด 3 ปี ใครก็ตามที่แสดงความห่วงใยต่อความมั่นคงของชาติก็ถูกเยาะเย้ย และหาว่าเป็นซากเดนของระบบราชการ โดยคนที่เรียกตนเองว่ามีหัวก้าวหน้า...” FBIS Daily Report, November 8, 1976

⁹⁴ น่าสนใจที่ว่าสมาชิกขององค์กรขบวนการ นวพล ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี 2517 (ซึ่งเชื่อกันว่า นายกรัฐมนตรีธานินทร์ กรัยวิเชียรเป็นสมาชิกด้วยนั้น) ส่วนใหญ่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยสูงอายุหรือไม่ก็กลางคนแล้ว ส่วนใหญ่อาจารย์เหล่านี้ได้ปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยต่างประเทศระดับรอง และก็มีประวัติเชลียร์เผด็จการมานาน และก็โกรธแค้นนักที่ถูกวิจารณ์ต่าง ๆ ถูกดูหมิ่นดูแคลนจากคนที่อายุน้อยกว่า (ซึ่งมักจะมีปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยชั้นดี และก็ได้รับอิทธิพลและอุมคติจจากขบวนการต่อต้านสงคราม) ในกรณีสำคัญ ๆ หลายกรณี อาจารย์มหาวิทยาลัยอาวุโสถูกขับไล่เพราะคอร์ปชั่น เกียจกร้านเหลือหลาย ไร้ประสิทธิภาพ และก็คอยสยายนิตินักศึกษาให้กับราชการ สำหรับเรื่องเกี่ยวกับนวพล โปรดดู Keyes, “Political Crisis” หน้า 8-12

⁹⁵ คดีแรกคือนักศึกษากิจกรรมฝ่ายซ้ายชื่อ ประเดิม ดำรงค์เจริญ ถูกกล่าวหาว่าโจมตีกษัตริย์ในบทกวีที่เขียนให้กับนิตยสาร นักศึกษาฉบับหนึ่งซึ่งไม่ค่อยจะมีใครรู้จัก ประเดิม โชคดีที่ถูกปล่อยตัวพ้นข้อหาเมื่อปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2518 (ดูรายละเอียดใน The Nation, March 1, 1975) ส่วนคดีที่สองเป็นนักหนังสือพิมพ์ชื่อ เสนีย์ สุจนาท ถูกข้อหาว่าหมิ่นสมเด็จพระราชินีโดยวิพากษ์วิจารณ์พระราชเสาวนีย์ลงในหนังสือพิมพ์ฝ่ายขวา ดาวสยาม เสนีย์ถูกตัดสินจำคุก 2 ปี เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2519 (ดู ประชาชาติรายสัปดาห์ เล่ม 15 วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2519 หน้า 36) การลงโทษนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายขวานี้เป็นการซื้ออย่างชัดเจนว่าการดำเนินการเรื่องหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ มิใช่เป็นการกระทำของฝ่ายอนุรักษ์นิยมต่อฝ่ายซ้ายเท่านั้น แต่มาจากความตื่นกลัวทางด้านอุมการณ์และวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

⁹⁶ Kaufman, Bangkok, หน้า 229-31 งานนี้ดีเกี่ยวกับเรื่องความขัดแย้งในบรรยากาศของชุมชนท้องถิ่น

⁹⁷ รัฐบาลลอนอม – ประกาศริบเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับพมมเปญทันที และในฤดูร้อนของปี 2513 ก็เกือบจะส่งทหารเข้าไปกัมพูชาเพื่อสนับสนุนระบอบลอนอม และการ “รุกเข้าไป (ในกัมพูชา)” ของอเมริกา – เวียดนามใต้ แม้ในต้นพุทธทศวรรษ 2490 เมื่อกษัตริย์เขมร นโรดม สีหนุ เสด็จมากรุงเทพฯ ในขบวนการ “ราชการกิจกู้ชาติ” และเอกราชกัมพูชา รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ปฏิบัติต่อพระองค์อย่างไม่สมพระเกียรติโดยไม่ค่อยจะปิดบังนัก โปรดดู Roger M. Smith, Cambodia’s Foreign Policy (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1975) หน้า 48 อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในกัมพูชาก็ไม่ได้ถูกปล่อยไว้โดยที่ไม่มีการฉวยประโยชน์จากชายแดนด้านนี้ ตัวอย่างเช่น กิตติวุฒโท ก็ให้คำอธิบายว่าที่มาของการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของตน ก็เพราะคอมมิวนิสต์ฆ่าเขมรในตอนปลายของสงครามกลางเมืองในกัมพูชา

⁹⁸ ในช่วงนั้น ทางทหารเพียงกลุ่มเดียวมีสถานีวิฑูญมากกว่าครึ่งทั่วประเทศ และเป็นเจ้าของสถานีโทรทัศน์เกือบทั้งหมด ยกเว้นเพียงสถานีเดียว ทั้งนี้จากข้อมูลของ National Anti-Fascism Front of Thailand, “Three Years of Thai Democracy” ใน Thailand Information Resource, NO. 1 (May 1977) หน้า 3

⁹⁹ พลตรีประมาณ มีชื่อเสียงเป็นหุ้นส่วนกับธุรกิจใหญ่ของญี่ปุ่น เป็นคู่แข่งกับพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ผู้ฉาวโฉ่ ซึ่งความทารุณโหดร้ายในตอนปลายพุทธทศวรรษ 2480 และต้นพุทธทศวรรษ 2490 มีรายละเอียดตามที่กล่าวมาก่อนหน้านี้แล้ว

¹⁰⁰ นที “Village Scouts” p. 35 อ้างว่าหลายชั่วโมงก่อนการสังหารหมู่ ค่ายฝึกลูกเสือชาวบ้านที่นครปฐม ได้จัดแสดงการฆ่า และแฉวนคอ “นักศึกษาวัว” และยืนยันว่ามาตรการดังกล่าวจริงบางคนมาจากค่ายนี้

¹⁰¹ ลานโพธิ์ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ระดับชาติของการต่อต้านเผด็จการ จากลานโพธิ์นี้เองที่การประท้วงเริ่มขึ้นและล้มถนน-
ประภาสเมื่อเดือนตุลาคม 2516

¹⁰² ควรสังเกตด้วยว่า ดาวสยาม ตั้งขึ้นโดยตัวแทนตามแบบฉบับของเสรีรัฐใหม่ และก็มีคอลัมน์กิจกรรมลูกเสือชาวบ้าน
ประจำ ผู้บริจาคราย ๆ และกลุ่มกิจกรรมอาจจะเห็นชื่อของตนได้รับการตีพิมพ์ หรือแม้แต่ได้ใกล้ชิดกับราชวงศ์ ตลอดจนได้
ร่วมวงกับผู้ลากมาคดียุค ข้าราชการชั้นสูง หนังสือพิมพ์ฉบับนี้จึงเหมาะสมสำหรับใช้จุดประกายร่วมพลลูกเสือชาวบ้านได้เร็วและ
โหด

¹⁰³ บุคคลสำคัญของสถานีวิทยุยานเกราะ คือ พันโทอุทาร์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ผู้เป็นพระญาติพระวงศ์ ดู Far Eastern
Economic Review February 11, 1977 บทบาทสำคัญของเขาในการเสด็จเรื่อง 5-6 ตุลาคม นี้ เป็นเครื่องชี้ถึงความเกี่ยวพัน
ของ...กับการล้มรัฐบาลที่มาโดยวิถีทางรัฐธรรมนูญและรัฐสภา นักสร้างความคิดขงอีกคนหนึ่ง คือ ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์
ซึ่งจบจากมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ และเป็นนายกชมรมวิทยุเสรี

¹⁰⁴ ประหลาดแต่ก็เป็นบุคลิกปกติ ที่สัญญาณของความตื่นตระหนกกว่าจักรวาลจะถล่มทลายนี้เกี่ยวพันกับการที่รัฐบาลธานินทร์
สั่งแบนการสอนทฤษฎีการเมืองของวงการศึกษทั้งหมด (รวมทั้งของฝ่ายขวาด้วย) โปรดดู New York Times, October 21,
1975 และ Far Eastern Economic Review, Nov 5, 1976

¹⁰⁵ เรื่องนี้เห็นชัดจากการกระจายเสียงวิทยุของขบวนการต่อสู้ในป่า และจากใบปลิวที่แจกทั่วไปในกรุงเทพฯ น่าสนใจที่มี
เครื่องชี้ว่ามีกลุ่มฝ่ายขวาเองที่ไม่พอใจและกวีพากษ์วิจารณ์ด้วยเช่นกัน แม้จะไม่ใช่ในเรื่องสถาบันแต่ก็เป็นเรื่องของตัวบุคคล

¹⁰⁶ ในการวิเคราะห์ที่เสนอในบทความนี้ ผมได้ตั้งใจเน้นปัจจัยใหม่ ในวงโคจรของการเมืองไทย แน่นนอนผมไม่ได้
หมายความว่าเสนอว่าชนชั้นกรรมพีใหม่ เป็นมากไปกว่าปัจจัยระดับรองในโครงสร้างอำนาจในกรุงเทพฯ พวกนี้ดูจะเป็น
ปัจจัยรองที่ไม่น่าเชื่อถือได้จากทัศนระของชุมชนชั้นปกครองด้วยซ้ำไป ภายหลัรัฐประหาร 6 ตุลาคม เห็นได้ชัดว่าคณะทหาร
พยายามกลับคืนสู่รูปแบบเก่าของการปราบปราม “เชิงบริหาร” ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้กระตึงแดงถ้าไม่ถูกทำให้เสียพลังก็
ถูกส่งไปรบในเขตเหนือ อีสาน และปักษ์ใต้ (ซึ่งมีรายงานว่าบาดเจ็บสาหัส) นวพลก็ได้รับการสนับสนุนให้เสียภัยต่อม
ไป ส่วนพันโทอุทาร์ ถูกย้ายออกจากการควบคุมรายการสถานีวิทยุยานเกราะ บรรดานายพลระดับสูงที่มีความเป็น “กลางๆ”
ทั้งหมดดูอยากจะบริหารรัฐบาลในแบบของสฤษดิ์-ถนอม-ประภาสเสียมากกว่า แต่น่าสงสัยว่าคงจะเป็นไปไม่ได้แล้ว
กรรมพีใหม่ได้ออกมาอยู่ทั่ว ทั้งเจ้าที่ดินต่างจังหวัดใหม่ๆ ก็ออกมาแล้วเช่นกัน พันธมิตรเก่าที่ว่านี้จะโยนทิ้งก็ไม่ได้ จะทำไม่
รู้ไม่ซี้ก็ไม่ได้ และปัญหาของชนชั้นใหม่นี้ก็อาจจะแก้ไม่ได้โดยบรรดาท่านนายพล การบูมก็คงจะไม่กลับมาอย่างทรงพลัง
แบบเก่า อุดมการณ์ที่ปราศากรอยแยกที่มีมาในอดีตก็คงจะเอากลับคืนมาไม่ได้ คนว่างงานเพิ่ม ระบบราชการโตจนติดตัน
มหาวิทยาลัยขัดกันในตัวเองอย่างแก้ไม่ตก กลุ่มฝ่ายขวาได้มีประสบการณ์การเข้าร่วมและก็จะไปไม่ได้ที่จะถูกลีบออกไป
ยักษ์ใหญ่ได้ถูกปล่อยออกมาจากขวดเสียแล้ว และก็จะเป็นการขากยั้งที่คณะทหารหรือใครก็ตามที่สืบทอดอำนาจ จะจับมัน
กลับใส่เข้าไปในขวดได้อีกครั้งตลอดไป

ที่มา : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ ชำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บ.ก.), จาก 14 ถึง 6 ตุลา (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการ
ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541) หน้า 97-162.